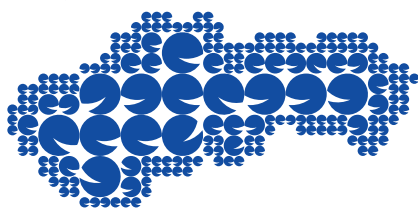

SLOVENSKÁ REČ

82 • 2017 • 2

**ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV**

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava

Hlavný redaktor/Editor-in-Chief: prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc.
Výkonné redaktorky/Managing Editors: Mgr. Nicol Janočková, PhD., Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada/Editorial Board:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc. (Bratislava), PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava),
prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), prof.
PhDr. Ľubomír Ďurovič, DrSc. (Lund – Švédsko), prof. PhDr. Ján Findra, DrSc. (Banská Bystrica),
dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava), prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), PhDr.
Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká republika), doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), prof.
PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Associate Prof. Mark Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky –
USA), PhDr. Milan Majtán, DrSc. (Bratislava), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava),
doc. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), doc.
Mgr. Martin Pukanec, PhD. (Nitra), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela
Slančová, CSc. (Prešov), Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD. (Bratislava)

Technický redaktor/Technical Editor: Mgr. Vladimír Radik

Návrh a grafické spracovanie obálky/Design of the journal cover:
Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.

Periodicita/Periodicity:
vychádza 3-krát ročne/published 3 times per year

Adresa redakcie/Editorial Address:
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762, e-mail: slovenska.rec@gmail.com

Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at:
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

Slovenská reč je citovaná v databázach/The Slovak Language is indexed by the following databases:

Bibliografia Językoznawstwa Sławistycznego (iSybisław), EBSCO Discovery Service, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography Online (Brill), LLBA (ProQuest) – Naviga (Softweco), Linguistics & Language Behavior Abstract, Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2016: 0,100
Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2016: 0,679
CiteScore 2016: 0,06

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)
EV 3695/09
ISSN 1338-4279 (online)
IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH/CONTENTS SR 2/2017

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

103 – 115 Problémy vymedzenia statusu komponentu *sa* v konštrukciách typu

umývať sa a vidieť sa

Problems in Defining the Nature of *sa* Constituent in the Constructions like
umývať sa and *vidieť sa*

Alexandra Jarošová

**116 – 128 Sémanticky rezonantné atribúcie prvej, druhej a tretej prenomínálnej
zóny (1. časť)**

Semantically Resonant Attributions of the First, Second and Third Prenominal
Zones (Part I)

Jana Sokolová

**129 – 138 Formulár trnavských meštianskych závetov prvej polovice 19. storočia zo
štylistického hľadiska**

Form of the Testaments Written by Citizens of Trnava in the First Half of the
19th Century Considered from a Stylistic Point of View

Peter Gergel

DISKUSIE A ROZHLADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

**139 – 158 Obec *Oslany* a katastrálne územie *Osľany* alebo štandardizácia verzus
štandardizácia (1. časť)**

The Municipality *Oslany* and the Cadastral Area *Osľany* or Standardization
versus Standardization (Part I)

Iveta Valentová

159 – 168 K pôvodu Kyjevských listov z akcentologického hľadiska

On the Origin of the Kiev Leaflets from an Accentological Point of View

Martin Pukanec

SPRÁVY/REPORTS

**169 – 174 Univerbizácia a 18. zasadnutie Komisie pre slovanskú slovotvorbu pri
Medzinárodnom komitáte slavistov**

Univerbisation and 18th Session of Commission for Slavic Word-formation of
the International Committee of Slavists

Nicol Janočková

RECENZIE/REVIEWS

175 – 180 Ďalší výhonok žirnej ratolesti slovenčiny z Nadlaku

ROHÁRIK, Pavel: Terminológia remeselníckej výroby a život Slovákov
v Nadlaku. IV. a V. časť

Another Branch of the Fruitful Slovak Sprout from Nadlak

ROHÁRIK, Pavel: Terminology of Handicraft and the Life of Slovaks in
Nadlak. Part IV and V

Miloslav Smatana

- 181 – 183 Ako vyzerajú súčasné žánre v slovenských spoločenských týždenníkoch**
 RONČÁKOVÁ, Terézia: Súčasný žurnalistický žánr. Nové i staronové modely
 v slovenských spoločenských týždenníkoch
 How Do Contemporary Genres Look in Slovak Weekly Social Magazines
 RONČÁKOVÁ, Terézia: Genres of Contemporary Journalism. New and
 Restored Models in Slovak Weekly Social Magazines
Peter Kováč

KRONIKA/CHRONICLE

- 184 – 188 Jubilejný rok profesorky Eugénie Bajzíkovej**
 Jubilee Year of Professor Eugénia Bajzíkovej
Juraj Dolník
- 188 – 190 Významné životné jubileum Rudolfa Kuchara**
 Remarkable Life Jubilee of Rudolf Kuchar
Renáta Ondrejková – Tatiana Laliková
- 190 – 194 K nedožitým deväťdesiatinám Izidora Kotuliča**
 The 90th Anniversary of Izidor Kotulič's Birth
Siniša Habijanec
- 194 – 198 Za docentom Pavlom Rohárikom**
 In Memory of Pavel Rohárik
Vladimír Patráš

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY/MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 199 – 205 Adjektívne okazionalizmy s formantom -oidný**
 Adjective Occasionalisms with the Formant -oidný
Jana Hašanová
- 206 – 218 Blahoslavení tí, ktorí hovorili, ale nepovedali viacej, ako povedať mohli
 v dňoch sviatočných. Rozhovor s Jozefom Mlackom**
 Blessed Are Those Who Spoke but Did Not Say More Than They Could Say in
 the Festive Days. Interview with Jozef Mlacek
Miloš Horváth

PROBLÉMY VYMEDZENIA STATUSU KOMPONENTU *SA* V KONŠTRUKCIÁCH TYPU *UMÝVAŤ SA* A *VIDIEŤ SA*¹

Alexandra Jarošová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: sasaj@juls.savba.sk

JAROŠOVÁ, Alexandra: Problems in Defining the Nature of *sa* Constituent in the Constructions like *umývať sa* and *vidieť sa*. Slovak Language, 2017, Vol. 82, No 2, pp. 103–115.

Abstract: We try to answer the question: When does the reflexive marker *sa* accompanying a verb present the clitic form of the pronoun *seba*? Linguists do not share a common view whether the Czech and Slovak constructions “verb + reflexive marker *sa*”, both in the type *umývať sa*, and in *vidieť sa/hodnotiť sa*, are to be considered as demonstrations of syntactic reflexivity (syntactic constructions with a reflexive pronoun), lexical reflexivity (reflexive verbs with derivative morpheme), or whether they are of the same nature at all. Considering the results of a modified commutation test (possibility/impossibility to substitute the reflexive *sa* marker by a pronominal expression *sám seba*), we came to the conclusion that the expressions within the type *vnímať sa* represent syntactic constructions (predicate + object) where the respective *sa* marker (object) has a pronominal status.

Key words: reflexive verbs, light reflexive marker

V príspevku sa pokúsime odpovedať na otázku, pri ktorých slovesách je reflexívny element *sa* krátkym tvarom zámena *seba*. Analyzujeme slovesá opisujúce situácie, kde sa dá hovoriť o referenčnej totožnosti subjektu deja a objektu deja. Nie je vylúčené, že tento element má zámenný status v celej gramatickosémantickej skupine naznačenej v nadpise. Ak to tak nie je, tak odpoveď na položenú otázku v podobe určitej vyčlenenej podskupiny nám automaticky vymedzí aj druhú podskupinu, v rámci ktorej má tento element odlišný, povedzme morfémový, status. Otázka, na ktorú sa tu pokúšame odpovedať, už v mnohých koncepciách a modeloch našla svo-

¹ Štúdia predstavuje podstatne rozšírený a aktualizovaný variant príspevku *Pri ktorých slovesách je reflexívny element sa krátkym tvarom zámena seba?* prednesenom na medzinárodnej konferencii Slovenská lexikografie počiatkom 21. storočia (Praha 20. – 22. 4. 2016) a odovzdanom na publikovanie v konferenčnom zborníku. Štúdia bola vypracovaná v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0017/17 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

Na tomto mieste by som chcela vyjadriť úprimnú vďaku autorovi/autorke posudku za rad vynikajúcich postrehov týkajúcich sa kľúčových javov rozpracúvanej problematiky. Tieto upozornenia mi pomohli doplniť a zlepšiť argumentačnú časť práce.

je riešenie sprevádzané pomerne presvedčivou argumentáciou (z novších prác Karlík, 1999; Oliva, 2000, 2001; Panevová, 2001, 2008; Hudousková, 2009; Wagner, 2011^[1]; Kettnerová – Lopatková – Panevová, 2015; Ivanová – Kyseľová – Perovská, 2015; Panevová – Karlík, 2017^[2]). Jediným problémom azda ostáva fakt, že vedci zaoberajúci sa touto problematikou doteraz nedospeli ku konsenzu a každý, kto potrebuje pre svoj opis (často aplikačne orientovaný) nejakú východiskovú teoretickú platformu, si môže vybrať z viacerých ponúkaných riešení. V našom prípade, teda pri koncipovaní 3. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka. M – N (hl. red. Jarošová, 2015), sme sa touto otázkou opätovne zaoberali na metodologických porádach redaktorsko-autorského kolektívu, pretože od odpovede závisí podoba heslára: spracovanie spojenia „sloveso + *sa*“ ako zvratného slovesa v samostatnej heslovej stati, alebo uvedenie spojenia „sloveso + *sa*“ ako objektovej syntagmy v heslovej stati tranzitívneho slovesa vo funkcii ilustračného príkladu.

Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 249 – 250) nám predkladá dve slovesá – *oholiť sa* a *prezerať sa* – pertraktujúc ich ako predstaviteľov slovesného typu, pri ktorom komponent *sa* funguje ako zámeno, ktoré „označuje osoby a veci tak, že ich stotožňuje [...] s činiteľom deja“. V kapitole o zvratných a nezvratných slovesách sa spojenia typu *umývať sa*, *holiť sa*, *vidieť sa* a aj reciproká (*objímať sa*) kvalifikujú ako „zvrtné podoby nezvratných slovies“ (op. cit., s. 385). Tento typ (v danej koncepcii ide napospol o syntagmy) predstavuje tretiu kategóriu „zvratných slovies“ popri reflexívach tantum (*báť sa*, *smiať sa*) a „odvođených zvratných slovesách“ (*otvoriť sa*, *presvedčiť sa*). České reflexívne slovesá (napriek množstvu alternatívnych pomenovaní jednotlivých typov) sú teoreticky uchopené pomocou podobnej typológie s tým rozdielom, že recipročné zvrtné slovesá majú samostatnú kategóriu a gramatickosémantická kategória *umývať sa/vidieť sa* figuruje pod menom „vlastné reflexívne slovesá“, pričom sa konštatuje, že v chápaní tejto kategórie panujú rozdiely (Panevová – Karlík, 2017).

V staršej štúdii (Jarošová, 2003) sme sa, opierajúc sa okrem iného o B. Havránka (1928), usilovali zdôvodniť rozhodnutie pristupovať ku konštrukciám typu *umývať sa* nie ako k syntagmám, ale ako k zvratným slovesám. K typu spojení *vidieť se*, v ktorých podľa B. Havránka predstavuje komponent *se* zvrtné zámeno vo funkcii objektu, sme sa meritórne nevyjadrili. Pretože tieto dva typy spojení majú veľa spoločného (porov. nominatív stavového doplnku vo vete *Chod' do sprchy a umy sa celý!* a nominatív doplnku so spojkou *ako*² vo vete *Vidí sa ako budúci premiér.*), je potrebné pozrieť sa opäť aj na typ *umývať sa*. Vráťme sa preto ešte k spomínanej pramennej Havránkovej práci Genera verbi v slovanských jazycích (1928), ktorá stimulovala a do istej miery aj „nastavila“ ďalšie bádanie.

² M. Ivanová (2016, s. 121) príhodne nazýva tento typ doplnku „funkčný“. Pomenovanie poukazuje na fakt, že daný doplnok neslúži na prirovnanie, ale vyjadruje význam „vo funkcii, v úlohe“.

V kapitole s príznačným názvom Reflexivní forma slovesná výrazově složená. Význam její jednoduchý nebo složený? čítame toto konštatovanie: „Jsou případy, kde v refl. zájmeně *se* [...] lze vidět předmět slovesa jako *když se uviděl v zrcadle* [...]. Jasným dokladem toho, že může i ve spojení *sloveso + refl. se* býti refl. zájmeno skutečným objektem, jsou zvláště příklady, v nichž reflexivní zájmeno znamená objekt činnosti slovesné, který je jen obrazem, představou, dvojníkem a pod. subjektu nebo s kterým, ač je totožný se subjektem, zachází subjekt jako s věcí cizí, srov. [...] *i zdálo se mi tehdáž, jako bych se ve věku Karla Čtvrtého viděl*“ (Havránek, 1928, s. 120 – 121). Po tomto konštatovaní nasledujú pasáže s bohatým historickým aj súdobým dokladovým materiálom, v ktorých autor ukazuje množstvo slovies, kde komponent *se* ako objekt nefunguje. Viaceré z týchto slovies a slovesných tvarov sú doteraz predmetom sústavného vedeckého záujmu a materiálom pre výstavbu rôznorodých typológií reflexívnych slovies (rozsiahlu a zasvätenú analýzu prístupov a typológií nájdeme v práci Wagner, 2011). Napokon sa B. Havránek pristavuje pri skupine slovies typu *mýt se* a kladie si otázku, či aj v tejto skupine máme v komponente *se* vidieť „skutečný objekt v akuzatívě“, ako je to v prípade spojení typu *vidět + se* (Havránek, 1928, s. 139). Na danú otázku si autor odpovedá tak, že podľa jeho jazykového cítienia v príkladoch so slovesami typu *mýt se* nie je objekt prítomný, ale ide o subjektové slovesá.³ Okrem „jazykového cítění“ ponúka aj formálny dôkaz toho, že komponent *se* nepredstavuje akuzatívny tvar reflexívneho zámena, teda ponúka známy test s doplnkom (kopredikátom): *myji se celý*, ale *umyji tě celého* (Havránek, 1928, s. 140).

Zo širokej problematiky reflexívnosti nás teda zaujíma jej zdanlivý „okraj“, a to otázka, či na základe formálnych jazykových prostriedkov možno alebo nemožno urobiť deliacu čiaru medzi dvoma skupinami spojení „sloveso + *sa*“ opisujúcich také činnosti, pre ktoré je charakteristická nesporná referenčná totožnosť subjektu a objektu deja. Hovoríme o „spojeniach“, príp. o „konštrukciách“, lebo zatiaľ ešte nevieme, či ide o reflexívne slovesá, alebo o objektové syntagmy. Pod deliacou čiarou myslíme fakt, že jednej skupine by sme na základe výsledkov analýzy mohli prideliť status zvratného slovesa, teda status lexikálnej jednotky predstavujúcej výsledok sémanticko-gramatickej syntézy totožného subjektu a objektu do subjektového partícipanta, kde element *sa* by predstavoval akýsi slovotvorný **formant** plniaci úlohu dekauzativizácie deja. Pri druhej skupine útvarov by nám isté zdôvodnené kritériá dovolili vidieť v útware „sloveso + *sa*“ syntagmu typu „sloveso + objekt“. Išlo by teda o syntakticky vyjadrenú reflexívnosť, kde sú referenčne totožné entity konateľ a objekt rozložené do dvoch valenčných pozícií, element *sa* by tu predstavoval **objekt v akuzatívě**.

³ Skupinu pohybových slovies typu *obrátiť sa*, *hnat sa*, analyzovaných v tom istom paragrafe, už autor ani nevníma ako „spornú“ v zmysle alternatívneho chápania „objektová syntagma“ či „zvratné sloveso“, ale považuje ich za jasné reflexívne slovesá.

Pasáže citované z Havránkovej práce naznačujú, že nám ide na jednej strane o spojenia vyjadrujúce **starostlivosť o vlastné telo** (*umývať sa, česať sa, pudrovať sa*) a na druhej strane o skupinu spojení vyjadrujúcich **percepciu a hodnotenie samého seba** (*vidieť sa, počúvať sa, vnímať sa, hodnotiť sa, označovať sa, nenávidieť sa*)⁴.

R. Wagner (2011, s. 59) poukazuje na to, že skupina slovies vyjadrujúcich starostlivosť o telo hrala centrálnu úlohu v spore o status reflexíva (1. akuzatív zámena, 2. derivačná morféma, 3. časťica). Autor vidí problém v tom, že „[p]odľa sémantické analýzy by bolo treba prísudzovať reflexivu [se; doplnila A. J.] status samostatného znaku, pretože význam spojení jako celku kompozicionálne vyplýva z významu bázoového slovesa plus z významu reflexívneho elementu: k žiadnym neprediktabilným zmenám v sémantickú štruktúru zde nedochází, což indikuje přítomnost dvou samostatných bilaterálních znaků“. Na inom mieste sa zmieňuje, že tento fakt sprevádza ďalší problém: „vztah mezi reflexivními slovesy a příslušnými nereflexivními slovesy nelze dost dobře popsat jako slootovornou derivaci“ (op. cit., s. 74). Nejednoznačnosť skupiny slovies typu *mýt se* spôsobuje skutočnosť, že výsledok tejto sémantickej analýzy nezodpovedá „jazykovému citu“. R. Wagner (op. cit., s. 59) konštatuje, že „Havránek u daných struktur [...] necítí ve významové struktuře ‚dvojníka‘ agentu specifikovaného v subjektové pozici“. Autor pomerne kriticky vníma fakt, že B. Havránek sa primárne opiera o jazykový cit a až v druhom rade o taký formálny ukazovateľ odlišnosti, akým je test s kopredikátom. Na druhej strane sám R. Wagner sa nazdáva, že výsledok tohto formálneho testu, teda absencia akuzatívnej zhody, sa obvykle preceňuje (op. cit., s. 116). Na to, čo sleduje jeho vlastná práca, teda na možnosť prognózovať reflexívnosť v nemčine na základe rozličných typov reflexívnosti v češtine, nemá zhoda alebo nezhoda s kopredikátom najmenší vplyv⁵. Test

⁴ Ide o dva hlavné podtypy spomínanej kategórie „vlastné reflexívne slovesá“ (v Morfológii slovenského jazyka nazývanej „zvrtné podoby nezvrtných slovies“). Okrem týchto podtypov sa v danej kategórii spomínajú aj verbá opisujúce situáciu, keď si subjekt neúmyselne privodí nejaký negatívny efekt (*zašpiniť sa, pocikať sa, zakvackať sa*) alebo telesnú ujmu až smrť (*poraniť sa, udrieť sa, poškríbať sa, zabiť sa*). Morfológia slovenského jazyka ich s poukazom na ukončený proces „lexikalizácie zvrtnej podoby nezvrtných slovies“ odsúva do kategórie „odvodené zvrtné slovesá“. Toto riešenie považujeme za primerané.

V týchto slovesách sa ako prototypická, normálna javí prítomnosť sémantického príznaku „nezámerne, mimovoľne“ (porov. aj Ivanová – Kyseľová – Perovská, 2015, s. 611 – 612). V prvých 500 výskytoch slovesa *poraniť sa* v korpuse (v neregistrovanom a nepasívnom význame) sú len dva výskyty opisujúce situáciu sebapoškodzovania. Teda dej, ktorý sa udial mimovoľne je v týchto slovesách normou, a úmyselné konanie na vlastnom tele je marginálnou možnosťou. V tomto druhom, okrajovom, prípade sme náchylní vidieť v komponente *sa* pronominálny význam.

⁵ Názor, že tvarová kongruencia adjektívneho doplnku s objektom má v porovnaní s determináciou oveľa voľnejší charakter, vyslovil J. Oravec (1977). Tu sa žiada pripomenúť aj fakt, že ako vo výraze *umyla syna celého*, tak aj vo výraze *umyla sa celá* ide síce syntakticky o doplnok, ktorý však inklinuje k významu príslovkového určenia, o čom svedčí jednoduchý otázkový test: *Ako sa umývaš?* // **Aký sa umývaš?* Ale porov.: *Dúfam, že si sa nesprchoval taký rozhoričený* // **?tak rozhoričený*.

s doplnkom navrhnutý Havránkom síce spochybňuje „syntagmový“ status útvarov typu *mýt se*, avšak napriek úsiliu jeho autora nedokáže presvedčivo potvrdiť tézu, že spojenia typu *vnímat se* syntagmami sú. Problém spočíva v tom, že Havránkove príklady s akuzatívnou kongruenciou doplnku typu *viděl se obuta*, *viděl se v zrcadle pořezaného* predstavovali na jednej strane príklady staršej spisovnej normy (doklady z beletrie 19. storočia alebo ustálené „papierové archaizmy“ ako *vidím se nucena*) a na druhej strane príklady „individuálneho použitia“ zo súdobej hovorenej češtiny, pričom dodáva, že aj v tomto „obecnom úze novočeskom“ sa v daných prípadoch často uplatňuje nominatívna kongruencia so subjektom (*viděl se v zrcadle pořezanéj*) alebo sa namiesto participiálneho doplnku (*viděl se ležícího*) použije neurčitok (*viděl se ležet*) (Havránek, 1928, s. 160; porov. komentár v Oliva, 2001). R. Wagner (2011, s. 57) konštatuje, že „dnešní Češi vesměs odmítají příklady s akuzativní shodou u kopredikátu“, a teda Havránkove príklady *viděl se tam namalovaného s věncem vuřtů* alebo *viděl se obuta*, dokazujúce odlišnosť slovíes typu *mýt se* od útvarov typu *vidět + se*, neplatia pre súčasnú češtinu⁶. V slovenčine je situácia rovnaká. Pre R. Wagnera z toho vyplýva jednoznačný záver: „neexistujú, pokud vím, žádné formální testy odlišující typy *mýt se* a *vidět se*“ (op. cit., s. 74). Názor, že *se* je vetným členom v skupine útvarov typu *mýt se* aj v type *vidět se*, dávnejšie zastáva aj J. Panevová (2001; 2008), rozpracúvajúca jednotlivé časti syntaxe v rámci funkčného generatívneho popisu (FGP). Komponent *se* má v oboch útvaroch platnosť objektu a jeho výskyt „je vázán striktními gramatickými podmínkami, totiž koreferencií tohoto větného členu s podmětem věty“ (Panevová, 2008, s. 154). Vo valenčnom slovníku VALLEX (Lopatková – Žabokrtský – Kettnerová, 2008) spracovanom v tom istom teoretickom rámci niektoré slovesné lexémy obsahujú atribút *refl* (reflexivizácia), ktorý môže mať hodnotu *cor 4*, čo značí, že zámeno *se* ako aktant v akuzatívne s funkciou *patiens* je koreferenčné s aktantom s funkciou *actor*. *Sebe/se* vystupuje v rámci FGP ako silná a slabá forma (variant) zvratného zámena⁷. Tieto formy majú komplementárnu distribúciu, nie sú to teda konkurenčné dublety. Ide o kontextovo závislé varianty, čo do istej miery pripomína distribúciu variantov foném. Túto analógiu zdôrazňuje aj pomenovanie dlhej podoby „prízvučná forma zvratného zámena“⁸ (Pauliny, 1981, s. 155), prípadne „prízvučná pozícia“ (Panevová, 2008, s. 157).

⁶ J. Pergler (2016) porovnáva fungovanie krátkeho reflexíva *se* v starej a súčasnej češtine. Autor na základe siedmich presvedčivých testov ukazuje, že *se* malo v starej češtine jednoznačne zámenný charakter, ktorý postupne strácalo a proces jeho gramatikalizácie nie je zavŕšený ani v súčasnej češtine.

⁷ A. Hudoušková (2009), ktorá urobila generatívnu analýzu „sémanticky reflexívnych slovíes“ (typ *mýt se*), predpokladá, že klitika *se* je foneticky a morfológicky defektné zámeno (zámeno, ktoré nemá prízvuk ani pád), plní v štruktúre čisto gramatické funkcie a do syntaktickej derivácie vstupuje zo syntaktikónu až neskôršie. Tento fakt podľa nej vysvetľuje intranzitívne správanie tejto skupiny reflexív.

⁸ Za variant „prízvučnej formy zámena“ *seba* pokladal E. Pauliny aj spojenia *sám seba* a *sámého seba* (Pauliny, 1981, s. 155), podobne ako J. Ružička (1976, s. 132).

Kritériom, ktoré poslúžilo J. Panevovej aj viacerým iným lingvistom⁹ na zaraďenie typu *mýť se* medzi javy syntaktickej reflexivity, bol výsledok komutačného testu V. Šmilauera (1966, s. 42): klitiku *se* bolo možné nahradiť v prízvučnej pozícii podobou *sebe* (*umyla se – sebe umyla, ale děti nechala špinavé*). Opačný výsledok (**Jana sebe stydí; *kam sebe ženeš?; *talíř sebe rozbil; *včera sebe tam tančilo do rána*) svedčí o tom, že ide o ostatné typy reflexivity, teda o reflexíva tantum alebo o odvodené reflexíva (problematiky reciprocitu a reflexívnosti datívneho typu sa tu programovo nedotýkame). Táto pozícia je stručne zhrnutá v Mluvnici súčasné češtiny (Panevová a kol., 2014, s. 166): „Předmětem syntaktického popisu, tj. větným členem (samostatným uzlem v závislostním stromě) jsou nejen delší tvary zájmena *sebe/sobě/sebou*, ale i tvary krátké (*se/si*) tam, kde konkurují tvaru dlouhému. Používáme tedy v podstatě kritérium Šmilauerovo.“¹⁰

Toto kritérium naozaj urobí pomerne jednoznačnú **delimitáciu** medzi spojeniami, v ktorých reflexívna klitika *sa* nie je súčasťou syntaktickej štruktúry, ale ako pohyblivá morféma je **súčasťou slovesnej lexémy** alebo **súčasťou tvaru slovesa** (*smiať sa, hodiť sa, rozbiť sa; Ide sa na výlet.; Tá cesta sa opravuje už rok.; Ťažko sa mi dýcha.*); a takými spojeniami, kde *sa* na základe komutačného testu klitika javí ako **vetný člen** – objekt. Ale ako sme už uviedli, na základe výsledku testu s kopredikátom (*umyl sa celý; vidí sa v zrkadle celý*), príp. otázkového testu (*Koho si umyl? – Seba.; – *Sa.*), *sa* však aj spojenia typu *umyť sa* a *vidieť sa* môžu javiť nie ako syntagmy, ale ako reflexívne slovesá tvoriace s ostatnými (jednoznačnými) reflexívnymi slovesami homogénny súbor slovesných lexém, v ktorých je komponent *se* vždy len časticou (resp. slovotvornou morférou), ale nikdy nie tvarom zvratného zámena (Oliva, 2001, s. 201). Aj P. Karlík skupinu útvarov typu *mýť se* vníma ako zvrtné slovesá, hoci to robí pomocou iného argumentačného aparátu a v komponente *se* vidí morfému s intranzitivizačnou funkciou, ktorá absorbuje pozíciu akuzaťivu, ale dedí jeho pádovú formu (Karlík, 1999, s. 47). V podobnom zmysle sa o funkcii zvratného zámena v reflexívnych slovesách vyjadruje E. Pauliny (1981, s. 154 – 155).

Časť autorov teda rieši protichodnosť záverov komutačného testu a testu s kopredikátom tak, že za **rozhodujúci považuje komutačný test** a test s kopredikátom nemá pre ňu takú výpovednú hodnotu (Ružička, 1976; Oravec, 1977; Daneš – Hlavsa a kol., 1981; Panevová, 2001; Wagner, 2011). J. Panevová vysvetľuje nominatív v kopredikáte typu *umyl se celý* tým, že pádová forma zámena *se* (patiens) nemá dostatočnú dištingtívnu silu, čo je zapríčinené jeho koreferenčnosťou s agensom. Mechanizmus, ktorý bráni kongruencii, je pádová atrakcia. Pre R. Wagnera je toto

⁹ Na Slovensku napr. J. Ružička (1976) a J. Oravec (1977).

¹⁰ Ako ďalšie kritérium sa uvádza aj paralelizmus typu *umývam sa//tá//ho* (Panevová – Karlík, 2017).

vysvetlenie prijateľné. Slovesá skupiny *vidieť se* aj slovesá skupiny *mýť se* sa v nemčine správajú z hľadiska prognózy reflexivity rovnako, takže obe autor zaraďuje medzi prejavy **syntaktickej reflexivity**.

K. Oliva (2000; 2001), naopak, vníma všetky spojenia slovesa s reflexívnym komponentom *se* (typ *mýť se* aj *vidieť se*) ako lexikálne jednotky, teda ako prejav **lexikálnej reflexivity**. *Se* je podľa neho častica, resp. morféma, a preto koreferencia subjektu a hĺbkového objektu je daná morfológiou. V prípade reflexívnej formy *sebe* je koreferencia daná syntakticky. Podobne aj v Karlíkovej koncepcii patria slovesá ako *mýť se*, *poraniť se* a *vidieť se* do jednej skupiny a nazerá sa na ňu ako na výsledok slovotvornej reflektivizácie (Karlík, 1999, s. 47, 48, 52)¹¹.

Napokon sú aj bádatelia, ktorí tieto **dve skupiny odlišujú**. V type *mýť se* vidia lexikálne jednotky a v type *vidieť se* objektové syntagmy (Havránek, 1928; Kopečný, 1954; Šticha, 1984; Ivanová – Kyseľová – Perovská, 2015).

Komutačný test – zámena klitiky *se*, resp. *sa*, na plnú formu *sebe*, resp. *seba* – je založený na predpoklade, že obidve jednotky majú totožný význam, teda v princípe sú zameniteľné v identickom syntaktickom okolí a v prípade, že nejde o identické okolie, rozdiel spočíva len v dôraze alebo v aktuálnom členení.

K. Oliva (2001) sa pokúsil ukázať, že v prípade výmeny *se* za *sebe* nepôjde len o rozdiel v dôraze alebo v aktuálnom členení, ale že taká výmena „nutne přinese změnu významu, nebo vůbec gramatickou nesprávnost“ (Oliva, 2001, s. 204). Príklady, na ktorých K. Oliva tieto skutočnosti dokazoval, sa M. Komárkovi (2001) javili z viacerých dôvodov problematické. Nebudeme túto jemnú polemiku teraz analyzovať, ale môžeme pripustiť, že aj keď príklady pôsobia vykonštruovane a komunikačne nepravdepodobne, svedčia prinajmenšom o tom, že zámena *se* na *sebe* je problematická. My sme sa v práci venovanej útvaram typy *umývat' sa* zamýšľali nad zameniteľnosťou *sa* a *seba* a konštatovali sme, že aj samotný fakt, že ide „len“ o dôraz alebo „len“ o rozdiel v aktuálnom členení, znamená, že vety už z povahy veci nemôžu byť významovo totožné (Jarošová, 2003; sémantické argumenty svedčiace o netotožnosti podôb *umývat'* a *umývat' sa* uvádza Hašanová, 2012, s. 190). Všade, kde komponent *sa* bez ďalších doplnení zameníme plnou formou *seba*, nadobudne veta príznak komunikačnej nejasnosti, nedokončenosti a žiada si doplnenie: *rada sa umývala v studenej vode* // ?*rada seba umývala v studenej vode* // ?*rada umývala v studenej vode seba* // ?*rada umývala seba v studenej vode* // ?*seba rada umývala v studenej vode*.¹²

¹¹ Z toho, že autor dáva do protikladu konštrukcie *vidieť sebe* a *vidieť se*, pričom za reflexívne zámeno sa považuje len dlhý tvar, usudzujeme, že tam patrí aj typ *vidieť se* (Karlík, 1999, s. 52).

¹² Podobne sa pri dôraze správajú osobné zámená, ale veta pod dôrazom s plnou formou zámene znie normálne aj bez dopĺňajúcej lexikálnej podpory: *Spýtaj sa ho na to!*, *Jeho sa na to spýtaj!*, *Spýtaj sa na to jeho!* Recenzent(ka) štúdie na tomto mieste správne poukazuje na to, že na realizáciu dlhých foriem ako osobných, tak aj reflexívnych zámen pôsobia nielen faktory sémantické, ale aj syntaktické, napr. koordinácia objektových prvkov: *umyjete jeho i seba*.

Pozrime sa na situácie, v ktorých sa slovesá typu *umývať*, *umyt'* spájajú s plnou formou zámena *seba* a so spojením zámen *sám* *seba* (*samého* *seba*). Opierame sa o koncept prototypickosti situácie označenej slovesami daného typu. Môžeme vyjsť z konštatovania R. Wagnera (2011, s. 245): „Slovesa péče o tělo pojmenovávají děje, které v našem kulturním prostoru uzuálně koná agent sám na sobě.“ Situácie, keď sa subjekt stará o telo iného človeka, sú určené vlastnosťami ľudí, ktorí sú objektom tejto starostlivosti. Ide spravidla o malé deti alebo dospelých, ktorí majú nejaké fyzické obmedzenia (*umývať*, *sprchovať* *niekoho*), príp. ide o klientov, ktorým tento subjekt poskytuje platenú službu (*česať*, *holiť*, *líčiť* *niekoho*). Spájateľnosť so zámenom *seba* je možná len v kontexte **kontrastu dvoch objektov** a/alebo **činnosti**: *umyla nielen* *seba*, *ale aj inú osobu*; *seba umyla*, *inú osobu neumyla*. Spájateľnosť slovies typu *umývať*, *umyt'* s kombináciou zámen *sám* *seba*, teda s výrazom, ktorý si kontext kontrastu nevyžaduje, je prakticky nulová.¹³

J. Oravec (1977, s. 219) vyjadril názor, že na rozdiel od slovies typu *umývať* *sa*, ktoré v reflexívnom použití označujú uzuálnu činnosť subjektu, slovesá hodnotenia typu *obviniť* *sa* nie sú v reflexívnom použití bežné. Treba povedať, že prototypická situácia, ktorú slovesá tohto typu opisujú, je zameranosť činnosti vnímajúceho a hodnotiaceho subjektu na externý objekt, a nie na *seba*. R. Wagner (2011, s. 271) tento typ zahŕňa medzi tzv. **extrovertné slovesá** a konštatuje, že „v mnoha jazycích jsou extrovertní slovesa inkompatibilní s lehkým reflexivním markerem, jak je např. v češtině reflexivum *se*. V češtině [...] je reflexivizace kratším reflexivem naopak plně produktivní“. Keďže extrovertné slovesá sa v češtine aj v slovenčine bežne spájajú s dlhou aj krátkou formou reflexíva, zaujíma nás mechanizmus ich zameniteľnosti, teda spôsob, akým pri nich prebieha komutačný test. Substitúcia klitiky *sa* plnou zámennou formou *seba* sa deje v závislosti od tematicko-rematickej pozície vtedy, a) ak je prítomný kontrast dvoch subjektov – prežívateľov alebo b) dvoch objektov percepcie/evaluácie. *Seba vníma práve takto, hoci ostatní ju vnímajú inak. Takto vníma seba, ale iných nie*. Vlastnosť a) implikuje aj odlišné označenie referenčne totožného objektu: *seba* vs. *ju*. Druhá vlastnosť, teda vlastnosť b), spája danú skupinu so skupinou typu *umývať* *sa*. Ukazuje jej hraničnosť a možnosť dvojakej interpretácie slova *sa*. Spájateľnosť slovies typu *vnímať/vidieť* s kombináciou zámen *sám* *seba*¹⁴ je veľmi častá a daná kombinácia je zameniteľná so zámenom *sa*

¹³ Výnimkou je populárny „paradox vojenského holiča“. Vojenského holiča definujú vojenské predpisy ako takého vojaka príslušnej jednotky, ktorý holi všetkých vojakov jednotky, ktorí sa sami neholia. Naš vojenský holič stojí teraz pred dilemou: Ak sa oholí, je vojakom, ktorý sa sám holi, a takého vojenského holiča nemá čo holiť; ak sa neoholí, je vojakom, ktorý sa sám neholí, a takého vojaka musí ako vojenský holič oholiť.

¹⁴ Kombinácia *sám* *seba*, v ktorej má vymedzovacie zámeno *sám* nominatívnu podobu, a teda sa zhoduje so subjektom vety, je niekoľkonásobne frekventovanejšia ako kombinácia *samého* *seba*, realizujúca zhodu vymedzovacieho zámena s objektom vety (*seba*). To isté platí o dvojici *sama* *seba* a *samu* *seba*.

bez prítomnosti špeciálnych kontextových podmienok: *Práve takto sa vníma. // Práve takto sám seba vníma.* Táto možnosť vyplýva z extrovertnosti slovesa ako príznaku z oblasti syntaktickej sémantiky. Identické syntaktické podmienky pri komutácii *sa/sám seba* ukazujú aj príklady z korpusu^[3] so slovesom *počuť*: *Počujem sa, ako hovorím: „Samozrejme, času mám, pod', sadneme si tu hneď vonku.“ // Počuje samu seba, ako hovorí: „Odpúšťam ti.“; Počul sa, ako povedal: „Môžete nastúpiť hneď zajtra.“ // Počul som sám seba, ako som nahlas povedal: „Neboj sa, narobím.“* Touto vlastnosťou dokazujúcou, že pri extrovertných slovesách má reflexívny element *sa* zámennú povahu, sa kombinácia typu *vnímať sa* = *vnímať* + *sa* odlišuje od kombinácie typu *umývať sa*.

V práci M. Ivanová – M. Kyseľová – V. Perovská (2015, s. 605) sa upozorňuje na to, že slovesá evaluácie a percepcie použité v reflexívnych konštrukciách implikujú sémantiku zdvojenia, resp. scudzenia subjektu (B. Havránek, ako sme vyššie videli, tu použil obraz „dvojníka“). Práve tento špecifický kontext je vhodným prostredím na realizáciu dlhých tvarov reflexív. Na príklade vety *Počula, ako pištia, počula seba, ako vrieska.* autorky ilustrujú rozštiepenie subjektu na racionálny, reflektujúci subjekt a na subjekt konajúci, ktorý má malú kontrolu nad sebou. Zdvojenie *sa* môže udiť aj na základe časovej dištancie, fiktívnej predstavy a iných faktorov. Pri verbách vyjadrujúcich starostlivosť o telo takéto rozštiepenie subjektu pozorovať nemožno (op. cit., s. 605). Participant vykonávajúci činnosť na vlastnom tele *sa* nestvára ako externý pôvodca činnosti (na rozdiel od prechodných konštrukcií typu *Babka umýva vnučku.*), ale ako participant „pohltený“ touto činnosťou, nachádzajúci sa vnútri nej (Schenker, 1985^[4], s. 13; porov. aj Ivanová – Kyseľová – Perovská, 2015, s. 605). Z iného uhla pohľadu *sa* takáto „ponorenosť“ subjektu v činnosti môže javiť ako absencia externého objektu (Jarošová, 2003, s. 207).

Výsledky Havránkovho testu s doplnkom (napriek zámeru autora testu) zblížuju typ *umývať sa* s typom *vidieť sa*. V prípade *umyl sa celý* je nominatívna zhoda so subjektom vyvolaná absenciou pádu v reflexívnom elemente *sa*. Opierajúc sa o J. Panevovú (2001), v prípade *videla som sa v zrkadle celá vs. seba som videla v zrkadle celú* chápeme nominatívny tvar doplnku pri slovesách percepcie/evaluácie ako dôsledok nedištinktivnosti akuzatívu v klitike zvratného zámena, na rozdiel od dištinktivnosti pádu v plnom tvare. Takto *sa* štandardne správa aj doplnok uvádzaný spojkou *ako*: *Sám seba vnímam ako pesničkára.; Vidím sa ako raper.* Odlišná kongruencia doplnkového substantíva pri klitike *sa* (nominatívna zhoda so subjektom) a plnej forme *seba* (akuzatívna zhoda s objektom) je normou.

V prípade tohto typu doplnku však zaznamenávame aj pomerne raritné prípady akuzatívnej zhody doplnku s reflexívnou klitikou, ktoré *sa* z tejto normy vymykajú a nemožno ich celkom jednoznačne považovať za jazykové chyby, ak *sa* považujeme za objekt: *uvedomuješ si samého seba, ale si vo svete fantázie a vidíš sa ako*

profesora na VŠ; vidím sa ako človeka, ktorý robí vlastné rozhodnutia a preberá za to zodpovednosť; vidia sa ako obyčajných občanov; vidím sa ako tučnič; keď som bola mladšia, videla som sa ako hračku; videl som sa ako vojaka, ktorý mal urobiť koniec so susedstvom dvoch národov; vnímam sa ako vlažného kresťana; vnímam sa ako krásneho, ľubezného a uznaného človeka; vnímam sa ako červíka alebo iného malého tvora v širšom poňatí tohto sveta; keď sa dnes obzriem späť, vidím sa ako tichého mladíka, knihomola, ktorý túžil stať sa spisovateľom (doklady sú z internetu).

Môžeme potvrdiť záver vyplývajúci z analogického českého materiálu (Kettnerová – Lopatková – Panevová, 2015, s. 208), že akuzatívna zhoda sa uplatňuje v konštrukciách ukazujúcich na referenčné nestotožnenie sa hovoriaceho so sebou samým, pričom táto zhoda posilňuje interpretáciu, že ide o predstavu, odstup od seba samého, model seba samého. Všetky tieto významy však vyjadrujú aj vety, v ktorých je zhoda so subjektom v nominatíve, a tie sú v „absolútnej“ väčšine. Žiada sa nám ešte doplniť pozorovanie autoriek, že akuzatívna zhoda sa javí ako príhodnejšia v kontextoch budúcich vízií, ktoré si o sebe hovoriaci vytvára (op. cit., s. 209). Ide o to, že akuzatívna zhoda zjednodušuje interpretáciu (smerom k vízií) tam, kde nominatívna zhoda vytvára určitú interpretačnú dvojznačnosť: *vidím sa ako profesor na vysokej škole* – a) ,vidím sám seba tak, ako keby som bol profesor na vysokej škole; vidím sa v úlohe profesora‘; b) ,vidím sa, nazerám na seba ako vysokoškolský profesor, ktorým som‘. Chápanie b) je menej pravdepodobné, ale nemožno ho vylúčiť. Akuzatívna zhoda (*vidím sa ako profesora na vysokej škole*) umožňuje len chápanie ,X vidí/vníma seba tak, akoby bol Y-om‘, a nie ,X má status Y-a (Y = kvalifikácia X-a) a prostredníctvom tohto statusu vníma seba‘.

Samozrejme, ako všetko v jazyku, aj tento jav má neostre hranice a je súčasťou reflexívneho kontinua. Môžeme si to ukázať na príklade spojenia *otestovať* + *sa*. Sloveso *otestovať* (*koho*) obsahuje príznak evaluácie (,,zistiť niečo o niekom pomocou testu al. skúšky s cieľom posúdiť jeho stav, spôsobilosť a pod.“), a preto by mohlo patriť do skupiny slovík, v ktorých kolokát *sa* predstavuje zámeno, teda analógiu (*ho, ju, ich*). Istú komplikáciu pre priamočiare posúdenie komponentu *sa* ako zámena predstavuje fakt, že spojenie *otestovať sa* funguje v dvoch druhoch kontextov. Prvý kontext by sme priblížili pomocou príkladu *otestovať sa na HIV* a druhý pomocou príkladu *otestovať sa v prípravnom zápase*. Syntagmy v rámci prvého kontextu *otestovať niekoho na HIV* a *otestovať sa na HIV* nepredstavujú analogické situácie odlišujúce sa iba absenciou/prítomnosťou koreferencie medzi subjektom a objektom. Teda nerealizuje sa protiklad *otestovať niekoho* = „urobiť niekomu test“ vs. *otestovať sa* = „urobiť sám sebe test“. V spojení *otestovať sa* pozorujeme význam „dať si urobiť test“, ktorý má niektoré vlastnosti pasívnej diatézy, ale ňou nie je (Panevová a kol., 2014, s. 114, 175). Niektoré testovacie preparáty si môže pacient

aplikovať aj sám, ale výsledky napokon musí analyzovať a interpretovať odborník. V týchto a podobných kontextoch (*Otestovala sa na celiaku.*; *Otestujte sa, či nie ste ohrození infarktom.*; *Môžete sa bezplatne otestovať a zistiť, ktorú úroveň jazykových znalostí dosahujete.*) sa zámenné spojenie *sám seba* nevyskytuje, takže komponent *sa* nie je jeho krátkym variantom. V druhom zo spomínaných dvoch typov kontextov sa realizuje význam „vyskúšať sám seba počas vykonávania náročnej činnosti s cieľom posúdiť svoje schopnosti alebo vlastnosti“, napr. *Bola som tam rok a otestovala som sa, či zvládnem taký post.* V tomto type kontextov (uvedené doklady sú s internetu) sa zámenné spojenie *sám seba* vyskytuje a dá sa nahradiť krátkym variantom *sa*: *Prvá práca je dôležitá, aby mladý človek sám seba otestoval a zistil, či ho uživí to, čo vyštudoval.* // *Prvá práca je dôležitá, aby sa mladý človek otestoval a zistil, či ho uživí to, čo vyštudoval.*; *Musíme sami seba otestovať a možno o pol roka si dáme predsavzatie skončiť [v lige] do konkrétneho miesta.* // *Musíme sa otestovať a možno o pol roka si dáme predsavzatie skončiť [v lige] do konkrétneho miesta.*

ZHRNUTIE A ZÁVERY

Zamerali sme sa na porovnanie kombinácie „sloveso + *sa*“ v dvoch skupinách sloviess: 1. v lexikálnosémantickom type **sloviess starostlivosti o telo** (typ *umývať* + *sa*); 2. v lexikálnosémantickom type **sloviess vyjadrujúcich percepciu a hodnotenie** (typ *vidieť/vnímať* + *sa*). Na tieto spojenia sa nazerá trojakým spôsobom: 1. obidva typy spojení sú prejavom syntaktickej reflexivity a komponent *sa* v nich má vetnočlenskú platnosť objektu; 2. obidva typy sú prejavom lexikálnej reflexivity, teda sú to reflexívne slovesá a element *sa* má status slovotvorného formantu alebo častice; 3. kombinácie typu *umývať sa* sú reflexívne slovesá a kombinácie typu *vidieť sa* predstavujú objektové syntagmy. Pri porovnaní týchto skupín kombinácií sme v zhode s viacerými lingvistami konštatovali, že test s participiálnym alebo adjektívnym doplnkom už v súčasnej češtine ani slovenčine nemá hodnotu kritéria rozlišujúceho skupiny *umývať sa* a *vidieť sa* (*umývam sa celý*; *v zrkadle sa vidím celý*; **umývam sa celého*; **v zrkadle sa vidím celého*). V staršom období však norma akuzatívnej zhody doplnku s objektom pri slovesách typu *vidieť sa* jestvovala. Jej rezíduum možno vidieť v súčasnom jazyku v sporadických výskytoch akuzatívnej zhody s objektom v prípade doplnku uvádzaného spojku *ako* (*videl sa ako profesor na vysokej škole*). Táto zhoda jestvuje popri nominatívnej zhode, ktorá je v absolútnej väčšine (*videl sa ako profesor na vysokej škole*). Pretože test s doplnkom nemôže byť spoľahlivým kritériom delenia, aplikovali sme Šmilauerov komutačný test spočívajúci v možnosti zámeny klitiky *sa* na plný tvar *seba*.

Konštatovali sme určité špecifiká pri **zámene elementu *sa* na *seba***: 1. v prípade sloviess typu *umývať sa* si podoba *seba* vyžaduje doplnenie objektu postaveného s ňou do kontrastu (s prípadným doplnením aj kontrastnej činnosti). Bez týchto do-

plnení veta nezní normálně; 2. v případě spojení *vidieť sa* je záměna možná v přítomnosti a) kontrastu *prežívateľov/hodnotiteľov a/alebo b)* kontrastu objektů *prežívania/hodnotenia*.

Při **záměně elementu *sa* na spojení *sám seba*** (z našeho hlediska nejdůležitější složka testu) jsme konstatovali tyto rozdíly: 1. v případě sloves typu *umývať sa* ako sloves opisujících situaci, v kterých je konateľ prototypicky totožný s objektem činnosti, tato záměna nefunguje; 2. při spojeniích typu *vidieť sa* tato záměna funguje aj v identických kontextoch, pretože výskyt sloves tejto skupiny (a extrovertných sloves vo všeobecnosti) so spojením *sám seba* je typickejší ako ich výskyt s klitikou *sa*. Tento jav súvisí aj s faktom, že pre reflexívne konštrukcie evaluačných a perцепčných sloves sú typické také kontexty, ktoré vyvolávajú sémantiku rozdvojeného, rozštiepeného subjektu.

Výsledky testu podľa nás svedčia v prospech názoru, že v prípade spojení sloves typu *umývať sa* s elementom *sa* ide o jednu lexikálnu jednotku, v ktorej *sa* plní funkciu slovotvorného formantu. V prípade spojení sloves typu *vidieť/vnímať sa* s elementom *sa* ide o objektívnu syntagmu, v ktorej má element *sa* status záměny.

Literatúra

- DANEŠ, František – HLAVSA, Zdeněk a kol.: Větné vzorce v češtině. Praha: Academia 1981. 272 s.
- HAŠANOVÁ, Jana: Spracovanie zvrtných sloves v Slovníku súčasného slovenského jazyka so zameraním na komponent *sa*. In: Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika). Na počesť Alexandry Jarošovej. Eds. K. Buzássyová – B. Chocholová – N. Janočková. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2012, s. 184 – 191.
- HAVRÁNEK, Bohuslav: Genera verbi v slovanských jazycích I. Praha: Nákladem kr. české spol. nauk 1928. 184 s.
- HUDOUSKOVÁ, Andrea: Dvě funkce klitiky se: různé, a přece stejné. In: Slovo a slovesnost, 2009, roč. 70, č. 4, s. 295 – 304.
- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. 2., upravené a doplnené vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 284 s.
- IVANOVÁ, Martina – KYSEĽOVÁ, Miroslava – PEROVSKÁ, Veronika: Nominačné aspekty slovných druhov. Verbá. In: Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015, s. 485 – 625.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: *Umývať sa*: predmetová syntagma alebo zvrtné sloveso? In: Tradície a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Ed. M. Šimková. Bratislava: Veda 2003, s. 204 – 208.
- KARLÍK, Petr: Reflexiva v češtině. In: Přednášky a besedy z XXXII. běhu Letní školy slovanských studií. Ed. E. Rusínová. Brno: Masarykova univerzita 1999, 44 – 52.
- KETTNEROVÁ, Václava, – LOPATKOVÁ, Markéta – PANEVOVÁ, Jarmila: Shoda doplňku v reflexivních konstrukcích v češtině. In: Slovo a slovesnost, 2015, roč. 76, č. 3, s. 198 – 214.
- KOMÁREK, Miroslav: Několik poznámek k Reflexi reflexivity reflexiv. In: Slovo a slovesnost, 2001, roč. 62, č. 3, s. 207 – 209.
- KOPEČNÝ, František: Passivum, reflexivní forma slovesná a reflexivní sloveso. In: Studie a práce lingvistické I. K šedesátým narozeninám akademika Bohuslava Havránka. Eds. J. Bělič – M. Doku-

- lil – K. Horálek – A. Jedlička. Praha: Nakladatelství československé akademie věd 1954, s. 224 – 247.
- LOPATKOVÁ, Markéta – ŽABOKRTSKÝ, Zdeněk – KETTNEROVÁ, Václava a kol.: VALLEX: Valenční slovník českých sloves. Praha: Karolinum 2008. 382 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Ved. red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.
- OLIVA, Karel: Hovory k sobě/si/sebe/se. In: Čestina – univerzália a specifika 2. Eds. Z. Hladká – P. Karlík. Brno: Masarykova univerzita 2000, s.167 – 171.
- OLIVA, Karel: Reflexe reflexivity reflexiv. In: Slovo a slovesnost, 2001, roč. 62, č. 3, s. 200 – 207.
- ORAVEC, Ján: Zvratné zámeno vo funkcii objektu. In: Jazykovedné štúdie 13. Ružičkov zborník. Ed. J. Horecký. Bratislava: Veda 1977, s. 217 – 224.
- PANEVOVÁ, Jarmila: Problémy reflexivního zájmena v češtině. In: Sborník přednášek z 44. běhu Letní školy slovanských studií. Eds. J. Kuklík – J. Hasil. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2001, s. 81 – 88.
- PANEVOVÁ, Jarmila: Problémy se slovanským reflexivem. In: Česká slavistika. Příspěvky k XIV. mezinárodnímu sjezdu slavistů, Ochrid 10. – 16. 9. 2008. Slavia, časopis pro slovanskou filologii, 2008, roč. 77, č. 1 – 3, s. 153 – 163.
- PANEVOVÁ, Jarmila a kol.: Mluvnice současné češtiny. 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu. Praha: Karolinum 2014. 291 s.
- PAULINY, Eugen: Slovenská gramatika. (Opis jazykového systému.) Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 323 s.
- PERGLER, Jiří: K otázce tzv. akuzativního se v češtině: pohled (nejen) diachronní. In: Slovo a slovesnost, 2016, roč. 77, č. 2, s. 102 – 122.
- RUŽIČKA, Jozef: Reflexive Verben und reflexive Verbalformen. In: Satzstruktur und Genus verbi. Berlin: Akademie-Verlag 1976, s. 131 – 135.
- Slovník současného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.]. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1104 s.
- ŠMILAUER, Václav: Novočeská skladba. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1966. 574 s.
- ŠTÍCHA, František: Utváření a hierarchizace struktury větného znaku. Praha: Univerzita Karlova 1984. 128 s.

Internetové zdroje

- [1] WAGNER, Roland: Reflexivní slovesa v češtině a prognóza jejich ekvivalentů v němčině. Disertační práce. Ústav českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2011. 388 s. Dostupný na: https://is.muni.cz/th/56270/ff_d/wagner_proгноza_reflex.pdf
- [2] PANEVOVÁ, Jarmila – KARLÍK, Petr: Reflexivní sloveso (zvratné sloveso). In: CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny online. Red. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno: Centrum zpracování přirozeného jazyka na Fakultě informatiky Masarykovy Univerzity 2017. Dostupný na: <https://www.czechency.org/slovník/>
- [3] Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- [4] SCHENKER, Alexander M.: W sprawie się raz jeszcze. In: Język Polski, 1985, roč. 65, č. 1, s. 9 – 23. Dostupný na: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/plain-content?id=24460>

SÉMANTICKY REZONANTNÉ ATRIBÚCIE PRVEJ, DRUHEJ A TRETEJ PRENOMINÁLNEJ ZÓNY¹ (1. časť)

Jana Sokolová

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, e-mail: jsokolova@ukf.sk*

SOKOLOVÁ, Jana: Semantically Resonant Attributions of the First, Second and Third Prenominal Zones (Part I). *Slovak Language*, 2017, Vol. 82, No 2, pp. 116–128.

Abstract: The study focuses on the functional combinatorics of the congruent attributions from the viewpoint of the universal-pragmatic theory of naturalness and the principle of cognitive economy. It deals with the procedural aspect of attributions which reflect a close connection between the syntactic and lexical level of language and interplay of the short and long term memory. Relying on the data of the Slovak National Corpus, the aim of the article is to (1) identify the factors which determine the substantive basis of a construction on the level of preference and recurrence, (2) specify semantically resonant attributions of the first, second and third prenominal zones, (3) explain the conflict between a restrictive function of the attribute and an expansive core of the developing attribution possibly caused by a constant balancing between the necessity of semantic (and grammar) compatibility and possibilities of pragmatic emphasis. The epistemic value of the article is its attempt to discuss particular ways by which its findings can be applied to other conceptual domains. It also aims at using its many exemplifications in further generalizations.

Key words: attribution, congruency, variety, emphasis, recurrence, semantic resonance, prenominal zone.

1. ÚVOD

Cieľom tohto príspevku² je prezentovať funkčnú kombinatoriku kongruentných atribúcií z hľadiska univerzálnopragmatickej teórie prirodzenosti a princípu kognitívnej ekonómie. Vychádzajúc z početných dokladov Slovenského národného korpusu (prim-7.0-public-all; ďalej SNK) predostrieme možnosť generovania trojstupňových atribúcií aj cez kognitívne a jazykovo ukotvenejšie kombinácie vlastností, t. j. prostredníctvom konfigurácií dvojstupňových atribúcií. Kladieme si totiž otázku, či viacnásobné atribúcie sú ako gramatické konštrukcie epifenomény, resp. či nemajú kognitívny status.

V slovenskej a českej lingvistickej tradícii sa kongruentné atribúty uchopujú z pohľadu syntaxe s menším alebo väčším naznačením sémantiky. V syntaktickej praxi sa lexikálno-sémantický pôdorys ich štruktúry posudzuje ako osobitý prípad rozvitého prívlastku, a to ako postupne rozvíjajúci prívlastok, resp. postupne rozvítý (rozvíjajúci) zhodný prívlastok. J. Oravec – E. Bajzíkova (1982, s. 138 – 141) vyčle-

¹ Spojenie *prenominálna zóna* tu označuje pozíciu pred podstatným menom.

² Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0243/15 *Text a textová lingvistika v interdisciplinárnych a intermediálnych súvislostiach*.

ňujú sedem typov týchto prívlastkov a umiestňujú ich do troch pásiem: I. pásmo príznakov s vecnovýznamovými vzťahmi tvorí 1. určovací prívlastok a 2. diferencujúci prívlastok; II. pásmo s hodnotiacimi vzťahmi zahŕňa 3. hodnotiaci prívlastok, 4. kvantitatívny prívlastok a 5. prívlastňovací prívlastok; III. pásmo charakterizované zaradovaním do kontextu a situácie utvára 6. odkazovací prívlastok a 7. vymedzovací prívlastok. M. Ivanová (2016, s. 105) vymedzuje (v inom poradí) tri skupiny atribútov, pričom do 1. skupiny tzv. kontextovo-situačných atribútov sa podľa autorky zaraďujú výrazy *všetok/každý/celý* – ukazovacie zámeno – prívlastňovacie zámeno/adjektívum. 2. skupinu tvoria kvantitatívne atribúty – číslovky. Do 3. skupiny kvalitatívnych atribútov patria adjektíva (hodnotiace – relačné – tie, ktoré tvoria so substantívom lexikalizované spojenie). J. Kačala (2013, s. 174) v rámci viacčlenného zhodného prívlastku rozlišuje: *vymedzovací* prívlastok, ktorý je adjektívny a najbližší k menu, vzdialenejší adjektívny prívlastok je *hodnotiaci*, ďalej stojí číslovkový, t. j. *kvantitatívny*, najďalej stojí zámenný, t. j. *odkazovací*. Mluvnice češtiny 3 (1987, s. 164 – 166) uplatňuje funkčné rozlíšenie, a to v kombináciách: (a) rozlišujúci + rozlišujúci, (b) hodnotiaci + rozlišujúci, (c) relačný + rozlišujúci/hodnotiaci, (d) relačný + relačný. P. Karlík (1998) poradie atribútov naznačil cez ich morfológickú (slovnodruhovú) stránku: „Je-li u substantiva několik nesouřadných shodných přívlastků, bývají normálně (bezpříznakově) v tomto pořadí (zleva doprava): *všechn/každý/celý* – ukazovací zájmeno – přívlastňovací zájmeno/adjektívum – číslovka – adjektiva: nejprve kvalitatívni, pak relační, nakonec ta, která tvoří se substantivem sousloví: *celá tato naše první dokončená stránková korektura; ta má velká stará šedá vlněná vojenská čepice*. Více než pětičlenným spojením se však raději vyhýbáme“ (Karlík, 1998, s. 325).

Na rozdiel od citovaných prameňov, ktoré sa sústreďujú na spomínanú gramatickú a rezultatívnu stránku participantov, nás bude zaujímať **procedurálna** stránka atribúcií, t. j. akými produkčnými pravidlami³ sa riadi nositeľ jazyka pri utváraní spojení typu *niekoľkostostranový suchý právny text*. Ak zhrnieme produkčné pravidlá do troch krokov (aktivácia – konštrukcia – integrácia)⁴, náš výklad sa zameria na aspekty aktivácie a konštrukcie, t. j. na princípy selekcie atribútov na ich kombinatoriku v prvej, druhej a tretej prenominálnej zóne mennej konštrukcie. Predpokladáme totiž existenciu kognitívne ukotveného systému množín prvkov a vzťahov (siete vzťahov) poskytujúcich oporu nositeľom jazyka prirodzene sa orientovať vo

³ Pravidlo „vzniká v průsečíku normativních postojů různých lidí, tyto rezonující postoje vedou k jistému usměrňování lidského chování“ (Peregrin, 2014, s. 395). „Dá sa povedať, že pravidlo poskytuje mysliacemu subjektu istý nástroj na formuláciu dôvodov pre konanie, keď poskytuje adaptívny a diskurzívny dôvod, prečo organizovať činnosť určitým spôsobom. [...] Človek koná v určitých podmienkach na základe pravidiel, pretože takéto konanie mu obyčajne umožňuje využiť charakteristiky danej situácie“ (Harré – Gillett, 2001, s. 142).

⁴ Atribúcie majú jednotnú vetnočlenskú funkciu – fungujú ako jeden vetný člen.

veľkom množstve atribútov a spontánne (a opakovane) tvoriť nielen gramaticky, ale najmä sémanticky aj pragmaticky adekvátne menné spojenia. Výklad zameriame na úlohu existujúcich kolokačných asociácií v dlhodobej pamäti nositeľov jazyka.

Ako organizujúci bod mennej skupiny, jej kľúčové slovo, sme si zvolili substantívum *text*. Implicitne akceptujeme skutočnosť, že substantívum je v tejto syntaktickej konštrukcii definované gramatickým rodom [Gen], číslom [Num] a pádom [Cas], že anteponované atribúty sú včleňované do mennej skupiny prevažne metódou adície a gramaticky sú určované substantívom (implicitne tiež predpokladáme znalosti gramatických pravidiel nositeľov jazyka). Keďže sa zameriame na sémantickú a pragmatickú úspešnosť atribútov, ktorá úzko súvisí s preferenčnou spájateľnosťou, budeme operovať výrazom **sémanticky rezonantné** atribúcie prvej, druhej a tretej prenominálnej zóny. V atribúciách prvej prenominálnej zóny, v ktorých disponujeme overenými tokenovými realizáciami, identifikujeme aj **pragmaticky rezonantné** atribúcie. S oporou o doklady textov SNK v príspevku ponúkneme mimoriadne bohatý ilustračný materiál, prezentovaný aj pomocou vybraných metód štatistickej matematiky⁵.

2. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ

Adekvátne používanie slova *text* predpokladá existenciu istých diskurzívnych konvencií, ktoré v diskurzívnej praxi podliehajú kritériám adekvátnosti a správnosti. Sú výrazom diskurzívnych spôsobilostí hovoriaceho, ktorý si vyberá z možností diskurzu, gramatiky a lexikónu. Diskurzívne spôsobilosti sú normatívne a intencionálne. Pri *texte* na jednej strane ide o fakt textu (text je entita prezentovaná výrazom *text*), na druhej strane pomenovaním a interpretáciou tohto faktu (výseku sveta) ho interpret komunikuje ako súčasť zaangažovaného postoja, ktorý zaujal v diskurzívnej činnosti. Reflektuje svoj zámer a úsilie dosiahnuť istý komunikačný účinok, keďže „slovní spojení neznamena samo o sobě nic, pokud jím někdo něco nemyslí anebo nerozumí“ (Hirsch, 1967; cit. podľa Bílek, 2003, s. 75 – 76). Realizované atribúcie sú výrazom tzv. *distribovaných reprezentácií*, opierajúcich sa o kognitívne relevantné správanie a jazykové kompetencie nositeľov (slovenského) jazyka.⁶ Vlastnosti, ktoré *textom* pripisujú nositelia jazyka, sú pojmovými konštruktmi, ktoré vysúvajú do popredia isté kvality a dávajú do úzadia všetky ostatné. Z latentných

⁵ V tejto súvislosti si dovoľujeme poďakovať RNDr. Ľ. Rybanskému, PhD., za odbornú pomoc pri aplikovaní štatistických metód (Rybanský, 2010).

⁶ Z hľadiska kognitívnej lingvistiky akékoľvek uvažovanie o jazyku je „uvažovaním o jazykovej kompetencii nositeľa jazyka, ktorá je integrovaná do jeho kognitívnej kompetencie, t. j. do rámca jeho schopnosti prijímať a spracovať údaje, ukladať ich do pamäti a vyberať ich z nej pri mentálnych aktivitách založených na operáciách s nimi [...]“ (Dolník, 2005, s. 41). Jazyková kompetencia je špeciálnym znalostným systémom, ktorý je založený na jazykových znalostiach, ktoré sú uložené v deklaratívnej (typ *vedieť, že*) a procedurálnej pamäti (typ *vedieť ako*).

vlastností sa tak stávajú vlastnosti manifestné⁷, stierajúce rozdiely medzi permanentnými a dispozičnými (momentálnymi) vlastnosťami *textov*.

Výsledky kognitívnych vied ukazujú, že na úrovni kognitívnych a emocionálnych aktivít percipient aplikuje tie isté mechanizmy pre empirické, ako aj pre fiktívne entity. To znamená, že slovo *text* so svojou schopnosťou reprezentovať funguje ako substitút (Foucault, 2004, s. 133) bez ohľadu na to, či sa pod výrazom *text* myslí (1) reálny myslený objekt, (2) idealizovaný myslený objekt, resp. (3) teoretický myslený objekt (Sokolová, 2017). Inak povedané, výrazu *text* zodpovedá množina objektov, na ktoré sa v diskurze vzťahuje význam „text“. Parafrázujúc U. Eca (2014, s. 35 – 36), používať slovo a pripisovať mu význam znamená: (a) mať k dispozícii inštrukcie, ako rozpoznať prípadný predmet alebo situáciu, alebo udalosť; (b) mať k dispozícii definíciu a/alebo klasifikáciu; (c) poznať vo vzťahu k danej entite ďalšie vlastnosti, zvané faktúálne alebo encyklopedické; (d) podľa možnosti mať k dispozícii inštrukcie, ako vyrobiť príslušný predmet alebo zorganizovať udalosť. Vychádzajúc z premisy (c), v ďalšom výklade sa sústredíme na explicitné, lexikálne realizované pomenovania vlastností *textu*, a to v jednej z ich reprezentatívnych úloh – vo funkcii kongruentných atribútov. Keďže atribúcie sa konštituuju onomaziologickým postupom, bude nás zaujímať sémantická a pragmatická stránka ich tvorenia.

V slovenčine sa kongruentné atribúcie vyjadrujú adjektívami (kvalifikačnými, vzťahovými, prívlastňovacími) a adjektíváliami. K adjektíváliám sa zaraďujú adjektívne zámená, číslovky, činné a trpné prídavia (porov. Kačala, 2015, s. 140)⁸. V sémantickej (tiež explicitnej) pamäti⁹ sú zastúpené jazykovými znakmi, ktoré sa vzhľadom na ich početnosť (zrejme) grupujú do súborov (množín, klastrov). Prvým krokom sa tak stala požiadavka stanovenia súboru atribútov; nasleduje identifikovanie faktorov (parametrov významu u Lakoffa, 2006), na základe ktorých sa atribúcie vymedzujú. Ďalším krokom bolo rozdelenie atribútov do klastrov a opis segmentácie vnútorného štruktúrovania klastrov.

Cez mapovanie výpovedí (diskurzívnych aktov) SNK, v ktorých bol explicitne použitý výraz *text* a jeho kongruentný atribút, sme vygenerovali fond 835 prívlastkov (porov. prílohu 1). Tie vytvorili rozsah súboru *n*¹⁰. Pripomíname, že rozsah súboru je orientačný, keďže atribúcie možné v *langue* nemusia byť doložené v korpuse¹¹.

⁷ Rozlíšenie manifestných a latentných vlastností sa uvádza v Úvode do analýzy textov (2003, s. 23).

⁸ Ukazuje sa, že atribúcie sú nositeľmi jazyka posudzované predovšetkým teleologicky, nie gramaticky.

⁹ Sémantická pamäť je prítom charakterizovaná ako systém, ktorý sa zapája do všetkých modalítne spracovávaných informácií. Existuje názor, že sémantická pamäť sa týka verbálnych symbolov, pojmov, vzťahov medzi pojmami, významov slov – a ukladá ich v podobe hierarchicky usporiadanej siete (Čáp – Mareš, 2001, s. 481).

¹⁰ Rozsah súboru sa v štatistike označuje ako *n*.

¹¹ SNK neregistruje napr. **bieloruský t.*, **valónsky t.*, **flámsky t.*, **rakúsky t.*, **belgický t.*, **brazílsky t.*, **posmešný t.*, **eventuálny t.*, **inovujúci t.*, **uspokojujúci t.*, **univerzitný t.*, **nekompletný t.*, **nekohe-*

Ako teoretický konštrukt umožňujúci uchopiť pozorovateľné prejavy kognície je vnímaný **faktor**. Korešponduje s pohľadom teórie štatistiky, keďže „nezávisle promenné nazývame někdy faktory a jejich hodnoty úrovně faktorů“ (Hendl, 2015, s. 67). Faktor je výrazom zmyslu (obsahu) klastra a prezentuje nezávislú premennú reflektujúcu aspekty komparácie, randomizácie (náhodného priradenia) a opakovania. V súbore atribútov sme identifikovali týchto 31 faktorov: (1) časový faktor, (2) jazykovo-etnosignifikatívny faktor, (3) topografický faktor, (4) hodnotiaci faktor, (5) faktor častosti, (6) faktor dejovej vlastnosti, (7) faktor druhovej príslušnosti, (8) faktor inštitucionálnosti, (9) faktor jednotlivosti, (10) faktor komplexnosti, (11) faktor komunikátu, (12) faktor mnohosti, (13) faktor možnosti, (14) faktor neurčitosti, (15) faktor normatívnosti, (16) faktor odkazovania, (17) faktor podobnosti, (18) faktor poradia, (19) faktor pôvodu, (20) faktor prislúchania, (21) faktor realizovanej činnosti, (22) faktor reálnosti, (23) faktor rozdielnosti, (24) faktor spôsobu spracovania, (25) faktor súhrnu, (26) faktor účelu, (27) faktor ukončenia, (28) faktor umiestnenia, (29) faktor vonkajších charakteristík, (30) faktor vymedzenia, (31) faktor typov¹². Faktor označuje nielen uhol pohľadu, ale najmä sémantickú dominantu, klasifikačný marker, ktorý je vyčlenený onomaziologicky, pričom v sieti vzťahov sa definuje ako uzol¹³. Sieť je explikačný model semiotických vzťahov medzi jazykovými znakmi, ktorý sa konštituuje v procese komunikačných interakcií, je systémom zdieľaných znalostí, ktorý nositelia jazyka používajú, keď interpretujú svoje skúsenosti¹⁴. Vzťahy medzi javmi predstavujú univerzálnu sieť súvislostí, presnejšie ľudia ich ako sieť vzájomných súvislostí interpretujú a v komunikácii jazykovo spracúvajú (Karlík, 1995, s. 116).

Sieť má povahu pravdepodobných súvislostí a charakter hypotetickej mentálnej entity, ktorá je aktívne formovaná vedomou diskurzívnou aktivitou. Je to konceptuálna schéma zoskupovania objektov. Poskytuje interpretačný základ pre aktuálne komunikačné situácie¹⁵.

rentný t.; ²šesťstranový t., ³sedemstranový t., ⁴devětstranový t., ⁵stostranový t.; ⁶uchopiteľný t., ⁷opakovateľný t., ⁸publikovateľný t.; ⁹Horeckého t., ¹⁰Đurovičov t., ¹¹Mikov t., ¹²matkin t., ¹³sestrin t.; ¹⁴neréálny t., ¹⁵nejestvujúci t.; ¹⁶neukončený t., ¹⁷neuzavretý t.; ¹⁸nevedecký t. a pod.

¹² Epistemická hodnota súboru faktorov je v tom, že sa v rôznom zložení a v rôznej miere uplatňujú aj pri ďalších textových útvaroch a komunikátoch, akými sú napr. *aforizmus, esej, editoriál, abstrakt, haiku, poviedka, román, reportáž, rozprávka, encyklopedické heslo, novinový článok, kniha, almanach, letopis* a i.

¹³ Uzol sa tu poníma ako konfigurácia dvoch faktorov, napr. atribúcie *dolnozemské literárne texty, európske legislatívne texty, veľkomoravské literárne texty* vyjadrujú spojenie rovnakých faktorov (topografický faktor + faktor typov) a pod.

¹⁴ Reprezentácie skúseností sú v mozgu organizované podľa štruktúry a obsahu diskurzov, ktorých je jednotlivec súčasťou (Harré – Gillett, 2001, s. 117).

¹⁵ Lexikón jazyka tvorí sieť s vlastnosťami *siete malého sveta* a *bezškálovej siete*. Siete malého sveta (small-world) sa vyznačujú vysokým klasterizačným koeficientom ($C \gg C_{\text{random}}$) a malou priemernou vzdialenosťou medzi vrcholmi ($L \approx L_{\text{random}}$). Bezškálovosť siete znamená, že stupne vrcholov nie sú sústredené okolo jednej charakteristickej hodnoty.

Atribúcie z pohľadu teórie informácie spĺňajú požiadavku syntaktickej jazykovej siete (tiež jazykového grafu), v ktorej interakcia medzi slovami je definovaná susedstvom vo vete (porov. Markošová, 2005). V prípade jazykového grafu reprezentujúceho vzájomnú pozíciu slov v textoch ide o *neorientovaný neohodnotený graf* s povolenými *násobnými hranami*.

Podobne ako faktor, aj **klast**er je stochastická entita. Má štatút konštruktu integrujúceho konceptuálne reprezentácie vlastností vyplývajúcich z ontológie *textu* a vlastností vyplývajúcich z hodnotiacej aktivity človeka. Podľa G. A. Kellyho (1955; cit. podľa Harré – Gillett, 2001, s. 157) „človek si vytvára konštrukty zamerané na podobnosti a rozdiely medzi vecami. Čím väčšia je jeho schopnosť vystať organizovaný systém očakávaní a zoradiť ich podľa svojich hodnotových preferencií, tým väčšia je jeho schopnosť konať s určitou istotou.“

Jednotlivé klastre uplatňujú kvázisynonymické grupovanie pomenovaní vlastností, prostredníctvom ktorých subjekty atribúcií pripisujú textom ich akcidentálne vlastnosti¹⁶. Klastre predstavujú zovšeobecnené skúsenostné údaje aj za hranicami bezprostrednej skúsenosti, interiorizovaný súbor kognitívnych a metakognitívnych znalostí. Integrujú atribúcie podľa tej spoločnej vlastnosti, ktorej nositelia jazyka pripisujú diskurzívnu dôležitosť. Klaster, keďže je organizovaný na základe obsahovej podobnosti prvkov, je množina alternatív. Potvrďuje skutočnosť, že podobnosť hrá významnú rolu v organizačných štruktúrach jazyka a princíp podobnosti je jedným z riadiacich a organizačných princípov kognitívnych procesov. Je prítomný pri myslení, pri organizovaní aj uchovávaní znalostí o svete, pri identifikácii entít. Podľa J. Dolníka (1995, s. 24) imitačný princíp je fundamentálnym riadiacim faktorom kognitívnej a praktickej činnosti človeka, fundamentálnym komponentom interpretačných konštruktov, pomocou ktorých štruktúrujeme poznaný, resp. spoznávaný svet.

Mohutnosť klastra závisí od počtu integrovaných lexikálnych jednotiek, ktoré sú v našom prípade vygenerované z dokladov SNK. Sú výrazom komunikačných interakcií, ktoré môžu byť nielen opakované, ale aj jednorazové (realizované 1-krát). Dáta vo vnútri klastra sú usporiadané jednak hierarchicky a jednak partikulárne, partitívne¹⁷. Klastre majú vlastnosti monotomických, dichotomických a najmä polytomických tried. To znamená, že v prípade dichotomických a polytomických klastrov sú adjektíva a adjektíváliá diferencované do podmnožín. Ich rozloženie sa interpretuje prostredníctvom: (a) slovného opisu; (b) tabuľky dát (dátovej matice), v ktorej počet riadkov zodpovedá počtu vyselektovaných klastrov; (c) orientovaného grafu ukazujúceho príslušnú kumulatívnu relatívnu početnosť.

¹⁶ Žiada sa pripomenúť, že subjektmi atribúcií v textoch SNK sú edukovaní používatelia slovenčiny (publicisti, lingvisti, literárni teoretici, autori textov rozmanitých žánrov).

¹⁷ Podobne ako vzťahy medzi faktormi aj vzťahy medzi klastrami sú buď hierarchické, alebo partitívne, partikulárne. V našom prípade sa nepotvrdila sieťová organizácia klastrov v zmysle relevancie poradia a umiestnenia klastra.

Príkladom monotomického klastra je klaster s lexikálnosémantickým faktorom **jednotlivosti**. Slovný opis obsahu klastra a jeho premenných má podobu: ● s dôrazom na *text* ako jednotlivinu: *jediný t.* (58)¹⁸, *jednotlivé t.* (300), *konkrétny t.* (299), *osobitný t.* (14), *samotný t.* (532).

Ako príklad dichotomického (partikulárneho) klastra uvedieme klaster s lexikálnosémantickým faktorom **podobnosti**: ● s dôrazom na identickosť: *identický t.* (22), *rovnaký t.* (103), *totožný t.* (29); ● s dôrazom na analógiu a príbuznosť: *analogický t.* (1), *podobný t.* (141), *príbuzný t.* (13).

Z polytomických klastrov spomenieme klaster s lexikálnosémantickým faktorom **typov**¹⁹: ● súvisiaci s príslušnými komunikačnými sférami: *administratívny t.* (30), *didaktický t.* (14), *dokumentárny t.* (9), *humoristický t.* (19), *inštruktážny t.* (3), *kritický t.* (103), *legislatívny t.* (68), *literárnokritický t.* (28), *literárny t.* (102), *mediálny t.* (63), *náboženský t.* (296), *náučný t.* (143), *novinársky t.* (61), *odborný t.* (680), *právny t.* (89), *právnický t.* (57), *publicistický t.* (255), *reklamný t.* (344), *technický t.* (16), *teologický t.* (70), *učebný t.* (764), *umelecký t.* (1253), *vedecký t.* (136), *žurnalistický t.* (49); ● súvisiaci s výrazovými kvalitami: *ikonický t.* (6), *operatívny t.* (5); ● súvisiaci s formami jazykového prejavu: *dialogický t.* (25), *monologický t.* (33); ● súvisiaci s diferenciáciou podľa druhov literárnych textov: *básnický t.* (819), *beletristický t.* (109), *dramatický t.* (887), *epický t.* (166), *lyrický t.* (108), *poetický t.* (186), *prozaický t.* (664); ● súvisiaci s divadlom, filmom, rozhlasom a televíziou, charakteristický pre daný typ: *divadelný t.* (187), *filmový t.* (37), *rozhlasový t.* (21), *televízny t.* (5).

Dáta v klastroch tvoria lematizované textové slová. Pri ich vyhodnocovaní sa uplatnili tieto kritériá: tvary komparatívu a superlatívu sa posudzujú ako jedna lema, porov. *starý t./starší t./najstarší t.*; grafické varianty sú uvádzané ako samostatné lemy, porov. *qumránsky t.*, *kumránsky t.*; polysémanty sa vykazujú v dvoch, resp. troch klastroch (celkový počet tokenov je následne rozdelený), napr. *učebný t.* je evidovaný v rámci klastra účelu aj klastra typov, *písaný t.* je uvádzaný v rámci klastra realizovanej činnosti aj klastra spôsobu spracovania a pod.

Epistemickou hodnotou identifikovaných faktorov a klastrov je cez partikularitu vypovedať o možnostiach aplikovania aj na iné pojmové domény a početné exemplifikácie využiť na ďalšie zovšeobecňovanie.

3. ATRIBÚTY PRVEJ PRENOMINÁLNEJ ZÓNY

V prvej prenominálnej zóne sú adjektíva a adjektíváliá s **určovacou** funkciou (porov. termín *určovací prívlastok*)²⁰. To znamená, že externou funkčnou potrebou na ich vznik a fungovanie je determinácia.

¹⁸ Údaj v zátvorke označuje počet tokenov zaznamenaných v SNK.

¹⁹ Klaster spája adjektíva s výrazne nocionálnou sémantikou, ktorá sa vyhranila pre potreby odbornej komunikácie. Adjektívum má prevažne povahu terminologického prostriedku ako súčasť lexikalizovaného spojenia.

²⁰ Citujeme: „[...] najbližšie pri mene stojí **určovací prívlastok**“ (Oravec – Bajžíková, 1982, s. 139).

Ako sme už spomínali, so slovom *text* bolo v prvej prenomínálnej zóne detegovaných **835** atribúcií. Doklady SNK ukázali, že početnosť v klastroch prvej prenomínálnej zóny sa pohybuje od 4 do 111 lexikálnych jednotiek. Variabilita tokenov je od 1 do 1 751. Z 835 atribútov prvej prenomínálnej zóny početnosť 1 tokena má 94 atribútov, t. j. 11,25 %, početnosť od 2 do 100 tokenov má 622 atribútov, t. j. 74,49 %, početnosť od 101 do 500 tokenov má 95 atribútov, t. j. 11,37 %, početnosť od 501 do 1 000 tokenov má 18 atribútov²¹, t. j. 2,15 %, početnosť nad 1 000 tokenov má 6 atribútov²², t. j. 0,71 %.

Silu (rezonantnosť) konkrétneho faktora v konkurenčnom priestore atribúcií budeme posudzovať ako sémantickú rezonantnosť. Je to hodnota, ktorá cez početnosť lexém ukazuje na sémanticky najaktívnejšie typy faktorov. Rezonantnosť má hodnotu relatívnej početnosti (p_j), pričom relatívna početnosť je pomer počtu jednotiek (n_j) k rozsahu súboru (n)²³. Sémantickú rezonantnosť klastra teda počítame ako pomer počtu jednotiek klastra (n_j) k rozsahu súboru ($n = 835$):

$$\text{sémantická rezonantnosť} = \frac{\text{počet jednotiek klastra } (n_j)}{\text{rozsah súboru } (n)}$$

K **sémanticky rezonantným** atribúciám prvej prenomínálnej zóny patria lexikálnosémantické faktory: **hodnotiaci** (111 atribútov, sémantická rezonantnosť 0,132), **realizovanej činnosti** (92 atribútov, sémantická rezonantnosť 0,110), **druhovej príslušnosti** (80 atribútov, sémantická rezonantnosť 0,095), **prislúchania** (58 atribútov, sémantická rezonantnosť 0,069), **účelu** (42 atribútov, sémantická rezonantnosť 0,050), **jazykovo-etnosignifikatívny** (39 atribútov, sémantická rezonantnosť 0,046). Miera variability sémantickej rezonancie, jej variačné rozpätie R ²⁴ je 0,086.

V intenciách princípu prirodzenosti vyššia frekvencia je výrazom preferovania, a teda aj jej potvrdenia (prirodzenosť sa viaže na textovú frekvenciu)²⁵. K **pragmaticky rezonantným** atribúciám prvej prenomínálnej zóny patria lexikálnosémantické faktory: **typov** (7 971 tokenov, pragmatická rezonantnosť 0,137), **prislúchania** (7 010 tokenov, pragmatická rezonantnosť 0,120), **realizovanej činnosti** (3 652 tokenov, pragmatická rezonantnosť 0,063), **účelu** (3 570 tokenov, pragmatická rezo-

²¹ Porov. *autorský t.* (512), *samotný t.* (532), *ich t.* (537), *nasledujúci t.* (552), *krátky t.* (568), *môj t.* (575), *sprievodný t.* (584), *písaný t.* (622), *iný t.* (652), *prozaický t.* (664), *odborný t.* (680), *nový t.* (738), *učebný t.* (764), *slovenský t.* (785), *básnický t.* (819), *ďalší t.* (842), *dramatický t.* (887), *jej t.* (946).

²² Porov. *pôvodný t.* (1 217), *umelecký t.* (1 253), *celý t.* (1 254), *biblický t.* (1 422), *svoj t.* (1 733), *jeho t.* (1 751).

²³ Akceptujeme skutočnosť, že aritmetický priemer je veľmi citlivý voči krajným hodnotám.

²⁴ Miera variability (variačné rozpätie) sa vypočíta ako rozdiel medzi najväčšou a najmenšou hodnotou súboru: $R = x_{\max} - x_{\min}$.

²⁵ Počet tokenov $n = 57\,968$.

nantnosť 0,061), **jazykovo-etnosignifikatívny** (3 096 tokenov, pragmatická rezonantnosť 0,053). Miera variability pragmatickej rezonancie R je 0,084.

Pragmatickú rezonantnosť faktora **typov** možno posudzovať ako *zvláštny prípad* (v terminológii Lakoffa, 2006), resp. *prípad pragmatickej konfúzie*, keď relatívne nevelký počet lexikálnych jednotiek má vysokú pragmatickú úspešnosť. Vysvetlenie možno hľadať (a) v samotnej povahe atribúcií, ktoré sú ustálené v tej miere, že tvoria kolokácie na úrovni lexikalizovaných a typických spojení (porov. Jarošová, 2007); (b) v povahe textov SNK, ktoré prezentujú aj metakognitívne znalosti, keďže ich autormi sú edukovaní používatelia slovenčiny (porov. poznámku 16).

Adjektíva a adjektíváliá prvej prenominálnej zóny tvoria spojenia od voľných po viazané. Pre ďalší výklad je zásadné to, že oba typy utvárajú lexikálnosémantický pôdorys pre ďalšie extenzívne rozširovanie. Rezistentné voči ďalšiemu rozvíjaniu sú faktory **súhrnu**, **komplexnosti** a **neurčitosti**, porov. 0 + *všetky texty*, 0 + *celý text*, 0 + *niektoré texty*. To nevylučuje ich úspešnosť v druhej prenominálnej zóne (*všetky liturgické texty*, *celý publikovaný text*, *niektoré novinové texty*) a v prípade faktora súhrnu aj v tretej prenominálnej zóne (*všetky veľké mystické texty*).

Literatúra

- APRESIAN, Jurij Derenikovič: O semantičeskich pravilach. In: Bolgarskaja rusistika, 2005, č. 3 – 4, s. 3 – 11.
- BÍLEK, Petr A.: Hledání jazyka interpretace (k modernímu prozaickému textu). Brno: Host 2003. 360 s.
- ČÁP, Ján – MAREŠ, Jiří: Psychologie pro učitele. Praha: Portál 2001. 656 s.
- DOLNÍK, Juraj: Teória jazykovej prirodzenosti In: Slovenská reč, 1995, roč. 60, č. 1, s. 18 – 25.
- DOLNÍK, Juraj: Jazykový systém ako kognitívna realita. In: Jazyk a kognícia. Eds. J. Rybár – V. Kvasnička – I. Farkaš. Bratislava: Kalligram 2005, s. 39 – 83.
- DOLNÍK, Juraj: Synchronná dynamika morfológie. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 66 – 96.
- ĎUROVIČ, Ľubomír: Vágnosť ako zadanie? (O slovenských vzťahových adjektívach a slovenskej NP.) In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 348 – 357.
- ECO, Umberto: Vyrobit' si nepriateľa a iné príležitostné písanky. Bratislava: Slovart 2014. 240 s.
- FOUCAULT, Michel: Slová a veci. Archeológia humanitných vied. Bratislava: Kalligram 2004. 400 s.
- HARRÉ, Rom – GILLET, Grant R.: Diskurz a myseľ. (Úvod do diskurzívnej psychológie.) Bratislava: Iris 2001. 216 s.
- HENDL, Jan: Přehled statistických metod. Analýza a metaanalýza dat. 5., rozšírené vyd. Praha: Portál 2015. 736 s.
- HOFFMANN, Thomas – TROUSDALE, Graeme: The Oxford Handbook of Construction Grammar. Oxford: Oxford University Press 2013. 606 s.
- HOFSTADTER, Douglas Richard: Gödel, Escher, Bach: existenciální gordická balada. Metaforická fuga o myslí a strojích v duchu Lewise Carrolla. Praha: Argo 2012. 830 s.
- HORECKÝ, Ján: Kultivovanie slovenčiny. Princípy a kritériá. Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti. 4. Red. S. Ondrejovič. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2001. 52 s.
- CHAFE, Wallace: Discourse, Consciousness, and Time. The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing. Chicago: University of Chicago Press 1994. 327 s.

- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. 2., upravené a doplnené vydanie. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2016. 284 s.
- JAROŠOVÁ, Alexandra: Problém vymedzenia kolokácií. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 81 – 102.
- KAČALA, Ján: Syntagmatický slovosled v slovenčine. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2013. 145 s.
- KAČALA, Ján: Teória vetného člena. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2015. 176 s.
- KARLÍK, Petr: Studie o českém souvětí. Brno: Masarykova univerzita 1995. 135 s.
- KARLÍK, Peter: Větné členy. In: Grepl, Miroslav – Karlík, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998, s. 210 – 332.
- LAKOFF, George: Konstrukce s there. In: Ženy, oheň a nebezpečné věci. Co kategorie vypovídají o naší mysli. Praha: Triáda 2006, s. 446 – 567.
- MARKOŠOVÁ, Mária: Jazyk ako sieť malého sveta. In: Jazyk a kognícia. Eds. J. Rybár – V. Kvasnička – I. Farkaš. Bratislava: Kalligram 2005, s. 306 – 322.
- Mluvnice češtiny 3. Skladba. Red. F. Daneš a kol. Praha: Academia 1987. 748 s.
- NÁBĚLKOVÁ, Mira: Vzťahové adjektíva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov.) Bratislava: Veda 1993. 204 s.
- ORAVEC, Ján – BAJŽÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 272 s.
- PEREGRIN, Jaroslav: Implicitní pravidla. In: Organon F, 2014, roč. 21, č. 3, s. 381 – 398.
- Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <https://korpus.juls.savba.sk>.
- RYBANSKÝ, Lubomír: Handicap a model výpočtu pravdepodobnosti z kurzu. In: Forum Statisticum Slovaca, 2010, roč. 6, č. 2, s. 135 – 139.
- SOKOLOVÁ, Jana: Text a texty. Prieniky a paralely. 2017 (23 rkp. s.).
- ŠEFRÁNEK, Ján: Významy neexistujú. In: Jazyk a kognícia. Eds. J. Rybár – V. Kvasnička – I. Farkaš. Bratislava: Kalligram 2005, s. 145 – 187.
- WIMMER, Gejza – ALTMANN, Gabriel – HŘEBÍČEK, Luděk – ONDREJOVIČ, Slavomír – WIMEROVÁ, Soňa: Úvod do analýzy textov. Bratislava: Veda 2003. 344 s.

Príloha 1

Atribúcie prvej prenominálnej zóny

Doklady: **(1) časový faktor:** ● súvisiaci s dneškom, so súčasnosťou, zodpovedajúci svojou formou alebo obsahom súčasným potrebám: *aktuálny t., dnešný t., moderný t., súčasný t., terajší t.*; ● súvisiaci s jestvovaním v dávnej minulosti: *dávny t., prastarý t., starý t./starší t./najstarší t., starobyľý t., starodávny t.*; ● súvisiaci s jestvovaním v nedávnej minulosti, ktorý vznikol nedávno: *nedávny t., nový t./novší t./najnovší t., ranný t.*; ● súvisiaci s jestvovaním v danej dobe: *dobový t., staroveký t., stredoveký t., súdobý t., súveké t.*; ● súvisiaci s históriou daného jazyka: *starogrécky t., starosloviensky t., staroturecký t.*; ● súvisiaci s kalendárnymi dňami a sviatkami: *adventné t., nedeľné t., novoročný t., sviatočný t., veľkonočný t., vianočný t.*; **(2) jazykovo-etnosignifikatívny faktor:** ● súvisiaci s národnými jazykmi: *anglický t., arabský t., aramejský t., český t., čínsky t., egyptský t., francúzsky t., grécky t., hebrejský t., indiánsky t., indický t., kórejský t., latinský t., maďarský t., mayský t., nemecký t., poľský t., portugalský t., rómsky t., ruský t., sanskrtský t., semitský t., slovenský t., sumerský t., španielsky t., taliansky t., ukrajinský t., židovský t.*; ● súvisiaci s cudzím, nie rodným jazykom: *cudzozajčný t., inojazyčný t., inonárodný t., medzinárodný t.*; ● súvisiaci s viacerými jazykmi: *dojjazyčný t., multilingválny t., viacjazyčný t.*; ● súvisiaci so stratifikáciou národného jazyka: *nárečový t., slangový t., spisovný t.*; ● súvisiaci s cirkevnou slovančinou: *cirkevnoslovenský t.*; **(3) topografický faktor:** ● pochádzajúci z určitého územia, existujúci na určitom území: *americký t., byzantský t., mexický t., orientálny t., unionistický t.* – text pochádzajúci z Európskej únie, *veľkomoravský t.* – text pochádzajúci z územia Veľkej Moravy, aj text pochádzajúci z obdobia Veľkej Moravy; ● pochádzajúci z miest, obcí a sídiel: *genizský t., kumránsky t., qumránsky t.*; ● vytvorený v cudzine, na území iného

štátu: *exilový t., zahraničný t.*; **(4) hodnotiaci faktor:** ● spĺňajúci požiadavky, vyhovujúci očakávaným kvalitám: *bezchybný t., cenný t., dobrý t./lepší t./najlepší t., geniálny t., hodnotný t., kvalifikovaný t., kvalitný t., legendárny t., nadčasový t./nadčasovejší t., poriadny t., pozoruhodný t., reprezentatívny t., skvelý t., špičkový t., úžasný t., virtuózy t., výnimočný t.*; ● nespĺňajúci požiadavky, nevyhovujúci očakávaným kvalitám: *banálny t., marginálny t., nedokonale t., nezrelý t., prázdny t., riedky t., slabý t., svojrázny t., triviálny t., úbohý t.*; ● majúci veľkú závažnosť, veľký význam: *dôležitý t./dôležitejší t./najdôležitejší t., hlavný t., nosný t., relevantný t., slávny t., vzácny t./najvzácnejší t., závažný t./závažnejší t./najzávažnejší t.*; ● vyvolávajúci záujem, pôsobivý, pôsobiaci pozitívnym dojmom: *citlivý t., dojmavý t./najdojmavejší t., emocionálny t., exponovaný t., hlboký t./hlbší t./najhlbší t., hravý t., humorný t., inteligentný t., jasný t., komorný t., kultivovaný t., lákavý t., melodický t., neškodný t., netriviálny t., nevinný t., objavný t., obľúbený t., oslavný t., populárny t., pôsobivý t., pôvabný t., prepracovaný t., pútavý t., sugestívny t./najsugestívnejší t., svižný t., účinný t., vážny t./vážnejší t., veselý t., vtipný t., vydarený t., vysokokultivovaný t., vyspelý t., vyštížený t., záhadný t./najzáhadnejší t., zaujímavý t., zmysluplný t., zrelý t., žartovný t., živý t.*; ● nevyvolávajúci záujem, pôsobiaci skôr negatívnym dojmom, vytvorený nie v súlade s pravidlami: *bohoriuhavý t., drsný t., fádny t., háklivý t., hororový t., hrôzostrašný t., hrubý t., infantilný t., ironický t., komplikovaný t., kontroverzný t., lascivný t., násilný t., neslušný t., neučesaný t., pikantný t., pochmúrny t., smutný t., srandovný t., štipľavý t.*; ● súvisiaci s negáciou klasifikačných kritérií: *aliterárny t., nebasnický t., neodborný t., nepoetický t., neumelecký t.*; ● spojený s námahou, úsilím: *jednoduchý t., ľahký t./ľahší t., náročný t./náročnejší t., neľahký t., obsažný t., ťažký t., zdĺhavý t., zložitý t./zložitejší t.*; ● vyznačujúci sa neosobnou tonalitou, zachovávajúci požadovanú formálnosť: *formálny t., neosobný t., strnulý t., strohý t., suchý t.*; **(5) faktor častosti:** ● súvisiaci s periodicitou vydávania komunikátov: *pravidelný t., príležitostný t.*; ● súvisiaci s vysokou periodicitou vydávania komunikátov: *najčastejší t., najfrekventovanejší t.*; **(6) faktor dejovej vlastnosti:** ● s dôrazom na aktívnu procesuálnu a vlastnostnú stránku textu: *doplňujúci t., chýbajúci t., inšpirujúci t., ironizujúci t., neinovujúci t., nevyhovujúci t., nežiaduci t., parodizujúci t., povzbudzujúci t., predchádzajúci t., prekvapujúci t./najprekvapujúcejší t., provokujúci t., sprostredkujúci t., šokujúci t., upokojujúci t., vyhovujúci t., vyčerpávajúci t., vysvetľujúci t., vzdorujúci t., vzrušujúci t.*; ● s dôrazom na pasívnu procesuálnu a vlastnostnú stránku textu: *chytľavý t., opotrebovaný t., osvedčený t., vyblednutý t., vybrúsený t., vycibrený t., vyšperkovaný t.*; **(7) faktor druhej príslušnosti:** ● súvisiaci so subjektom (autorom alebo recipientom): *anonymný t., autorský t.²⁶, detský t., disidentský t., editorský t., glosátorský t., chlapčenský t.*; ● súvisiaci s daným textovým útvarom, majúci jeho vlastnosti: *alelujiový t., apokryfický t., apokryfný t., autobiografický t., biografický t., elegický t., e-mailový t., esejistický t., evanjeliový t., faktografický t., hip-hopový t., memoárový t., modlitbový t., novozákonný t., novozmluvný t., piesňový t., románový t., rozprávkový t., starozmluvný t., žalmový t., životopisný t.*; ● súvisiaci so smermi typickými pre obdobie a kultúru: *antický t., klasicistický t., modernistický t., osvietenský t., postmodernistický t., postmoderný t., pseudoromantický t., renesančný t., surrealistický t.*; ● súvisiaci s hnutím, smerom: *antifeministický t., antisemitický t., budhistický t., eschatologický t., evanjelický t., feministický t., gnostický t., hinduistický t., katolícky t., konfuciánsky t., kresťanský t., moslimský t., taoistický t.*; ● súvisiaci s leitmotívom, témou, hlavnou myšlienkou: *abstraktný t., anatomický t., duchovný t., ekonomický t., erotický t., filozofický t., folklórny t., historický t., hospodársky t., logický t., ľúbostný t., magický t., metaforický t., milostný t., monotematický t., mystický t., polemický t., politický t., prorocký t., rasistický t., spomienkový t., symbolický t.*; ● s dôrazom na slohový postup, resp. spôsob expanzie témy: *argumentačný t., deskriptívny t., informačný t., naratívny t., opisný t., vecný t., výkladový t., vysvetľujúci t.*; **(8) faktor inštitucionálnosti:** ● súvisiaci s inštitúciou, organizovaný v prostredí oficiálnej agentúry, akadémie, archívu, firmy, Matice slovenskej, ministerstva, parlamentu, rozhlasu, školy, televízie, úradu, vlády, vysokej školy a pod.): *agentúrny t., akademický t., archívny t., cirkevný t., firemný t., matičný t., ministerský t., parlamentný t., školský t., vládny t., vysokoškolský t.*; **(9) faktor jednotlivosti:** ● s dôrazom na text ako jednotlivinu: *jediný t., jednotlivé t., konkrétny t., osobitný t., sám t., samotný t.*; **(10) faktor komplexnosti:** ● s dôrazom na celistosť, úplnosť textu: *celý t., kompletný t., úplný t.*; ● s dôrazom na parciálnosť: *čiastkový t., neúplný t.*; ● s dôrazom na

²⁶ Adjektíva druhej príslušnosti vyjadrujú vzťahový subjektový a vzťahový objektový význam (podrobnejšie pozri Nábělková, 1993).

²⁷ Komunikát prezentuje rámcovú informačnú vrstvu (porov. Hofstadter, 2012), ktorá predstavuje

127

tlačený t., ukradnutý t., uložený t., uverejnený t., vybraný t./vybratý t., vylúštený t., vyrýty t., vyšívaný t., vytetovaný t., vytlačený t., vytvorený t., zachytený t., zakázaný t., zaplatený t., zašifrovaný t., zhudobnený t., zjednodušený t., znovaný t., zozbieraný t., zredigovaný t., zverejnený t., zvolený t., zvýraznený t., žiadany t.; ● súvisiaci s neuskutočnenou činnosťou: *nekanonizovaný t., nepoznaný t., nepublikovaný t., neschválený t., nezachytený t., nezverejnený t.;* **(22) faktor reálnosti:** ● súvisiaci s jestvovaním, existenciou: *dochovaný t., existujúci t., explicitný t., jestvujúci t., ozaistený t., platný t., reálny t., skutočný t., zachovaný t.;* ● nesúvisiaci s jestvovaním, s predmetnou skutočnosťou: *fiktívny t., imaginárny t.; neexistujúci t., stratený t., zmiznutý t.;* **(23) faktor rozdielnosti:** ● s dôrazom na mnohorakosť, rozmanitosť, rozličnosť: *druhý t., iný t., odlišný t., rozdielne t., rozličné t., rozmanité t., rôzne t., všelijaké t.;* **(24) faktor spôsobu spracovania:** ● súvisiaci so spôsobom vyjadrenia: *digitálny t., elektronický t., fonetický t., grafematický t., grafický t., heterogénny t., hovorený t., ideografický t., inscenovaný t., javiskový t., lineárny t., multimediálny t., písaný t., písomný t., predtlačný t., printový t., rukopisný t., samizdatový t., simultánny t., slovný t., stĺpcový t., strojopisný t., tlačný t., ústny t., verbálny t., veršovaný t.;* ● súvisiaci s typom grafickej sústavy: *cyrilský t., hieroglyfický t., hlaholský t., notový t., šifrový t.;* **(25) faktor súhrnu:** ● súvisiaci s úplným súhrmom: *všetky t.;* ● súvisiaci s faktom neexistencie žiadneho (ani jedného) textu: *nijaký t., žiaden t., žiadny t.;* ● súvisiaci s odkazom na rozčlenenosť istého súhrnu: *každý t., zvýšené t.;* **(26) faktor účelu:** ● s dôrazom na zámer, cieľ: *alternatívny t., bohoslužobný t., cieľový t., cvičný t., doplnkový t., experimentálny t., inštruktívny t., interný t., liturgický t., modlitebný t., obradový t., pokusný t., pomocný t., popularizačný t., posvätný t./najposvätejší t., povzbudivý t., pracovný t., prípravný t., privátny t., programový t., propagačný t., reklamný t., rituálny t., sakrálny t., spravodajský t., sprievodný t., súťažný t., tendenčný t./najtendenčnejší t., učebný t., urbánny t., veštecký t., vydieračský t., východiskový t., výskumný t., výučbový t., zdrojový t.;* ● súvisiaci so zameraním na verejnosť: *verejný t.;* ● súvisiaci so zameraním na súkromie, utajenosť: *neverejný t., súkromný t., osobný t., tajný t., utajený t.;* **(27) faktor ukončenia:** ● súvisiaci so zavŕšenosťou: *definitívny t., dokončený t., finálny t., hotový t., konečný t., ukončený t., uzavretý t., výsledný t.;* ● súvisiaci s nezavŕšenosťou: *nedokončený t., otvorený t.;* **(28) faktor umiestnenia:** ● súvisiaci s lokalizáciou textu v komunikáte (knihy, publikácie, zbierky, almanachy a pod.): *autonómny t., externý t., paralelný t., samostatný t., titulný t., ústredný t., úvodný t., vedľajší t., vstupný t., záverečný t.;* ● súvisiaci s lokalizáciou textu podľa objektu: *internetový t., jaskynný t., obáľkový t., záložkový t.;* **(29) faktor vonkajších charakteristík²⁸:** ● súvisiaci s rozmerom: *dľhočizný t., dlhý t., drobný t., krátky t., malý t., miniatúrny t., obrovský t., obsiahly t., rozsiahly t./rozsiahlejší t./najrozsiahlejší t.;* ● súvisiaci s farbou: *biely t., čiernobiely t., čierny t., farebný t.;* ● súvisiaci s koncentráciou textových jednotiek v priestore útvaru textu: *hustý t., hutný t., stručný t.;* **(30) faktor vymedzenia:** ● s dôrazom na fakt neodlišovania sa od predstavy štandardu, charakteristickej vlastnosti pre danú triedu: *adekvátny t., bežný t., klasický t., kľúčový t., konvenčný t., normálny t., obvyklý t., obyčajný t., primeraný t., stereotypný t., vhodný t., vlastný t., tradičný t., typický t., základný t., zvyčajný t.;* ● s dôrazom na fakt odlišovania sa od predpokladaného, očakávaného textu: *osobitý t., špeciálny t., zvláštny t.;* ● súvisiaci s faktom (ne)dostatku poznania, skúseností: *neznámy t., známy t.;* ● súvisiaci s faktom určenosti: *istý t., každý t., určitý t.;* **(31) faktor typov²⁹:** ● súvisiaci s príslušnými komunikačnými sférami: *administratívny t., didaktický t., dokumentárny t., humoristický t., inštruktážny t., kritický t., legislatívny t., literárnokritický t., literárny t., mediálny t., náboženský t., náučný t., novinársky t., odborný t., právny t., právnický t., publicistický t., reklamný t., technický t., teologický t., učebný t., umelecký t., vedecký t., žurnalistický t.;* ● súvisiaci s výrazovými kvalitami: *ikonický t., operatívny t.;* ● súvisiaci s formami jazykového prejavu: *dialogický t., monologický t.;* ● súvisiaci s diferenciáciou podľa druhov literárnych textov: *báseň t., beletristický t., dramatický t., epický t., lyrický t., poetický t., prozaický t.;* ● súvisiaci s divadlom, filmom, rozhlasom a televíziou, charakteristický pre daný typ: *divadelný t., filmový t., rozhlasový t., televízny t.*

²⁸ Klaster integruje výrazy spojené s percepčnými formami posudzovania textu..

²⁹ Klaster spája adjektíva s výrazne nociónálnou sémantikou, ktorá sa vyhranila pre potreby odbornej komunikácie. Adjektívum má prevažne povahu terminologického prostriedku ako súčasť lexikalizovaného spojenia.

„Čo se mojej maličkej majetnosti dotiče, s tú nasledujúci porádek činím.“

FORMULÁR TRNAVSKÝCH MEŠTIANSKÝCH ZÁVETOV PRVEJ POLOVICE 19. STOROČIA ZO ŠTYLISTICKÉHO HĽADISKA

Peter Gergel

*Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava, e-mail: peter.gergel@uniba.sk*

GERGEL, Peter: Form of the Testaments Written by Citizens of Trnava in the First Half of the 19th Century Considered from a Stylistic Point of View (Part I). *Slovak Language*, 2017, Vol. 82, No 2, pp. 129–138.

Abstract: This article offers an analysis of testament forms written in Slovak language by the citizens of the city of Trnava in the first half of the 19th century. From a stylistic and research point of view the testaments are mainly of private nature, which is characterized by some specific particularities at various language levels. The research based on 100 testaments reveals the stylistic features of testament forms on the background of particularities of the Slovak language used in the western part of Slovakia, in Trnava, from the end of the 18th to the first half of the 19th century. The aim of this article is to classify this document from a legal and stylistic point of view and analyse the specifics of testament forms, that are characterized by stability developed over the centuries.

Key words: legal text, testament, form, stylistics, repetition and variability

Závety patrili medzi najčastejšie používané písané právne úkony *mortis causa* v európskych dejinách práva, ktoré, pokiaľ sa zachovali v písanej forme, mali zároveň ráz verejnoprávnej listiny. Patrili a patria však do oblasti súkromného, konkrétne dedičského práva. Z historického hľadiska však predstavujú nesmierne bohatý informačný základ pre viaceré okruhy problémov (porov. Švecová, 2014, s. 20, 21)¹.

Čo sa týka právnej subkategorizácie závetov, právna veda rozlišuje viacero druhov týchto právnych úkonov. Prvou skupinou sú verejné závet, v Trnave sa zaužívalo zriaďovanie závetov pred vyslanými úradnými svedkami magistrátu. Tento spôsob zriadenia závetov testátori preferovali. Dôležitým identifikačným znakom v tejto súvislosti je potvrdzujúca formula mestskej rady a richtára, vyvinutšia sa na začiatku 18. storočia (porov. Švecová, 2014, s. 151 – 156). Druhou skupinou sa stali súkromné závet, ktoré sa v právnej vede považujú za problematické,

¹ Menovaná autorka vymenúva v rámci monografie venovanej trnavským meštianskym závetom z historickoprávneho hľadiska okruhy problémov, potencionálne oblasti výskumu, ktorého pramenným základom môžu byť práve spomínané závet: mentalita jednotlivcov, religiozita náboženských skupín, kultúrne vzorce daného spoločenského prostredia, vzťahy medzi jednotlivými spoločenskými skupinami a úroveň životného štandardu. Dodajme ešte, že závet sú zároveň aj cenným zdrojom poznania vtedajšieho jazykového úzu.

pretože aj pri ich zriadení sa mohol angažovať magistrát. Identifikovať závet ako súkromný je možné aj podľa protokolu. Ďalšou odlišnosťou súkromného závetu od verejného je aj počet svedkov a štýlová nejednotnosť. Pri verejnom závete boli vždy traja svedkovia, dvaja senátori mestskej rady a jeden notár alebo podnotár. Pri súkromných závetoch ich počet varioval, ak išlo o závet písaný vlastnou rukou, nemusel byť ani jeden svedok, v prípade závetu napísaného cudzou rukou sa počet svedkov pohyboval od jedného do päť (porov. Švecová, 2014, s. 156 – 159). Privilegované závety sú v Trnave zaznamenané len v marginálnom počte. Do tejto kategórie patril dobročinný závet, vojenský závet, závet v prospech potomkov o nadobudnutom majetku a závet zriadený v čase morovej či inej epidémie (pozri bližšie Švecová, 2014, s. 159, 160). Pre úplnosť spomeňme ešte kodicily, čiže doplnenia pôvodných závetov².

Závety ako právne dokumenty náležia do administratívneho štýlu, ktorý sa považuje za najmenej jednotný (unifikovaný) štýl, jeho výsledná podoba je závislá o. i. od právnej tradície v konkrétnej krajine (Horváth, 2016, s. 154). J. Findra (2004, s. 191) charakterizuje formálnu modelovú štruktúru administratívneho štýlu pomocou týchto mimojazykových faktorov: verejnosť, oficiálnosť, písomnosť, monologickosť, neprítomnosť adresáta a komunikatívna funkcia. Súčasný administratívny štýl je charakteristický o. i. aj tým, že prebral mnohé lexikálno-syntaktické šablóny zo starého právnického štýlu (Findra, 2004, s. 191), považujeme teda za zmysluplné zaoberať sa v tejto súvislosti aj staršími právnymi textami a ich štylistickými charakteristikami. M. Horváth (2016, s. 154) uvádza, že administratívny štýl je z temporálneho hľadiska u nás najmladším štýlom a možno o ňom uvažovať až od roku 1918. V tejto súvislosti ale poukazujeme na skutočnosť, že napr. závety patria práve medzi tie písomnosti, ktoré už v 19. storočí vykazovali určitú stabilitu a iste prispeli k formovaniu slovenského administratívneho štýlu v 20. storočí. Je pre nich totiž typická určitá skladba formulára, ktorá sa v priebehu storočí uzualizovala a stabilizovala³. Hoci nie je možné stotožniť administratívny štýl s právnym štýlom, je nepochybné, že v rámci administratívneho štýlu má právny štýl dominantné postavenie. Pre predmet nášho výskumu je dôležitá stratifikácia právneho jazyka, ako ju uvádza E. Abrahamová (2012, s. 38), ktorá rozlišuje štylistické varianty právneho jazyka zodpovedajúce v podstate klasifikácii žánrov v práve. Závety sa v rámci tejto klasifikácie radia medzi jazyk právnych úkonov, resp. notárske písomnosti (okrem závetov sem patria zmluvy, osvedčenia o dedičskom konaní, overovacie listiny, nostrifikačné záznamy, splnomocnenia).

² Spracované podľa A. Švecovej (2014, s. 151 – 161).

³ K staršej úprave dedičského práva a testovaniu prostredníctvom závetov pozri bližšie A. Švecová (2013). Už prvá písomná forma závetov svedčí o nutnosti vytvorenia určitého typizovaného formulára. Napokon, i v stredoveku sa vyvinula istá typizovaná skladba listín, ktorá sa prirodzenou recepciou a s nárastom uvedenej agendy závetných písomností v novoveku uzualizovala.

Vyššie spomenutá kategorizácia závetov na verejné a súkromné nemala výraznejší vplyv na skladbu ich formulára (Švecová, 2011b s. 75)⁴. K skladbe formulára dodajme ešte, že pravdepodobne nebola typická len pre vtedajšie Uhorsko, ale oprávnené sa možno domnievať, že podobný formulár platil aj v širšom stredoeurópskom regióne. V tejto súvislosti poukazujeme na dizertačnú prácu K. Oleksikovej (2012), v ktorej sa autorka venovala nemecky písaným závetom kroměřížskej mestskej kancelárie. Jej analýzy týkajúce sa skladby formulára a uvádzané citáty zo závetov sa v prekvapivo veľkej miere zhodujú so skladbou a štylizáciou jednotlivých častí trnavských závetov. Zhodu možno teda konštatovať na interlingválnej úrovni vzhľadom na to, že autorka sa venovala nemecky písaným závetom. Pripomeňme, že takéto interlingválne zhody v štylizáciách jednotlivých častí formulára možno konštatovať aj v trnavských závetoch, ktoré sa zachovali v nemeckom, slovenskom a maďarskom jazyku, a týkajú sa v prvom rade tých častí formulára závetu, ktoré vykazujú pomerne vysoký stupeň stability (invokácia, arenga, promulgácia, koroborácia). Vzhľadom na charakteristické črty administratívneho štýlu možno pri dokumentoch, ktoré do tohto štýlu patria, predpokladať osciláciu medzi opakovaním a variáciou ako štylistickými princípmi podieľajúcimi sa na tvorbe textov.

Prv než pristúpime k analýze jednotlivých častí formulára závetu z vyššie uvedených hľadísk, považujeme za potrebné charakterizovať výskumný korpus, ktorý tvorili rukopisy slovensky písaných závetov. Výskum sme robili na vzorke 100 závetov z prvej polovice 19. storočia, ktoré sú uložené v Štátnom archíve Bratislava, pobočka Trnava⁵. Čo sa týka obdobia vzniku závetov (rok), možno hovoriť o pomer-

⁴ Analýza skladby formulára sa opiera o členenie, ktoré uvádza spomenutá autorka. Zovšeobecnenú skladbu formulára rekonštruovala nasledovne:

1. úvodný protokol
2. invokácia
3. intitulácia
4. arenga – tzv. formula smrti
5. promulgácia
6. testamentárna dispozícia
7. koroborácia
8. datovacia formula
9. podpis a odtlačok pečate testátora a podpisy a odtlačky pečatí svedkov.

Z uvedenej štruktúry budeme zo štylistického a terminologického hľadiska analyzovať len tie časti, ktoré sú relevantné vzhľadom na ciele štúdie, a to: invokáciu, intituláciu, arengu, promulgáciu, testamentárnu dispozíciu a koroboráciu. K všeobecnej skladbe listín pozri bližšie aj D. Lehotská (1988, s. 96 – 97).

⁵ Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava. Na stav a možnosti bádania trnavských meštianskych závetov upozorňuje A. Švecová (2011a, s. 51 – 58). Pozri údaje o archivácii fondu závetov, ktorý je uložený v 33 fascikloch zaradených do fondu magistrátu mesta Trnava. Autorka vzhľadom na dobrý stav zachovania tohto fondu poukazuje na fakt, že Trnava sa v tomto smere radí k popredným výskumným prostrediam na Slovensku. Jednotlivé závety sú označené signatúrami, ktoré budeme rešpektovať v predkladanej štúdii, t. j. pri citáciách uvedieme vždy signatúru konkrétneho závetu.

ne rovnomernom rozložení analyzovaných závetov. Najviac závetov zo vzorky spadá do prvého desaťročia prvej polovice 19. storočia (33), najmenej do posledného (10). Pri zvyšných troch desaťročiach je počet takmer vyrovnaný (18, 19, 20).

Úvodný magistrátny protokol je druhom úradného zápisu, ktorý je v niektorých prípadoch vizuálne, voľným riadkom oddelený od testamentárnej dispozície. Zo štylistického hľadiska nepatrí k samotnému textu závetu, pretože je tvorený ako protokolárny zápis magistrátnych úradníkov a svedkov testamentu v jednej osobe, ktorí prezentujú vykonaný právny úkon zriadenia závetu v tretej osobe. Protokol obsahuje základné informácie o testátorovi, čiže meno, priezvisko testátora, dátum a miesto spisania závetu (porov. Švecová, 2014, s. 154 – 155)⁶.

Vlastný text závetu začínal **invokáciou**. A. Švecová (2014, s. 176) považuje úvodnú iniciálnu formuláciu za povinnú štylistickú figúru, poukazuje na európsky rozmer tejto formuly, a tým v podstate na jej univerzálnosť. D. Lehotská (1988, s. 97) rozlišuje dva typy invokácií, a to verbálnu, slovnú a symbolickú (napr. kreslený kríž). V trnavských závetoch sa vyskytuje len verbálna invokácia. V tomto prípade ide o neprávnu, náboženskú formulu, vyznačujúcu sa určitou stabilitou, ktorá súvisí s jej používaním pri náboženských rituáloch; neuplatňuje sa tu vo veľkej miere štylistický princíp variácie. Pre skúmanú vzorku je charakteristický vysoký podiel závetov s invokáciou. Z analyzovanej vzorky len štyri závery boli bez invokácie (3-19-16, 3-23-3, 3-24-6, 3-28-2). K variáciám snád' iba toľko, že popri najrozšírenejšom type invokácie – „*Ve jméno Boha Ocsa y Sina, y Ducha Svatého Amen*“ (3-19-7) – spolu 88 výskytov, sa vyskytuje ešte invokácia obohatená o zmienku Najsvätejšej Trojice – „*Ve jméni Nej-svatejšej a Nerozdílné Trojice Boha Otca, y Syna y Ducha Svatého Amen*“ (3-19-60) – spolu 8 výskytov. Tu sa však žiada podotknúť, že ide len o variáciu na povrchovej úrovni, zmienka o Najsvätejšej Trojici predchádza vymenovanie jej členov. Čiže v podstate ide aj o štylistický princíp opakovania, ktorého cieľom je zdôraznenie náboženskej skutočnosti. Celá invokácia podčiarkuje náboženský rozmer (jeho prapôvodný, transcendentný charakter) tohto právneho úkonu, ktorý v tom období nemal len čisto právny charakter. Invokáciu je možné považovať za uvádzaciu šablónu, ak vychádzame z funkčného členenia jazykových šablón (Tomášek, 2003, s. 54).

⁶ Príklad magistrátneho protokolu:

„*Anno 1801 media nocte 4 - am et 5 - am mensis Novembris dies intereden-
te Tyrnaviae in domo domini Andreae Emer tribuni Ple-
bis - idem dominus Andreas Emer lecto quidem aegritudinis
affixus mente tamen sibi praesentissimus et lecto eius adstans
mente ac corpore sana consors eius domina Sophia Vurm
coram nobis infrascriptis ad actum hunc specialiter re-
quisitis requisitione et functione hac die 6 - ta praetacti
mensis magistratualiter ratihabita subsequam condiderunt
testamentariam dispositionem vivae vocis oraculo de-
clarando - eam esse ultimam voluntatem suam.*“ (3-19-17)

Nasledujúcou časťou je **intitulácia**, ktorá má aj z právneho hľadiska veľký význam, pretože tu ide o identifikáciu osoby, ktorá sa rozhodla spísať závet⁷. Prevažná väčšina analyzovaných závetov obsahuje intituláciu⁸. K menu a priezvisku sa vo väčšine prípadov pripája aj zamestnanie. U žien, pokiaľ boli manželkami a vdovami, je uvedené aj meno a priezvisko manžela/manželov⁹. V prípade, že sa v texte nenachádza intitulácia, je meno testátora uvedené na konci závetu, príp. v úvodnom magistrátnom protokole (napr. 3-26-55, 3-26-64, 3-27-21). Čo sa týka časového faktora, uveďme ešte, že väčšina závetov bez intitulácie pochádza z posledného desaťročia druhej polovice 19. storočia.

Arenga sa pri všetkých úkonoch *mortis causa* definuje v odbornej literatúre ako formula smrti¹⁰. Nie je to právne relevantná súčasť závetu. Z hľadiska hĺbkovej štruktúry sa jednotlivé arengy od seba zásadne neodlišujú, vyššie uvedenú obsahovú charakteristiku možno chápať ako určitý invariant. Predchádzalo jej verbálne vyjadrenie skutočnosti, že smrť každého človeka je istá, ale hodina smrti nie, čo podčiarkuje náboženský rámec celého úkonu spisania závetu¹¹. Je to v podstate akt premýšľania o živote a smrti, pričom najčastejšie sa vyskytovali tieto slovesné tvary: *rozjímajúc*¹², *rozvažujúc*¹³, *prihliadajúc*¹⁴. Z jazykového hľadiska môžeme konštatovať, že ide o formulu, ktorá sa postupom času ustálila.

Arenga, alebo inými slovami dispozícia duše a tela¹⁵, má vyslovene náboženský charakter a v mnohých prípadoch je priamou súčasťou testamentárnej dispozície ako jej prvý bod¹⁶. Prípadne sa vyskytujú aj varianty – rozdelenie dispozície duše a tela do

⁷ Muži sa identifikovali menom, priezviskom, spoločenským stavom a povoláním (porov. Švecová, 2014, s. 132, 133).

⁸ „ja Dominicus Kozvicz [...] v temto meste Trnavy“ (3-20-19).

⁹ Prechýľovanie sa pri ženských priezviskách vyskytuje len zriedka. V analyzovanej vzorke ide len o 6 prípadov, pričom ide o rôzne formy prechýľovania realizované pomocou prípon *-ová*, *-ská*, *-ná*, ale vyskytuje sa aj archaická forma *-ka*. K prechýľovaniu ženských priezvisk v trnavských závetoch pozri bližšie A. Švecová (2014, s. 133).

¹⁰ Bližšie k formule smrti pozri A. Švecová (2014, s. 176 – 181). Všeobecne sa v diplomatike pod arengou rozumie odôvodnenie vydania listiny, motivácia k jej vydaniu (porov. Lehotská, 1988, s. 99).

¹¹ „rozmislice v sebe, že smrť jednému každému človekovi istá jest, hodina ale povolání neistá“ (3-30-48).

¹² Napr. testátorka Anna Roderová (3-28-43) *rozjíma* o tom, že smrť musí každý podstúpiť, a keďže hodina smrti je neistá, rozhodla sa oznámiť svoju poslednú vôľu; podobný začiatok *rozjímanie* o neistej hodine smrti nájdeme aj v závetoch (3-19-17, 3-24-12, 3-24-37, 3-19-60, 3-19-43, 3-19-29, 3-19-47), spolu 16 výskytov.

¹³ Tá istá formulácia, len s použitím slovesa *rozvažovať*, sa nachádza napr. v závetoch (3-24-31, 3-25-5, 3-24-33, 3-25-19, 3-25-18), spolu 9 výskytov.

¹⁴ Anna Mitická *prihliada* na ľudskú smrteľnosť (3-19-21); podobne aj (3-19-59, 3-24-3, 3-23-34, 3-20-6, 3-20-32, 3-23-24, 3-20-19), spolu 8 výskytov.

¹⁵ „Ideová koncepcia ‚poručiť svoju dušu Bohu a telo matke Zemi‘ sa nachádza už v textoch najstarších mestských závetov celej západnej i strednej Európy“ (Švecová, 2014, s. 177).

¹⁶ „Prve Hřišnu dušu mu do Nejsvětějšího a Neskončeného milosrdenství Božího porúčam, telo ale matky zeme odkud svůj počátek vzilo (sic!), nech sa podle křestanské katolické običaje do venkajšího cinterína odezďá, a pochová [...]“ (3-22-32).

prvého a druhého bodu testamentárnej dispozície. V prevažnej väčšine sa vyskytuje dispozícia duše a tela¹⁷, pričom môžeme konštatovať určitú štylistickú variabilitu skúmaných dispozícií¹⁸. Z pragmatického hľadiska odkazujú všetky na tú istú skutočnosť, ktorú možno rekonštruovať pomocou nasledovného invariantu: „*Porúčam svoju dušu Bohu a telo matke Zemi*“. Nemá charakter majetkovoprávnej dispozície. Štylistické variácie sa vzťahujú zväčša na určité rozšírenie vyššie uvedenej skutočnosti, napr. na odvolávanie sa na Pannu Máriu a svätých.

Na dispozíciu duše a tela v prevažnej väčšine prípadov logicky nadväzuje ďalší bod dispozície, ktorým testátor ustanovuje náležitosti týkajúce sa pohrebu. Toto je už časť závetnej dispozície tak z hľadiska diplomatiky, ako aj práva. Ak ide o finančnú stránku zariadenia pohrebu a tiež slúženia zádušných omší a rozdávania zbožných legátov, ide o jasnú majetkovú dispozíciu so sakrálnymi, nábožensko-devotívnymi účinkami (pozri bližšie Švecová, 2014, s. 172 – 200; Kapitola 5. Závet ako symbol).

S arengou úzko súvisia aj ďalšie všeobecné či konkrétne dôvody, ktoré našli svoje pevné miesto v prevažnej väčšine závetov. Ide tu najmä o odôvodnenie spísania poslednej vôle. Testátori sa v tejto súvislosti odvolávajú na zhoršený zdravotný stav¹⁹ a vyšší vek²⁰ a tiež na vylúčenie budúcich dedičských sporov medzi dedičmi (deťmi a pod.)²¹. Z hľadiska platnosti právneho úkonu bolo dôležité aj odvolanie sa na zdravotný stav²² a slobodnú vôľu.

Ďalšou časťou formulára je **promulgácia**²³. Ide o veľmi dôležitý bod formulára aj z právneho hľadiska, a preto neprekvapuje, že z analyzovanej vzorky len 8 závetov nedisponuje promulgáciou. V odbornej právno-historickej literatúre sa pod promulgáciou rozumie prejav vôle vydavateľa a ako príklad možno uviesť nasledovnú veľmi ustálenú a obľúbenú formulu: „*Ostatnú moju vôľu oznamujem nasledujúcim spôsobom*“ (Švecová, 2014, s. 137). Čo sa jazykovej stránky týka, v prevažnej miere prevláda nasledujúca veta: „*Ostatnú vôľu moju nasledujúcim spôsobom oznamujem a síce*“ (3-25-37; podobne aj 3-20-9, 33-36, 33-37, 3-20-12, 3-20-14), príp. aj s uvádzajúcim slovesom, ktoré priamo poukazuje na rozhodnutie testátora: „*umínila*

¹⁷ Nevyskytuje sa v týchto závetoch: (3-25-18, 3-28-2, 3-27-44, 3-30-48, 3-30-103, 3-24-6).

¹⁸ Jednoduchú, teda štylisticky chudobnejšiu dispozíciu nachádzame napr. v týchto závetoch: „*I Moju dušu porúčam stvoriteľovi, telo ale moje do Zemi, odkud začátek zalo*“ (3-28-53) a „*ustanovila sem dušu moju do láski Božej, telo ale matke Zemi poručiť* [...]“ (3-26-32).

¹⁹ Napr. Ján Vrabec sa odvoláva na často sa opakujúce vážne zdravotné problémy a momentálnu chorobu (3-19-44).

²⁰ Vdova Rozália Beňová spomína v závete svoj vek (3-19-10).

²¹ „*aby po smrti mej medzi manželku a deťmi mojimi rotržitosť neradi stala* (sic!)“ (3-23-11).

²² Andrej Emer spomína v tejto súvislosti dobré zdravie a pamäť (3-19-17). Toto je úzko spojené s platnosťou celého právneho úkonu (porov. Švecová, 2014, s. 136).

²³ „Promulgácia, čiže publikácia je oznámenie, že sa právny obsah dáva na vedomie [...]“ (Lehotská, 1988, s. 99).

sem ostatnú vôľu moju nasledujúcim spôsobom oznámit a síce [...]“ (3-20-6; podobne aj 3-20-32, 3-23-24, 3-23-34). V niektorých prípadoch dochádza ku kontaminácii promulgácie a testamentárnej dispozície²⁴.

Testamentárna dispozícia je tou časťou formulára, ktorá má najviac skúmaných právnych terminologických jednotiek. Dá sa charakterizovať ako explicitné vyjadrenie vôle testátora týkajúce sa závetnej dispozície s majetkom po jeho smrti, väčšinou pomocou slovných spojení a slovies „*porádek učiniti*“ (3-23-23), „*poručam a zanechávam*“ (3-22-39), uvádza sa teda typizovanou formulou, ktorá sa v závetoch vyskytuje pomerne často. Prototypovou formuláciou je veta: „*Čo sa môjho majetku týka*“. Samozrejme, vyskytujú sa viaceré obmeny.

Práve táto časť je z hľadiska informatívnosti najhutnejšou z celého formulára a tvorí jeho jadro aj z pohľadu práva. Pod pojmom testamentárna dispozícia možno chápať určitý súbor príkazov, nariadení (dokonca i neprávnych želaní, tzv. suplík, bez priameho právneho obsahu) testátora týkajúcich sa nakladania s jeho majetkom po jeho smrti, samozrejme, v intenciách platného dedičského práva. A. Švecová (2014, s. 29) považuje pojem *testátor* za užší v porovnaní s termínom *poručiteľ*²⁵, pretože označuje osobu, ktorá zriaďovala akýkoľvek úkon *mortis causa*. Táto časť sa v niektorých závetoch vyznačuje naratívnosťou, najmä vtedy, keď mal testátor potrebu obširnejšie sa vyjadriť k svojim rodinným pomerom a dôvodom, ktoré ho viedli k určitej dispozícii s majetkom ako predmetom testamentárneho dedenia²⁶.

Koroborácia spočíva vo väčšine závetov z analyzovanej vzorky v jednej vete, ktorá z právneho hľadiska znamenala potvrdenie prejavenej vôle, ktorú testátor vyjadril všeobecne v rámci promulgácie a konkrétne v testamentárnej dispozícii. Variácie sa v tejto časti formulára vyskytujú len v marginálnej miere, ako príklad uvádzame nasledovnú koroboračnú formulu: „*A toto jest ostatna wola moja*“ (3-19-29). Koroborácia plní v závete funkciu záverečnej šablóny (Tomášek, 2003, s. 54).

K všeobecnej charakteristike dispozitívnej časti formulára možno ešte dodať, že jej obsah a rozsah²⁷ závisel od veľkosti majetku testátora a štylistická kvalita

²⁴ Napr. „*uminila som v sebe moju ostatnú vôľu a porádek s malím mojím statečkom [...] a síce nasledujúcim spôsobom [...]*“ (3-22-36).

²⁵ Poručiteľ je v súčasnom dedičskom práve v znení Občianskeho zákonníka (§§ 460 – 487) osoba, po ktorej sa dedí (zo zákona aj zo závetu).

²⁶ D. Lehotská (1988, s. 100) poukazuje na individuálnu štylizáciu narácie v listinách. Zároveň ale upozorňuje aj na stereotypnosť, ktorá sa vyskytuje pri niektorých prípadoch majetkovoprávnej povahy. Stereotypnosť naratívnej časti formulára závetu vyplýva z obsahu tejto právnej listiny.

²⁷ Príklad na testamentárnu dispozíciu menšieho rozsahu (3-26-35):

„*I Všetky moje malú váhu majíce
vecy a mobilia, jak stoja a ležá
mojej chovanice Stastyik Catharine
od mojej ženy brata Stastyik
Ferencza splodenej poručam
2 Ponevadž ja velda (sic!) contractu za mlin*

a kvantita od vôle a záujmu samotného testátora svoje rozhodnutie bližšie rozvinúť a odôvodniť. V tomto prípade teda vstupuje do hry testátor ako subjektívny štýlo-tvorný činiteľ vyznačujúci sa určitým sociálnym statusom a vzdelaním (porov. Horváth, 2016, s. 66). Čo sa týka grafickej stránky a štruktúrovania textu, jednotlivé závetu sa vyznačujú homogénnym grafickým rozložením a oddelením jednotlivých častí, samotná testamentárna dispozícia pozostáva z bodov (v origináli nazvaných „punkty“), ktoré na seba nadväzujú a často sú aj graficky (číselne) od seba oddelené. V samostatnom odseku je štylizovaný aj úvodný magistrálny protokol a záverečné údaje o svedkoch. J. Mistrík (1985, s. 235) považuje spôsob grafického vyjadrenia za závažný sémantický komponent textu a zaraďuje sem aj členenie a priestorovú organizáciu komunikátu. S grafickým členením textu úzko súvisí celková kompozícia testamentárneho formulára a jeho jednotlivých častí. Promulgácia a koroboračná formula tvoria v analyzovanej vzorke pravidelne sa opakujúci rámec. Tento rámec spočíva vo vyjadrení vôle testátora napísať poslednú vôľu prostredníctvom promulgácie a v uvádzaní koroboračnej formuly, ktorá mala potvrdzovaciu funkciu vzhľadom na vyššie uvedený úkon poslednej vôle. Testamentárna dispozícia sa týmto spôsobom dostala do jadra tohto právno-štylistického rámca.

K štylistickej funkcii použitých morfológických prostriedkov možno uviesť preferenciu prvej osoby singuláru, príp. prvej osoby plurálu, ak ide o spoločný (manželský) závet, čo je vzhľadom na charakter závetu pochopiteľné. Tieto prostriedky môžeme hodnotiť ako morfológickú štylému. Nevylučuje to však výskyt ostatných osôb, hlavne v naratívnej časti závetu. Pre závetu je charakteristický zvýšený výskyt slovies vyjadrujúcich dispozíciu, čo súvisí s vyjadrením vôle testátorov. Hoci je príznačnou črtou administratívnych textov a odbornej komunikácie vôbec (nominálny štýl) ich menný charakter (Findra, 2004, s. 193), v analyzovanej vzorke závetov sme nezaznamenali markantne zvýšený výskyt substantív. Slovesá sa uplatňujú v naratívnych častiach, ktoré často súvisia s vyššie spomínanou potrebou odôvodniť dané rozhodnutie týkajúce sa dispozície s majetkom opisom situácií, rodinných pomerov atď.

Vetná skladba skúmanej vzorky závetov poukazuje na reštrikcie v syntaktickej oblasti. V rámci invokácie, arengy, promulgácie a koroborácie sa často vyskytujú rovnaké formulácie, v testamentárnej dispozícii dochádza k opakovaniu určitých vetných vzorcov (osoba A odkazuje, porúča, zanecháva osobe B majetok, príp. jeho

*špačinský u pána Vajmar Miklo-
sa 73 zlatích WW pretentiu mám
techdy nech sa stichto penez, pan
Hölczl 4 fl. p. Steger který 10 fl.
za kamen do mlina Špačinského
daný, vedla auscíglov pretendúvat
majú, tak aj Zelezník Pán Veisz
f- 5 zlatima v šajnoch viplatá.“*

časť), ktoré majú preskriptívny charakter (pozri bližšie Abrahámová, 2012, s. 51, 52). Zo štrukturálneho hľadiska v tejto súvislosti môžeme hovoriť o jazykových šablónach ako o vetných šablónach (porovnaj Tomášek, 2003, s. 54). Miestami dochádza len k vymenúvaniu predmetov, osôb a súm, ktoré sa majú distribuovať z pozostalosti (pozri bližšie závet 3-20-19, 3-25-21, 33-36). Závet, ktorý mal a dodnes má charakter úradnej, verejno-notárskej listiny, v podstate neumožňoval väčšiu variabilitu. Reštrikcie a opakované používanie tých istých syntaktických konštrukcií a lexikálnych jednotiek sú charakteristické nielen pre odborný jazyk 20., resp. 21. storočia.

Záverom možno konštatovať stabilitu formulára závetu na makroúrovni a lineárne radenie jeho jednotlivých častí. Pre recipienta to znamenalo ľahšiu orientáciu vo formulári a možnosť rýchleho vyhľadania informácií či konkrétnych majetkových dispozícií. Formulár takto spĺňal svoju primárnu funkciu a k jeho narušeniu vo výraznejšej miere nedošlo ani v prvej polovici 19. storočia. So stabilitou úzko súvisí aj preferencia štylistického princípu opakovania na úkor variability, ktorá sa vo všeobecnosti uplatňuje v právnych dokumentoch len zriedka. Na základe výskumu môžeme doložiť, že využívanie tých istých syntagiem a slovných spojení bolo typické už pre právny jazyk 19. storočia. Prívetká štylistická variabilita by narušala právom požadovanú exaktnosť, všeobecnosť, ustálenosť a účelnosť. Analyzovanú vzorku závetov považujeme vzhľadom na zachytené časové rozpätie a región za dostatočne reprezentatívnu. Zo štylistického hľadiska ide do istej miery o hybridný útvar, v ktorom sa variabilné prvky vyskytujú najmä v naratívnej časti formulára a sú do značnej miery podmienené osobou testátora ako štýlotvorného činiteľa. Na druhej strane sa v tomto type súkromnoprávnej listiny opakovali určité jazykové šablóny, ktoré ako hotové konvencionalizované prefabrikáty iste uľahčovali písanie a svojou relatívne nemennou pozíciou ako stabilizačné prvky v jednotlivých častiach formulára umožňovali kontinuálnu lektúru textu zo strany recipientov.

Literatúra

- ABRAHÁMOVÁ, Eva: Základy právnej komunikácie. Šamorín: Heuréka 2012. 127 s.
- FINDRA, Ján: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- HORVÁTH, Miloš: Štylistika súčasného slovenského jazyka. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2016. 206 s.
- LEHOTSKÁ, Darina: Základné diplomatické kategórie. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave 1988. 155 s.
- MISTRÍK, Jozef: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 582 s.
- OLEKSÍKOVÁ, Kateřina: Deutsche Testamente in der Kremsierer Stadtkanzlei aus den Jahren 1729 – 1824. [Dizertačná práca]. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 2012. 249 s.
- Štátny archív v Trnave, fond Magistrát mesta Trnava, oddelenie testamenty.
- ŠVECOVÁ, Adriana: Stav a perspektívy bádania trnavských meštianskych závetov z 19. storočia. In: FONS TYRNAVIENSIS 4. Trnava: Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave 2011a, s. 51 – 58.

- ŠVECOVÁ, Adriana: Vonkajšie náležitosti úkonov mortis causa slobodného kráľovského mesta Trnavy v rokoch 1700 – 1870 (2. časť). In: Slovenská archivistika, 2011b, roč. 46, č. 1 – 2, s. 71 – 93.
- ŠVECOVÁ, Adriana: Najstaršia úprava dedičského práva na príklade slobodného kráľovského mesta Trnavy do konca 16. storočia. In: Historický časopis, 2013, roč. 61, č. 1, s. 27 – 44.
- ŠVECOVÁ, Adriana: Trnavské meštianske závety (1700 – 1871). I., II. zv. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS – Veda 2014. 1384 s.
- TOMÁŠEK, Michal: Překlad v právní praxi. Praha: LINDE Praha, a. s. 2003. 143 s.
- Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

OBEC *OSLANY* A KATASTRÁLNE ÚZEMIE *OSĽANY* ALEBO ŠTANDARDIZÁCIA VERZUS ŠTANDARDIZÁCIA (1. časť)

Iveta Valentová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: ivetav@juls.savba.sk

VALENTOVÁ, Iveta: The Municipality *Oslany* and the Cadastral Area *Osľany* or Standardization versus Standardization (Part I). Slovak Language, 2017, Vol. 82, No 2, pp. 139–158.

Abstract: The paper deals with the standardization of Slovak geographical names. The author presents the basic terminology, the legislation dealing with standardization and procedures and principles for standardizing of geographical names in relation to the literary language, language system and dialects.

Keywords: geographical names, standardization, literary language, dialect form

0. Kauza názvu obce *Oslany* – *Osľany* nie je nová, siaha hlboko do minulosti. Prípád jednej nevhodnej štandardizácie však spôsobuje nemalé problémy aj v súčasnosti a má vplyv na ďalší proces štandardizovania geografických názvov. Príkladov, keď štandardizácia určitého názvu nebola v súlade so zákonitosťami slovenského jazyka sa, samozrejme, nájde viac, ale tento názov je zároveň aj príkladom, keď sa kodifikovaná podoba názvu jedného objektu (ktorá nebola v súlade so slovenských jazykovým systémom) dostala zároveň do rozporu so štandardizáciou rovnakého názvu iného objektu. Pokúsime sa ukázať, čo hovoria o štandardizácii geografického názvoslovia zákony, aké názvoslovné a kodifikačné autority sú kompetentné štandardizovať názvy a aké problémy môžu vzniknúť, ak jednotlivé druhy názvov navrhujú a kodifikujú rôzne autority, ktorých zásady štandardizácie boli ovplyvnené rozdielnymi prioritami. V závere sa pokúsime navrhnúť riešenie problému spojeného so štandardizáciou rôznych podôb rovnakého názvu dvoch rozdielnych objektov.

1. TERMINOLÓGIA¹

1.1. Toponymum, geografický názov, zemepisný názov

Pri termínoch a ich definíciách budeme vychádzať zo slovanských príručiek onomastickej terminológie (Svoboda a kol., 1973, 1983), ale budeme prihliadať aj

¹ Informáciu o niektorých taxonomických toponymických termínoch sme pokladali za dôležité uviesť preto, lebo ide o špecifickú jazykovednú, onomastickú terminológiu, ktorá nemusí byť úplne známa širšej lingvistickej obci.

na skutočnosť, že za takmer 40- až 50-ročné obdobie od ich publikovania sa v slovenskej onomastike niektoré termíny vyvíjali a ustálili inak, ako sa v nich uvádza. Toponomastika popri antroponomastike a chrématonomastike predstavuje osobitnú onomastickú subdisciplínu, ktorej cieľom je výskum toponymie. Termín *toponymum* sa definuje ako vlastné meno neživého prírodného objektu a javu (napr. hviezda, slnko, hora, ostrov, nížina, les, neobrábaná pôda) a toho človekom vytvoreného objektu, ktorý je v krajine pevne fixovaný (napr. mesto, dedina, obrábaná a zalesnená pôda, cesta). Tento termín sa používa v odbornej onomastickej literatúre, ale v prostredí geografov a kartografov sa viac zaužíval synonymný termín *geografický názov*, pre širšiu verejnosť a školskú prax sa skôr môže využívať domáci termín *zemepisný názov*. Zväčša sa týmito termínmi myslia len tzv. *geonymá*, ktorými sa špecifikujú názvy objektov na Zemi, oproti *kozmonymám*, ktoré pomenúvajú objekty mimo našej planéty. V slovenskej onomastike sa zatiaľ rozdelenie toponým na *geonymá* – *kozmonymá* natoľko nezaužívalo, hoci je známe. Z hľadiska horizontálneho členenia sa v rámci toponým vydeľujú *choronymá*, ktoré predstavujú vlastné mená väčšieho obývaného alebo neobývaného, prírodného alebo správneho celku, podľa čoho sa delia na *prírodné choronymá* (názvy svetadielov a ich častí, ostrovov, poloostrovov, území, púští atď.) a *administratívne choronymá* (názvy štátov, krajín, provincií, krajov, okresov atď.). Na označenie mestskej toponymie sa zaviedol a ustálil termín *urbanonymia*. *Urbanonymá* alebo tzv. *mestské toponymá* označujú sídelné i nesídelné objekty v rámci mesta. Ďalej budeme používať termín *geografický názov*, keďže predpokladáme, že tento príspevok bude mať širší, nielen špecifický onomastický dosah.

1.1.1. Ojkonymum – anojkonymum

Podľa príznaku sídelnosť – nesídelnosť sa toponymá delia na sídelné názvy, t. j. *ojkonymá*, pričom súčasné domáce synonymné termíny sú *osadné názvy*, *miestne názvy*; a nesídelné názvy, tzv. *anojkonymá*, pre ktoré sa v posledných rokoch ustálil domáci termín *terénne názvy*. Ojkonymá a anojkonymá sú aj názvy zaniknutých objektov. K ojkonymám sa zaraďujú vlastné mená miest, dedín a ich častí, skupín domov alebo jednotlivého domu (samoty, hospodárske dvory, horárne, hrady, pily, mlyny, zámky, zrúcaniny, turistické chaty, hotely, lekárne, kiná, kostoly, kláštory atď.), ale aj vlastné mená miestností v objekte (obytná miestnosť, hala, prednášková miestnosť, hudobná sieň a pod.). Anojkonymá sa delia na *hydronymá* (vodné názvy, napr. názvy riek, jazier, vodných nádrží, rybníkov), *oronymá* (názvy geografického reliéfu, akým je napr. pohorie, vrch, dolina, nížina), *cho-tárne názvy* (názvy hospodársky využívaných objektov, ako sú polia, pasienky, záhrady, vinice, lesy), *speleonymá* (názvy jaskýň a priepastí), *hodonymá* (názvy dopravných ciest) a skupinu objektov a javov, ktoré nie sú určené na bývanie, ako

napr. kameň, božia muka, trigonometrický bod², výšková kóta. Zatiaľ čo termín ojkonymum je pomerne rozšírený v slovanskej i v medzinárodnej onomastike, termín anojkonymum sa používa najviac v českej, slovenskej, príp. nemeckej onomastike, ale je známy aj v iných jazykoch.

1.1.2. Makrotoponymum – mikrotoponymum

V slovanskej³ a medzinárodnej onomastike sa používajú najmä termíny *makrotoponymum* a *mikrotoponymum*. Terminologická skupina Medzinárodného komitétu onomastických vied definovala mikrotoponymá (angl. *microtoponyms*, *minor names*) ako „vlastné mená menších objektov, ako sú polia, pasienky, ohrady, kamene, močiare, rašeliniská, priekopy atď., ktoré obvykle lokálne používa limitovaná skupina ľudí, napr. *Lange Wiese* (lúka), *Further Piece* (pole)“⁴. Makrotoponymum (angl. *macrotoponym*) sa definuje ako synonymum choronyma s významom „vlastné meno väčšieho geografického alebo administratívneho celku – napr. *Africa/Afrika*, *Sibir’* (*Siberia*)/*Sibír*, *Suomi/Fínsko*, *Dalmacija/Dalmácia*, *Toscana/Toskánsko*, *Bretagne/Bretónsko*, *Steiermark/Štajersko*, *Castilla/Kastília-La Mancha*“ (op. cit.). Podľa tohto chápania sa toponymá rozdeľujú z hľadiska veľkosti toponymického objektu (pri vodných tokoch i z hľadiska dĺžky), ktorý pomenúvajú, a z pohľadu používateľov príslušných názvov. V minulosti sa nielen medzi slovenskými onomastikmi, ale aj v rámci slovanskej onomastiky viedli diskusie o termíne mikrotoponymum a jeho definovaní. Členovia Slovenskej onomastickej komisie ho nakoniec neprijali, aj keď sa už určitý čas používal, pretože jeho definícia nebola jednoznačná, nedala sa napr. konsenzom určiť hranica veľkosti (dĺžky) objektu, podľa ktorej by sa objekty, resp. ich názvy dali jednoznačne zaradiť k mikrotoponymám. M. Majtán (1976) termín mikrotoponymum, podobne ako termín chotárný názov, označil za priúzký na to, aby sa ním označovala celá skupina nesídelných objektov. Nevhodnosť používania termínu podporovala v tom čase aj neexistencia náprotivku makrotoponymum, ktorý sa dodnes v slovenskej onomastike nezaužíval. Už po roku 1973 sa v slovenskej onomastike termín mikrotoponymum postupne prestával používať. Relevantným kritériom, na základe ktorého by sa názov zaradil do jednej z tejto skupín, nemôže byť ani významnosť objektu, pretože aj malý objekt môže byť významný a naopak.

² Trigonometrické body sa v súčasnosti nepoužívajú. Zväčša išlo o názvy rovnakých objektov z intravilánov a extravilánov obcí.

³ Mikrotoponymii a makrotoponymii bola venovaná 18. medzinárodná a poľská onomastická konferencia v Lodži v r. 2012 a rovnomený zborník z tejto konferencie *Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna. Microtoponymy and Macrotoponymy. Preliminary problems* (2014). K týmto dvom termínom sa vyjadrovali niektorí referujúci, napr. R. Šrámek (2014).

⁴ Anglická, nemecká a francúzska verzia dokumentu zoznamu niektorých základných medzinárodných onomastických termínov (ICOS Lists of Key Onomastic Terms) je dostupná na: <http://icosweb.net/drupal/terminology> [cit. 8. 6. 2017]. V budúcnosti majú pribudnúť verzie v ďalších jazykoch.

1.1.3. Endonymum – exonymum

Z hľadiska inojazyčnej a domácej vžitej formy sa toponymá delia na *endonymá* a *exonymá*. Endonymum je názov v jednom z jazykov, ktoré sa vyskytujú v oblasti, kde objekt leží (v Taliansku *Venezia*, vo Francúzsku *Paris*, na Slovensku *Bratislava*). *Terminologický slovník geodézie, kartografie a katastra*⁵ ho definuje presnejšie ako „geografický názov používaný pre geografický objekt v jednom z jazykov (úradnom jazyku alebo uznávanom jazyku) vyskytujúcich sa v území, kde sa nachádza objekt“. Exonymum je názov, ktorý sa používa v určitom jazyku pre toponymický objekt mimo územia, kde sa týmto jazykom bežne hovorí, a odlišuje sa svojou podobou od príslušného endonyma v oblasti, kde sa daný objekt nachádza, napr. vo francúzštine *Londres*, v slovenčine *Londýn* namiesto *London*, v nemčine *Warschau*, v slovenčine *Varšava* namiesto *Warszawa*⁶.

1.2. Štandardizovaný a neštandardizovaný názov

1.2.1. Úradné vlastné mená (v českej terminológii *úřední* alebo *oficiální vlastní jména*) sú úradne stanovené alebo potvrdené vlastné mená alebo ich forma. Sú to napr. osobné mená zapísané v matrikách a následne v úradných dokumentoch, ale existujú aj slovenské úradné rodné (krstné) mená, t. j. podoby slovanských a ostatných inojazyčných mien, ktoré sú upravené podľa pravidiel spisovnej slovenčiny, resp. podľa zásad slovenského jazykového systému a schválené kodifikačnou autoritou⁷. Úradné rodné mená v matrikách však nemusia mať podobu slovenských úradných mien. Úradné toponymá schválené kodifikačnými autoritami sa nachádzajú v štatistických lexikónoch a oficiálnych zoznamoch a publikáciách, ktoré vydávajú ministerstvá a úrady. *Štandardizované vlastné meno* sa definuje ako písomná forma vlastného mena, ktorá sa stanovila na základe vnútroštátnej alebo medzinárodnej dohody, oficiálneho aktu; úradným ustanovením určená podoba vlastného mena. V podstate v definíciách úradného a štandardizovaného vlastného mena po obsahovej stránke nie je rozdiel, skôr vo funkčnom využití. Adjektívum *štandardizovaný* sa používa v súvislosti s názvami, t. j. vlastnými menami neživých objektov, konkrétne s geografickými názvami (*štandardizovaný názov*). Pre živé objekty, hlavne pre individuálne osobné mená, sa používajú termíny *úradné meno*, *oficiálne meno*, pričom sa tým zväčša myslí osobné meno, ktoré má osoba zapísané v matrike a následne v úradných dokumentoch. V opozícii stojí *neúradné*, *neoficiálne vlastné*

⁵ Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/sk/terminologicky-slovník/?letter=e> [cit. 26. 9. 2017].

⁶ K definíciám termínov endonymum a exonymum pozri napr. Nový encyklopedický slovník češtiny (2017; dostupný na: <http://www.czechency.org/slovník/ENDONYMUM>, <https://www.czechency.org/slovník/EXONYMUM> [cit. 19. 2. 2017]). O problematike endonym a exonym písala zo slovenských autorov napr. M. Hajčíková (1989), z českých onomastikov novšie M. Harvalík (2004).

⁷ V minulosti to bolo Ministerstvo vnútra SR, v súčasnosti Ministerstvo kultúry SR.

meno (čes. *neúřední* alebo *neoficiální vlastní jméno*⁸) alebo predovšetkým v slovenskej onomastike zaužívaný pojem *živé meno*. Vo všeobecnosti ide o vlastné mená, ktoré nie sú úradne stanovené alebo potvrdené. Používajú sa v neoficiálnej, neúradnej, resp. polourodnej komunikácii. Hoci termín *živé meno* je charakteristický najmä pre neúradné osobné mená⁹, z toponým by sme sem mohli zaradiť napr. všetky anojkonymá, hlavne chotárne názvy, ktoré ešte neboli štandardizované, alebo iné neoficiálne názvy toponymických objektov, ktoré už majú svoj štandardizovaný názov, napr. *Somárovce* (obec Oslany), *Psie strany* (Rudnianska kotlina), *Fliper* (vodná nádrž Miková), *Tomášička* (Tomášikova ulica), *Mierko* (Hodžovo námestie v Bratislave, kedysi Mierové námestie) a pod.¹⁰ Geografické názvy z územia mimo Slovenskej republiky sú štandardizované len v rozsahu ich používania v kartografických dielach. „Počet vžitých názvov, ktoré sa používajú v literatúre, je však oveľa väčší, ale keďže neprešli procesom štandardizácie, nemožno ich pokladať za štandardizované, aj keď mnohokrát sú gramaticky a vecne utvorené správne“ (Kováčová, 2000, s. 262).

1.2.2. Štandardizovaný geografický názov má aj iné definície, ako sa uvádzajú v slovanských onomastických terminologických príručkách. V publikácii o medzinárodnej terminológii pre štandardizáciu geografických názvov *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names* (2002, s. 19, 24)¹¹ Expertnej skupiny pre geografické názvoslovie pri OSN (*United Nations Group of Experts on Geographical Names*) sa definujú termíny:

štandardizovaný názov Názov schválený → názvoslovnou autoritou ako preferovaný názov spomedzi viacerých → aloným pre daný objekt. Jeden objekt však môže mať viac ako jeden štandardizovaný názov. Napríklad: Kaapstad and Cape Town (ale nie Capetown).

⁸ V posledných rokoch sa čoraz častejšie používa aj v českej onomastike, pozri napr. práce J. Davida – P. Máchu (2014) alebo Nový encyklopedický slovník češtiny, heslo *živé vlastní jméno* (2017; Dostupný na: <http://www.czechency.org/slovník/%C5%BDIV%C3%89%20VLASTN%C3%8D%20JM%C3%89NO#bibitem12> [cit. 19. 2. 2017]).

⁹ Výskum živých osobných mien má na Slovensku dlhú tradíciu (pozri napr. Blanár – Matejčík, 1978, 1983; novšie Valentová, 2009).

¹⁰ Príklady sme použili aj z publikácií I. Valentovej (2009) a J. Krška (1998). Neoficiálne, živé názvy môžu mať, samozrejme, aj chrématonymá, napr. *Gymnázium Ladislava Novomestského – Tomášička* (nachádza sa na Tomášikovej ulici).

¹¹ Anglickú predlohu slovníka toponymickej terminológie *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names*, ktorú pripravila Pracovná skupina pre toponymickú terminológiu pri Expertnej skupine pre geografické názvoslovie pri OSN mali jednotlivé národné názvoslovné authority preložiť do národných jazykov. Slovenská verzia zatiaľ nie je dostupná, ale napr. česká verzia sa nachádza na internetovej stránke Názvoslovnej komisie Českého úřadu zeměměřického a katastrálního vo formáte rtf a pdf (Geografické názvoslovné seznamy. Dostupný na: <http://cuzk.cz/Zivotni-situace/Poradci-a-poradni-organy/Nazvoslovna-komise-CUZK/Geograficke-nazvoslovne-seznamy.aspx>).

štandardizácia (a) Ustanovenie štandardov alebo noriem príslušným úradom, napr. pre jednotné určenie podoby → toponým. (b) Určenie jednotky, napr. → toponyma v súlade s týmito normami.

štandardizácia geografických názvov Činnosť → názvoslovného orgánu predpisujúca presný spôsob písania jedného alebo viacerých konkrétnych → názvov pre určitý → geografický objekt, ako aj podmienky pre ich používanie. V širšom zmysle štandardizácia → toponým.

medzinárodná štandardizácia geografického názvoslovia Činnosť zameraná na dosiahnutie maximálnej jednoty pri používaní všetkých → geografických názvov na Zemi v hovorenej i písanej forme (a v širšom zmysle → toponým → mimozemských objektov) pomocou (1) → národnej štandardizácie, a/alebo (2) medzinárodných konvencií zahŕňajúcich súlad medzi rôznymi jazykmi a písomnými písmovými systémami¹².

1.2.3. Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky (ďalej aj ÚGKK SR) vo svojom Terminologickom slovníku geodézie, kartografie a katastra¹³ definuje *štandardizáciu geografických názvov* ako „proces stanovenia jediného názvu názvoslovnou autoritou pre geografický objekt na Zemi (v širšom zmysle toponým mimozemských objektov) zabezpečujúci správnu písanú podobu, ako aj závažné podmienky na jeho používanie“ a *štandardizovaný geografický názov* alebo synonymný termín *oficiálny geografický názov* ako „geografický názov, ktorého podobu schválila a zverejnila príslušná názvoslovná autorita“. Podľa STN 73 0401-2 (bod 8.7) *štandardizovaný geografický názov* je „geografický názov, ktorého podobu

¹² Pôvodný anglický text:
name, standardized Name sanctioned by a → names authority as the preferred name from among a number of → allonyms for a given feature. However, a single feature may have more than one standardized name. Example: Kaapstad and Cape Town (but not Capetown).

standardization (a) The establishment, by an appropriate authority, of a specific set of standards or norms, e.g. for the uniform rendering of → toponyms. (b) Rendering an item such as a → toponym in accordance with such norms.

standardization, geographical names The prescription by a → names authority of one or more particular → names, together with their precise written form, for application to a specific → geographical feature, as well as the conditions for their use. In a wider sense, standardization of → toponyms.

standardization, international, geographical names Activity aimed at reaching maximum practical uniformity in the rendering – oral and written – of all → geographical names on Earth (and, in a wider sense, of → toponyms of → extraterrestrial features), by means of (1) → national standardization, and/or (2) international convention, including the correspondence between different languages and writing systems.

¹³ Terminologický slovník geodézie, kartografie a katastra, pozri heslá *štandardizácia geografických názvov* a *štandardizovaný geografický názov* (Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/sk/terminologicky-slovník/?letter=s> [cit. 20. 2. 2017]).

schválila a zverejnila príslušná inštitúcia štátu, na ktorého území sa ním pomenovaný geografický objekt vyskytuje“. Ako synonymné termíny k štandardizácii sa niekedy používajú *normalizácia*, *kodifikácia*, resp. *štandardizovaná* podoba názvu vo význame *kodifikovaná* podoba, t. j. podoba zodpovedajúca kodifikácii spisovného jazyka (Majtán, 1989, s. 10 – 11). Možno povedať, že z hľadiska názvoslovných autorít sa používajú termíny *štandardizovaný*, *štandardizácia*, ale z hľadiska jazykovednej terminológie termíny *kodifikovaný*, *kodifikácia*.

1.2.4. V týchto základných medzinárodných i domácich definíciách stojí za po-
všimnutie jedna vec. Ani v jednej sa neuvádza, že štandardizovaný názov musí byť
v štátnom jazyku alebo jazykoch danej krajiny, a už vôbec sa neuvádza, že musí byť
v súlade s kodifikovanou podobou jazyka. Tvrdenie „správna písaná podoba“ nemu-
sí byť synonymné s výpoveďou „spisovná písaná podoba“, aj keď v širšom zmysle
sa to tak môže chápať, a v definíciách sa odkazuje na štandardizačné, kodifikačné
autority a ich normy, v ktorých sú vyjadrenia jednoznačnejšie.

2. ŠTANDARDIZÁCIA GEOGRAFICKÉHO NÁZVOSLOVIA A ZÁKONY

2.1. Štandardizácia geografického názvoslovia má zabezpečiť jednotnosť náz-
vov a záväznosť ich používania v určitých sférach. Organizuje sa na úrovni *Organi-
zácie spojených národov* (ďalej OSN), konkrétne *Expertnej skupiny pre geografické
názvoslovie pri OSN* (*United Nations Group of Experts on Geographical Names*,
v skratke UNGEGN), v súlade s rezolúciami konferencií OSN o štandardizácii ge-
ografického názvoslovia, ktoré sa konajú od roku 1967 v päťročných intervaloch.
Slovenská republika patrí do lingvisticko-geografickej regionálnej skupiny OSN *Vý-
chodná, stredná a juhovýchodná Európa*, v ktorej je aktívnym členom od jej vzniku
v roku 1971¹⁴. Rezolúcie určujú hlavné smery štandardizačných činností na medzi-
národnej úrovni a zabezpečujú používanie jednotlivých podôb názvov geografic-
kých objektov na podklade národných štandardizácií. Zásady uvedené v týchto rezo-
lúciách majú charakter odporúčaní, pretože boli prijaté konsenzom (Miklušová,
2010, s. 25; porov. aj Horňanský, 2016, s. 27). Jednotlivé členské krajiny OSN môžu,
ale nemusia tieto zásady zakotviť do svojich zákonov. Konferencie OSN o štandar-
dizácii geografického názvoslovia prijali zásadu, aby štandardizácia bola založená
na výsledkoch vedy vo vzťahu k jazykovým zákonitostiam a k technickým pros-
triedkom tvorby toponymických údajov (Horňanský, 2011, s. 217), z čoho ale nevy-
plýva, že názvy sa odporúčajú alebo sa dokonca musia štandardizovať iba v kodifi-
kovannej podobe daného národného, resp. štátneho jazyka. Skôr naopak, pri štandar-
dizácii sa odporúča, aby „bola písomná aj ústna podoba názvu a jeho význam podľa

¹⁴ Pozri na internetových stránkach Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky:
<http://www.skgeodesy.sk/sk/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/> [cit.
22. 4. 2017].

miestneho obyvateľstva: „1) Written and spoken form of the name and its meaning according to local inhabitants“ (2. konferencia, odporúčanie 4 C, s. 4); a aby sa národná štandardizácia podľa možnosti zakladala na aktuálnom miestnom používaní podobn názvov zozbieraných počas terénnych prác: „Further recommends that, whenever possible, national standardization be base on current local usage of name forms, collected through field work“ (7. konferencia, odporúčanie 5, s. 79). V rezolúcii z 2. konferencie v odporúčaní 4 C (s. 5) sa navrhuje, aby názvoslovné authority vypracovali vlastné zásady, podľa ktorých budú postupovať pri štandardizácii, pričom pri ich vypracúvaní sa okrem iného odporúča, aby: 1) sa zmeny názvov nevykonávali tam, kde to nie je nevyhnutné; 2) spôsob písania geografických názvov bol v čo najväčšom súlade s aktuálnou ortografickou praxou príslušnej krajiny, s primeraným prihliadnutím na nárečové podoby; 3) systematická úprava názvov nevedla k potlačeniu charakteristických prvkov¹⁵.

Rezolúcie síce odporúčajú, aby názvy boli v súlade s aktuálnou pravopisnou normou, ale aby sa primerane prihliadalo na nárečové prvky a snaha po systematizácii nepotlačila charakteristické prvky, pričom podoba názvu má vyplynúť z miestneho používania na základe terénneho výskumu. Výsledky vedy, na základe ktorých sa má osnovať štandardizácia geografických názvov, sa totiž nemusia týkať len výskumu pôvodu názvu, jeho etymológie a vývinu, ale aj výskumu jeho fungovania v komunikácii, na ktoré by sa pri štandardizácii malo prihliadať na základe uvedených formulácií v odporúčaniach. Na Slovensku sa rezolúcie konferencií OSN globálne realizovali v niekoľkých zákonoch a vo vyhláske:

2.1.1. Jedným zo zásadných zákonov je zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii¹⁶, predovšetkým:

„§ 18

(1) O štandardizácii názvov nesídelných geografických objektov a špecifických sídelných objektov¹⁷ z územia Slovenskej republiky, ktoré sú obsahom základnej bázy údajov pre geografický informačný systém, vžitých podobách slovenských názvov sídelných a nesídelných

¹⁵ Pôvodný anglický text: 1) Unnecessary changing of names be avoided; 2) The spelling of geographical names be as much as possible in accordance with the current orthographic practice of the country concerned, with due regard to dialect forms; 3) Systematic treatment of names should not operate to suppress significant elements.

Rezolúcie prijaté na konferenciách OSN o štandardizácii geografických názvov (Dostupný na: http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/rezolucie-osn_vysledne.pdf [cit. 24. 4. 2017]).

¹⁶ Dostupný na internetovej stránke Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky: http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/legislativa/zakon-nr-sr-c-215_1995-z-z.pdf [cit. 27. 3. 2017].

¹⁷ Podľa vyhlášky 300/2009 Z. z. (§ 14 d) názvami špecifických sídelných objektov sú názvy horární, horských chát, hospodárskych dvorov, katastrálnych území, kopaníc, lazov, majerov, mlynov, miestnych častí, osád, poľovníckych chát, samôt, sídlisk.

geografických objektov a špecifických sídelných objektov z územia mimo Slovenskej republiky a názvov mimozemských objektov, ako aj o spôsobe prepisu názvov geografických objektov a špecifických sídelných objektov z územia mimo Slovenskej republiky z krajín používajúcich inú než latinkovú abecedu a iný než latinkový systém písma do latinky (ďalej len „štandardizácia geografických názvov“) rozhoduje úrad¹⁸ podľa pravidiel slovenského pravopisu [podčiarkla I. V.] so súhlasom Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

(2) Rozhodnúť o štandardizácii názvov vôd, chránených území a krasových javov z územia Slovenskej republiky môže úrad iba so súhlasom Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky a rozhodnúť o názvoch hradov a zámkov môže iba so súhlasom Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

(3) O štandardizácii vžitých podôb slovenských názvov sídelných a nesídelných geografických objektov z územia mimo Slovenskej republiky rozhoduje úrad v súlade s medzinárodnými zásadami štandardizácie geografických názvov.

(4) O štandardizácii geografického názvoslovía rozhoduje úrad; proti rozhodnutiu nie je prípustný opravný prostriedok.

(5) Nepripustné sú názvy nesídelných geografických objektov, ktoré sú dlhé, pozostávajúce z viac ako troch plnovýznamových slov, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné čítanie, jazykovo nesprávne [podčiarkla I. V.] a nepriliehavé vzhľadom na historický vývin územia.

(6) Na rozhodovanie o štandardizácii geografických názvov sa nevzťahuje zákon o správnom konaní.

(7) Štandardizované geografické názvy sú záväzné pre vydavateľov kartografických diel, odborných publikácií, na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie a v úradnej činnosti orgánov verejnej správy; rovnako to platí pre vydavateľov kartografických diel a odborných publikácií vydávaných v cudzom jazyku a na používanie v tlači a iných prostriedkoch masovej komunikácie šírených v cudzom jazyku. Používanie označení geografických objektov v jazykoch národnostných menšín upravuje osobitný predpis.

(8) Rozhodnutie o štandardizácii geografických názvov zverejňuje úrad v úradnom vestníku.“

2.1.2. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 369/1990 Z. z. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov¹⁹ sa zaoberá názvami obcí a ich častí, a to v týchto paragrafoch:

„§ 1a

Názov obce

(1) Obec a jej časť má svoj názov. Názov obce a jej časti sa uvádza v štátnom jazyku [podčiarkla I. V.]. Označovanie obce v inom jazyku upravuje osobitný zákon.

(2) Názov obce určuje alebo mení vláda Slovenskej republiky (ďalej len „vláda“) nariadením: názov obce možno zmeniť iba so súhlasom obce. Názvy častí obcí určuje a mení Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo“) na návrh obce.

(3) Názov novej obce a jej časti sa určuje spravidla podľa názvu časti obce, názvu miestnej časti, podľa pomenovania významného prírodného útvaru, javu alebo historickej udalosti súvisiacej s územím obce alebo nežijúcej významnej osobnosti.

¹⁸ Úradom sa myslí Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky.

¹⁹ Dostupný na internetovej stránke Ministerstva vnútra SR: www.minv.sk/?zdruzenia-obci&-subor=21972 [cit. 27. 3. 2017].

(4) Obec, ktorá vznikne zlúčením obcí, má spravidla názov jednej zo zlučovaných obcí. Ak zlučované obce neustanovia v dohode o zlúčení obcí názov novej obce, lebo sa na ňom nedohodli, navrhne ho ministerstvo. Výnimočne možno určiť aj zložený názov obce.

(5) Obec, ktorá vznikne rozdelením obce, má spravidla názov, ktorý mala ako časť obce. Ak nová obec nevznikla z bývalej časti obce, určí sa jej názov podľa odseku 3.

(6) Nepripustný je názov obce a názov časti obce, ktorý je dlhý, duplicitný, urážajúci mravnosť, náboženské alebo národnostné cítienie alebo je nepriliehavý vzhľadom na historický vývin územia.

(7) Ak sa má určiť alebo zmeniť názov obce alebo jej časti v súvislosti so zmenou územia obce, obe zmeny treba vykonať s rovnakou účinnosťou.“

„§ 2b

Označovanie ulíc a iných verejných priestranstiev

(1) Obec určuje a mení nariadením názvy ulíc a iných verejných priestranstiev.

(2) V obci, v ktorej je viac ulíc alebo iných verejných priestranstiev, má každá ulica alebo iné verejné priestranstvo svoj názov.

(3) Názvy ulíc a iných verejných priestranstiev sa určujú s prihliadnutím na históriu obce, na významné nežijúce osobnosti, na veci a pod. Nepripustné sú názvy po žijúcich osobách, názvy dlhé, duplicitné, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítienie, jazykovo nesprávne [podčiarkla I. V.] a názvy nepriliehavé vzhľadom na históriu obce.

(4) Označenie ulíc a iných verejných priestranstiev v jazyku národnostnej menšiny upravuje osobitný zákon.

(5) Označovanie ulíc a iných verejných priestranstiev názvami zabezpečuje obec na vlastné náklady.“

2.1.3. Vyhláška 300/2009 Z. z. ÚGKK SR, ktorou sa vykonáva zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov²⁰ v § 14, presne uvádza druhy geografických názvov, ktoré ÚGKK SR štandardizuje. Postup pri štandardizácii geografického názvoslovia sa nachádza v § 15:

„(1) Návrh na štandardizáciu geografického názvoslovia sa predkladá úradu v papierovej forme a obsahuje

a) podobu názvu geografického objektu, ktorá je navrhovaná na štandardizáciu, doterajšiu podobu názvu, zdôvodnenie návrhu,

b) stručný opis geografického objektu a jeho lokalizáciu na mape vhodnej mierky,

c) meno, priezvisko, trvalý pobyt a podpis fyzickej osoby alebo názov a sídlo právnickej osoby, meno, priezvisko a podpis jej štatutárneho zástupcu.

(2) Návrhy názvov geografických objektov z územia Slovenskej republiky posudzuje názvoslovná komisia úradu na základe stanoviska názvoslovného zboru okresného úradu.

(3) Návrhy názvov geografických objektov z územia mimo Slovenskej republiky posudzuje názvoslovná komisia úradu.

(4) Názvoslovná komisia úradu pri posudzovaní návrhov názvov geografických objektov dbá na to, aby názov zodpovedal skutočnosti, aby bol vecne a jazykovo správny, spoločensky vhodný a prakticky použiteľný.

²⁰ Dostupný na internetovej stránke Úradu geodézie, kartografie a katastra SR: http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/legislativa/vyhlasaka_300_2009.pdf [cit. cit. 27. 3. 2017].

- (5) Okresný úrad po prerokovaní navrhovaných názvov v názvoslovnom zbore zasiela úradu podľa § 4 ods. 4 písm. b) zákona písomné stanovisko v lehote 30 dní od doručenia žiadosti.
- (6) Zmeniť štandardizovaný názov geografického objektu možno na základe odôvodnenia a postupom podľa odsekov 1 a 5.“

2.1.4. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky sa vyjadruje aj k jazykovej stránke geografického názvoslovia:

„§ 3a

Používanie štátneho jazyka v oblasti geografických názvov

V štátnom jazyku [podčiarkla I. V.] sa uvádzajú názvy obcí a ich častí, názvy ulíc a iných verejných priestranstiev, iné geografické názvy, ako aj údaje na štátnych mapových dielach vrátane katastrálnych máp; tým nie je dotknuté používanie jazykov národnostných menšín podľa osobitného predpisu.“

„§ 11

Spoločné a prechodné ustanovenia

Štátnym jazykom sa na účely § 3 až 8 rozumie slovenský jazyk v kodifikovanej podobe [podčiarkla I. V.] podľa § 2 ods. 2; tým sa nevylučuje používanie inojazyčných nových odborných pojmov, termínov alebo pomenovaní nových skutočností, na ktoré sa ešte neustálil a nekodifikoval v štátnom jazyku vhodný rovnocenný výraz, ako aj používanie nespisovných jazykových prostriedkov, ak ide o ich funkčné využitie, najmä v umeleckej tvorbe a v publicistike.“

2.2. Keďže interpretácia zákonov v mnohých prípadoch môže byť rôzna, uviedli sme plné znenia relevantných paragrafov. Z uvedených zákonov pre podoby všetkých druhov štandardizovaných geografických názvov vyplývajú tieto atribúty:

2.2.1. Nesmú urážať mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie.

2.2.2. Nesmú byť dlhé. Maximálna dĺžka názvu je však stanovená len pre názvy nesídelných geografických objektov a špecifických sídelných objektov, ktoré nesmú obsahovať viac ako tri plnovýznamové slová.

Existujú štruktúrne typy názvov, ktoré môžu mať aj viac plnovýznamových slov. Napríklad determinované názvy s vetou ako *Stará maša, kde sa ruda lela* (Sirk). Vyskytujú sa síce ojedinele práve preto, lebo takéto konštrukcie sú dlhé a ako názvy veľmi nevyhovujú predovšetkým z hľadiska ekonomickosti komunikácie, ale ich existenciu potvrdzujú aj nepriame vetné názvy typu *Kde Paľa s'ali*, na ktoré máme veľa dokladov (porov. Majtán, 1972, 1996, s. 26). Tieto názvy napriek tomu zväčša spĺňajú podmienku obsahu najviac troch plnovýznamových slov.

Ďalším typom sú niektoré predložkové názvy. Pomocou predložky *medzi* sa vyjadruje priestorovo poloha objektu vzhľadom na iné objekty, ktoré ho obklopujú alebo sú umiestnené z oboch susedných strán, a preto niektoré z nich sú dlhšie, napr. *Ráty medzi úzkou cestou a cestou na Čapáš* (Kaľamenová), *Medzi slamou kravína a ľudovým družstvom* (Šaštín-Stráže). Predložkové názvy sú zväčša vo všeobecnosti dlhšie vtedy, ak sa objekt pomenúva vzhľadom na iné objekty, napr. názvy

Od chočianskeho a neverického chotára po neverickú cestu (Sľažany), Popod skalú až do Suhinca ku poráčskemu chotáru (Nižné Slovinky). O týchto pomenovaniach by sa dalo uvažovať, že balansujú medzi apelatívami, resp. apelatívnou (apelatívno-propriálnou) deskripciou a propriami. Ak však fungujú v komunikácii a spĺňajú základné onymické funkcie, sú to vlastné mená, ale pre svoju dĺžku sa nemôžu štandardizovať, a preto sa musia skracovať²¹.

Táto zásada sa dodržiava aj pri ojkonymách a pri názvoch ulíc, hoci niektoré oficiálne urbanonymá ju nespĺňajú, napr. *Most Slovenského národného povstania*. ÚGKK SR sa preto snažil v *Smernici na štandardizáciu geografických názvov* (2015, s. 20) zákon doplniť výnimkou, ktorá pripúšťa vo výnimočných prípadoch, ak sa geografický názov odvodzuje od existujúceho dvojslovného alebo trojslovného názvu, použiť viac než tri plnovýznamové slová²². Dalo by sa uvažovať o tom, či takéto obmedzenie počtom plnovýznamových slov je nutné uvádzať v zákonoch, pretože ÚGKK SR potom tento zákon vlastne musel porušiť vo vlastných zásadách. Na druhej strane dlhšie názvy nie sú veľmi frekventované, vyskytujú sa predovšetkým v chotárných názvoch, ktorých používanie v bežnej komunikácii je čoraz zriedkavejšie, pretože pod vplyvom politicko-ekonomických tendencií a regulácie poľnohospodárstva, ale aj nižšieho záujmu o prácu v poľnohospodárstve alebo o farmárčenie a veľkochov hospodárskych zvierat, do určitej miery postupne zaniká používanie chotárných názvov a povedomie ľudí o nich. Viac sa používajú v určitých záujmových alebo pracovných skupinách, napr. medzi lesníkmi.

2.2.3. Názov musí byť priliehavý vzhľadom na historický vývin územia, históriu obce. To znamená, že názov by mal zapadať do toponymického kontextu, toponymickej krajiny danej oblasti a rešpektovať historický a spoločenský vývoj regiónu a obce. Ak by sa pod týmto tvrdením rozumel aj historický vývin jazyka daného územia, tak podľa tejto zásady by sa malo prihliadať na regionálne nárečové prvky, čo by sa však podľa toho istého zákona č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii pri niektorých druhoch toponým dostalo do konfliktu s ďalšou zásadou, podľa ktorej majú byť názvy štandardizované podľa pravidiel slovenského pravopisu a aj podľa zákona o štátnom jazyku (pozri 2.1.4.).

2.2.4. Názvy nesídelných geografických objektov a špecifických sídelných objektov, ulíc a verejných priestranstiev nesmú byť jazykovo nesprávne. Z tejto formulácie by mohlo vyplynúť, že názvy by mali byť v súlade s kodifikáciou spisovného jazyka, ale spojenie „jazykovo správny“ je možné chápať aj širšie. Jazykovo správne nemusí jednoznačne znamenať spisovné. Za jazykovo správny možno pokladať napr. aj nárečové slovo alebo nárečový tvar, pričom tieto slová a tvary nemusia byť spisovné, len sa zaraďujú do inej, subštandardnej či nárečovej formy jazyka.

²¹ Bližšie k tejto problematike pozri I. Valentová (2016).

²² V časti Zásady úpravy a používania geografických názvov, čl. 2, zásada č. 7.

Pri názvoch obcí a ich častí sa uvádza iba formulácia, že sú v štátnom jazyku²³. Zákon č. 369/1990 Z. z. o obecnom zriadení v § 1a bližšie nešpecifikuje, v akej podobe štátneho jazyka, keďže spisovný jazyk je iba jednou z foriem štátneho jazyka. Samozrejme, že pod štátnym jazykom by sa automaticky mohla chápať jeho spisovná podoba, ktorá predstavuje najvyšší stupeň integrácie celonárodného jazyka a je záväzným dorozumievacím prostriedkom pre školy a v oficiálnom styku. Existuje však aj štandardná a, ako sme už spomenuli, subštandardná forma jazyka, pričom subštandardná forma obsahuje prvky slangové, nárečové a iné prvky, ktoré nevyhovujú požiadavkám kodifikovanej normy. Napríklad J. Horecký (1979, s. 18) rozlišoval tieto formy národného jazyka: spisovná, štandardná, subštandardná, nadnárečová a nárečová, pričom osobitné postavenie má umelecký jazyk. Pojmy spisovný jazyk a štandardný jazyk sa niekedy stotožňujú, inokedy sa tieto termíny pojmovo rozlišujú a diferencujú. Pojem spisovný jazyk potom zodpovedá užšiemu vymedzeniu, kým pojem štandardný jazyk zodpovedá spisovnému jazyku v širšom slova zmysle (Dolník, 2009, s. 343 – 345). Ak potom chápeme štandardizáciu sídelných názvov ako ich uvádzanie a prispôsobovanie štátnemu jazyku, je v nich teda prípustná lexika a určité tvary, ktoré nemusia byť úplne v súlade so súčasnými pravidlami spisovného jazyka. Dalo by sa teda konštatovať, že zákon v tomto prípade pripúšťa aj také podoby názvov obcí a ich častí, ktoré nie sú v súlade so zásadami súčasnej spisovnej slovenčiny alebo so slovenským jazykovým systémom.

Na druhej strane však zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky presne definuje štátny jazyk aj pre geografické názvoslovie v § 11 ako slovenský jazyk v kodifikovanej podobe, čím možno chápať aj štandardizované podoby názvov, ktoré sa nachádzajú v aktuálnych kodifikačných príručkách slovenského jazyka, ako kodifikované, štandardizované názvy napriek tomu, že nemusia byť v súlade so zásadami spisovného jazyka alebo slovenského jazykového systému. Pri ich štandardizácii sa neraz uprednostnili iné zásady, napr. prihliadlo sa na kultúrne tradície, zaužívanosť názvu od dávnej minulosti, regionálny úzus, nárečie a pod. Takých názvov možno nájsť veľa, napr. *Uherce*, nie *Uhorce*; pomad'arčený názov *Tročany* namiesto pôvodného slovenského *Trojičany*; *Vinné* namiesto spisovného tvaru *Vínne* (ak sa utvorilo z apelatíva *víno*). V časti názvu *Záriečie* (*Kostolná-Záriečie*) sú až tri dlhé slabiky za sebou. Názov *Klubina* nezodpovedá spisovnej norme, pretože v hornotrenčianskom nárečí je za spisovné *l* hláska *u* (*sunko*, *duhi*, *tuk*), a preto spisovne by mala byť *Klbina* (Štolc, 1968). Pri štandardizácii obcí sa tolerovalo množstvo nárečových prvkov a táto otázka sa stala predmetom niekoľkých referátov a diskusných príspevkov už na 1. slovenskej onomastickej konferencii

²³ Táto formulácia sa uvádza aj v zákone Národnej rady č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky, z ktorého vypadla formulácia „kodifikovaná podoba“ štátneho jazyka.

v Bratislave v r. 1967 (porov. rovnomenný zborník z r. 1968) a v určitých ohľadoch pokračuje dodnes²⁴.

Samozrejme, v mnohých názvoch sa zase uprednostnili zásady spisovného pravopisu, napr. názvy niektorých dedín na západnom Slovensku so záposlovenskými nárečovými podobami ako *Pezinek*, *Prítrž* sa upravili na *Pezinok*, *Prietrž* (Varsík, 1968, s. 218). Hoci sa štandardizoval nárečový názov *Klubina*, názov *Chumec* sa zmenil na *Chlmec* (Štolc, 1968). Názory na to, do akej miery uplatniť spisovnú normu v miestnych názvoch, boli a stále sú jednou z frekventovaných tém predovšetkým na onomastických konferenciách a v publikovaných štúdiách a článkoch. Veľakrát ich sprevádzali ostré diskusie²⁵. Štátne a politické záujmy sa tiež podpísali pod niektoré štandardizované názvy, napr. slovakizácia názvov na južnom Slovensku v r. 1948, ale to by už bola osobitná téma.

Napriek tomu, že mnohé podoby miestnych názvov nie sú v súlade s pravidlami súčasnej spisovnej slovenčiny alebo so zásadami slovenského jazykového systému, ale sú oficiálne štandardizované názvoslovnou autoritou a sú súčasťou najnovších *Pravidiel slovenského pravopisu* (2013), ktoré sú schválenou kodifikačnou príručkou, paradoxne sa stávajú tieto nespisovné názvy spisovnými, čo je aj prípad názvu obce *Oslany*.

Zo zákona č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii jasne vyplýva, že názvy nesídlných geografických objektov, špecifických sídelných objektov, vžitých podoby slovenských názvov sídelných a nesídlných geografických objektov a špecifických sídelných objektov z územia mimo Slovenskej republiky (exonym) a názvy mimozemských objektov sa štandardizujú podľa pravidiel slovenského pravopisu napriek tomu, že takéto odporúčanie sa v žiadnej rezolúcii OSN nenachádza v tom zmysle, že názvy musia byť štandardizované v kodifikovanej forme daného jazyka. Samozrejme, dalo by sa špekulovať, ktorej kodifikovanej podoby pravopisu – súčasnej alebo možno pripustiť nejaký jav aj z niektorých starších pravidiel slovenčiny? Ale z tejto formulácie pomerne jasne vyplýva, že nesídlné názvy, exonymá a názvy mimozemských objektov by sa mali štandardizovať podľa aktuálnych platných pravidiel slovenského pravopisu, ktoré schválila kodifikačná autorita. Aj podľa zákona č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky sa všetky geografické názvy musia uvádzať v štátnom jazyku, pričom v § 11 je jasne uvedené, že sa tým myslí slovenský jazyk v kodifikovanej podobe, čím by sa mohlo odkazovať na tvary geografických názvov, ktoré sa uvádzajú v kodifikačných príručkách.

2.2.5. Pri názvoch obcí, ich častí, ulíc a verejných priestranstiev sú neprípustné názvy na počesť žijúcich osobností a logicky vzhľadom na identifikačnú a orientačnú funkciu nesmú byť názvy obcí a v rámci jedného sídelného objektu názvy ulíc

²⁴ Porov. napr. najnovšiu publikáciu I. Horňanského (2016).

²⁵ Pozri napr. diskusné príspevky v zborníku z 1. slovenskej onomastickej konferencie (1968).

a verejných priestranstiev duplicitné. Pri nesídelných názvoch tieto zásady neplatia, pretože najmä chotárne názvy môžu obsahovať mená stále žijúcich vlastníkov a často sa jedným názvom v rámci obce pomenúva viac objektov (napr. lúka i pole alebo les i pole) alebo názvy obcí a ich katastrálnych území zvyknú bývať zhodné.

3. KODIFIKAČNÉ AUTORITY ŠTANDARDIZÁCIE GEOGRAFICKÉHO NÁZVOSLOVIA A ZÁSADY ŠTANDARDIZÁCIE NESÍDELNÝCH NÁZVOV

3.1. Podľa uvedených platných zákonov²⁶ jednotlivé druhy geografických názvov štandardizujú rôzne názvoslovné authority:

Druh vlastných mien	Názvoslovné authority
názvy vyšších a nižších správnych celkov (krajov a okresov)	Národná rada SR
názvy obcí	vláda SR so súhlasom obce
názvy častí obcí, ulíc a iných verejných priestranstiev (ojkonymá, časť urbanoným)	Ministerstvo vnútra SR (Stála názvoslovná subkomisia Terminologickej komisie Ministerstva vnútra SR) so súhlasom obce, názvy ulíc a verejných priestranstiev určujú a menia obce
názvy nesídelných geografických objektov (anojkonymá) aj názvy katastrálnych území a špecifických sídelných objektov z územia SR (časť ojkoným), názvy mimozemských objektov, vžitá podoba slovenských názvov sídelných a nesídelných geografických objektov z územia mimo SR (exonymá)	Úrad geodézie, kartografie a katastra SR (Názvoslovná komisia Úradu geodézie, kartografie a katastra SR: 1. odborná sekcia komisie sa zaoberá názvami geografických objektov z územia SR, 2. odborná sekcia komisie sa zaoberá názvami geografických objektov z územia mimo SR a názvami mimozemských objektov) so súhlasom Ministerstva kultúry SR
názvy vôd (hydronymá), chránených území a krasových javov z územia SR (prírodné choronymá)	Úrad geodézie, kartografie a katastra SR (Názvoslovná komisia Úradu geodézie, kartografie a katastra SR) so súhlasom Ministerstva životného prostredia SR a Ministerstva kultúry SR
názvy katastrálnych území a nesídelných geografických objektov z územia SR nachádzajúcich sa v základnom štátnom mapovom diele mierky 1 : 5 000 a väčšej	okresné úrady

²⁶ Zákony č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní SR, č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii, č. 162/1995 o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych práv k nehnuteľnostiam a zákon Slovenskej národnej rady č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov (Kováčová – Miklušová – Majtán – Považaj, 2010, s. 23).

Uvedené názvoslovné komisie pri Ministerstve vnútra SR a ÚGKK SR sú len poradnými odbornými orgánmi, ktorých úlohou je, čo sa týka štandardizácie názvov, ich navrhovanie, posudzovanie, vyjadrovanie sa k návrhom názvov a k ich úpravám, podávanie odborných stanovísk a vysvetlení, metodické usmerňovanie činnosti komisií na okresných úradoch a katastrálnych odboroch, ale nimi predkladané návrhy podôb názvov na štandardizáciu a reštandardizáciu v konečnom dôsledku ako kodifikačná autorita schvaľuje Ministerstvo kultúry SR a pri názvoch obcí vláda SR, ktorým ich predkladá ministerstvo alebo úrad, v rámci ktorého daná komisia pracuje, a až po získaní ich stanoviska sa názvy oficiálne štandardizujú²⁷. Pri štandardizácii vžitých názvov štátov poradným orgánom zvykne byť aj Ministerstvo zahraničných vecí SR, resp. názvoslovná komisia, ktorá pri ňom pracuje, ale nie je kodifikačnou autoritou a neuvádza sa ani v *Toponymickom návode pre vydavateľov kartografických a iných diel* (Kováčová – Miklušová – Majtán – Považaj, 2010).

3.2. Jednotlivé názvoslovné autority a ich komisie majú stanovené postupy a zásady, ktoré by mali byť v súlade so slovenskými zákonmi a medzinárodnými odporúčaniami štandardizácie geografických názvov. ÚGKK SR ich publikoval a zverejnil na svojej internetovej stránke v dokumente *Smernica na štandardizáciu geografických názvov* (2015). Týkajú sa štandardizácie názvov nesídelných geografických objektov (anonym, terénnych názvov) a špecifických sídelných objektov z územia SR, názvov mimozemských objektov a vžitých podôb slovenských názvov sídelných a nesídelných geografických objektov z územia mimo SR (exonym). Už na začiatku smernice v § 1 v 1. bode sa deklaruje, že „účelom smernice je ustanoviť kritériá členenia geografických názvov, postup pri štandardizácii geografických názvov, používaní a zverejňovaní štandardizovaných geografických názvov, rozsah štandardizácie geografických názvov, zásady pomenovania jednotlivých druhov geografických objektov na základe platnej legislatívy v súlade s medzinárodnými odporúčaniami a v súlade so slovenskou gramatikou a s pravidlami slovenského pravopisu.“ V časti *Zásady úpravy a používania geografických názvov* (s. 20 – 25) uvedenej smernice sa podrobnejšie rozpracoval postup a zásady úpravy názvov podľa pravidiel slovenského pravopisu aj s príkladmi. V čl. 2 v 2. bode (s. 20) sa však pripúšťa, že z dôvodu zachovania kultúrneho dedičstva sa niektoré vyhovujúce ustálené nárečové podoby geografických názvov zachovávajú. V čl. 4 v 5. bode (s. 21) sa uvádza, že „sa neupravujú slovníkové nárečové, archaické alebo územne obmedzené podoby geografických názvov alebo geografické názvy dávno prevzaté z iných jazykov: *Za palachom* (spisovne *trstie*, nie *palach*), *Zelnica* (spisovne *kapusta*, nie *zelí*), *Debra* (nemení sa na *jama*, *roklina*),

²⁷ Uvedené informácie v tomto odseku sme čerpali z publikácie *Toponymický návod pre vydavateľov kartografických a iných diel* (Kováčová – Miklušová – Majtán – Považaj, 2010), z dokumentu *Organizačný poriadok Stálej názvoslovej subkomisie Terminologickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky*, ktorý nadobudol účinnosť 1. 10. 1998 a z dokumentu *Názvoslovná komisia Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky* (2015).

Tajch (spisovne *rybník*), *Tále* (spisovne *diely*), ako aj *Šivarná*, *Magura*, *Čiert'az*, *Kýčera*, *Grúňa* a iné.“ Snahou úradu teda bolo nájsť pri štandardizácii určitú primeranú hranicu medzi kodifikovanou podobou jazyka a nárečiami.

4. ŠTANDARDIZÁCIA GEOGRAFICKÉHO NÁZVOSLOVIA V ČESKEJ REPUBLIKE

4.1. Štandardizáciou geografického názvoslovia v Českej republike sa zaoberá Názvoslovná komise Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (ďalej ČÚZK), ktorá je poradným orgánom ČÚZK vo veciach štandardizácie názvov nesídlných objektov (čes. *anoikonyma*, *pomístní jména*), katastrálnych území a exonym²⁸. Česko, rovnako ako Slovensko, patrí do lingvisticko-geografickej regionálnej skupiny OSN *Východná, stredná a juhovýchodná Európa* pre štandardizáciu geografického názvoslovia a riadi sa odporúčaniami v rezolúciách z konferencií OSN. V zákonoch, ktoré sa zaoberajú štandardizáciou geografických názvov, sa pravidlá štandardizácie neuvádzajú. Podľa zákona č. 359/1992 Sb. o zeměměřických a katastrálních orgánech zabezpečuje a schvaľuje štandardizáciu uvedených druhov a v zákone č. 200/1994 Sb. o zeměměřičstve v § 20 v odseku 1 d sa uvádza, že postup pri štandardizovaní stanoví ČÚZK vo vyhláške²⁹. Zákon o štátnom jazyku neexistuje. Vyhláška ČÚZK č. 31/1995 Sb., ktorou sa vykonáva zákon č. 200/1994, o zeměměřičstve a o zmene a doplnení zákonov súvisiacich s jeho zavedením, stanovuje postup pri štandardizácii v § 11, v ktorom sa uvádza, že geografické názvy sa štandardizujú podľa zásad a pravidiel spisovnej češtiny³⁰.

4.2. Postup a zásady úpravy názvov aj podľa *Pravidiel českého pravopisu* (1993) s príkladmi sú podrobnejšie rozpracované v publikácii *Jazyková pravidla pro standardizaci jmen nesídlních geografických objektů z území České republiky. Pravopis, vztah k nářečním a nespisovným podobám, psaní nestandardizovaných jmen* (2015), v ktorej sa v odseku 4 uvádza, že ak sú terénne názvy zachytené na mape, v súpisoch a pod., stávajú sa pomenovacou kategóriou celonárodného jazyka (spisovnej češtiny), čo znamená, že sa musia uvádzať, pokiaľ je to možné, v spisovnej podobe. Zároveň sú však neprípustné také úpravy názvov, ktoré by úplne odvádzali od podoby, ktorú používajú miestni obyvatelia, t. j. znemožňovali by im dorozumievanie a bežnú orientáciu. Preto sa ponechávajú v názvoch hláskoslovné dialektizmy,

²⁸ Dostupný na <http://www.cuzk.cz/Zivotni-situace/Poradci-a-poradni-organy/Nazvoslovnna-komise-CUZZK/Nazvoslovnna-komise-CUZZK.aspx> [cit. 27. 4. 2017].

²⁹ Všetky relevantné zákony a vyhlášky sú dostupné na internetovej stránke ČÚZK: <http://www.cuzk.cz/Zivotni-situace/Poradci-a-poradni-organy/Nazvoslovnna-komise-CUZZK/Seznam-pravnich-predpisu-upravujicich-standardizac.aspx> [cit. 27. 4. 2017].

³⁰ „(4) Jména geografických objektů uvedených v odstavci 1 písm. a) se standardizují podle zásad a pravidel spisovné češtiny. Při standardizaci se odborně posuzuje věcná a jazyková správnost geografického jména s přihlédnutím k místně užívané podobě jména a lokalizaci standardizovaného jména. Výsledkem standardizace je jediná závazná podoba jména geografického objektu.“

ktoré sa vyskytujú v už štandardizovaných a tradične používaných terénnych názvoch, slovtvorné dialektizmy, ktoré nemajú ekvivalent v spisovnej češtine, prípona *-ák* (*Písák, Šeberák*) a jej lexikalizovaný variant *-ok* (*Chalupňoky*) v prípade, ak jej funkciou je vytvoriť zo združeného pomenovania jedno slovo a utvorené názvy nie sú hanlivé. Ponechávajú sa aj slovníkové dialektizmy (vrátane lexikalizovaných hláskových variantov, napr. *Lyngy* alebo *Luhy*), ktoré veľakrát ani nemajú spisovný ekvivalent, archaizmy a regionalizmy. ČÚZK schvaľuje aj štandardizované názvy katastrálnych území, ktoré sú väčšinou zhodné s názvami obcí alebo časťami obcí.

4.3. Napriek tomu, že názvy geografických objektov, ktoré sú v kompetencii ČÚZK, sa podľa uvedenej vyhlášky a jazykových pravidiel úradu upravujú do štandardnej podoby podľa zásad spisovnej češtiny a *Pravidiel českého pravopisu* (1993) a postupy a pravidlá štandardizácie sú takmer zhodné so slovenskými, snahou členov komisie je viac sa prikláňať k štandardizovaniu nárečových podôb, ktoré sú funkčné v miestnom úze a v bežnej komunikácii a sú prejavom kultúrneho dedičstva.

Literatúra

1. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 5. – 6. 12. 1967). Zborník materiálov. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia 1968. 280 s.
- BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: Živé mená na strednom Slovensku. 1. 1. Designácia osobného mena. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s.
- BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: Živé mená na strednom Slovensku. 1. 2. Distribúcia obsahových modelov. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici (Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica). Martin: Osveta 1983. 647 s.
- DAVID, Jaroslav – MÁCHA, Přemysl: Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví. Brno: Host 2014. 240 s.
- DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. Bratislava: Veda 2009. 375 s.
- Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names. United Nations Publication. Eds. N. Kadmon (Convenor) – Working Group on Toponymic Terminology. New York: United Nations 2002. 264 s. Dostupný na: <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/glossary.pdf>.
- HAIČÍKOVÁ, Marta: Dynamika vývinu slovenských geografických exonym. In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. 5. 1987 v Smoleniciach). Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 70 – 76.
- HARVALÍK, Milan: Synchronní a diachronní aspekty české onymie. Praha: Academia 2004. 161 s.
- HORECKÝ, Ján: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava: Veda 1979, s. 13 – 22.
- HORŇANSKÝ, Imrich: Poznámky k štandardizácii geografických názvov. In: Slovenská reč, 2011, roč. 76, č. 4, s. 214 – 222.
- HORŇANSKÝ, Imrich: Osudy slovenských geografických názvov. Bratislava: Panslovanská únia 2016. 132 s.
- Jazyková pravidla pro standardizaci jmen nesídelních geografických objektů z území České republiky. Pravopis, vztah k nářečním a nespisovným podobám, psaní nestandardizovaných jmen. Praha:

- Český úřad zeměměřický a katastrální 2015. 18. s. Dostupný na: <http://www.cuzk.cz/O-resortu/Poradci-a-poradni-organy/Nazvoslovna-komise-CUZZ/Seznam-pravnich-predpisu-upravujicich-standardizac/141862622.aspx>.
- KOVÁČOVÁ, Mária: Používanie štandardizovaných a neštandardizovaných toponým. In: *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti*. 14. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica 6. – 8. 7. 2000. Zost. J. Krško – M. Majtán. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici 2000, s. 259 – 263.
- KOVÁČOVÁ, Mária – MIKLUŠOVÁ, Eva – MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Toponymický návod pre vydavateľov kartografických a iných diel. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2010. 53 s. Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/TNdotlaAe.pdf>.
- KRŠKO, Jaromír: Mikrosociálne toponymá. In: *Zborník materiálov z 13. slovenskej onomastickej konferencie (Modra-Piesok 2. – 4. októbra 1997)*. Zost. M. Majtán – P. Žigo. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1998, s. 115 – 120.
- MAJTÁN, Milan: Chotárne názvy vetného typu. In: *Slovenská reč*, 1972, roč. 37, s. 140 – 143.
- MAJTÁN, Milan: Základná slovenská toponomastická terminológia. In: *Zborník materiálov z 5. slovenskej onomastickej konferencie (Prešov 3. – 7. mája 1972)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 113 – 116.
- MAJTÁN, Milan: Jazykovopolitické aspekty vlastných mien. In: *Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6. – 8. 5. 1987 v Smoleniciach)*. Zost. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 7 – 13.
- MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.
- MIKLUŠOVÁ, Eva: Legislatívny rámec štandardizácie geografického názvoslovia. In: *Štandardizácia geografického názvoslovia. Zborník materiálov zo seminára*. Bratislava: Ústav geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2010, s. 25 – 36. Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/aktuality/ZbornAk.pdf>.
- Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna. Microtoponymy and Macrotoponymy. Preliminary problems. Eds. A. Gałkowski – R. Gliwa. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2014. 345 s.
- Názvoslovná komisia Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Rozhodnutie predsedníčky Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky č. RP_ÚGKKS_8/2015. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2015. 8 s. Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/nazvoslovna-komisia-ugkk-sr.pdf>.
- Nový encyklopedický slovník češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2017. 2150 s. Dostupný na: <http://www.czechency.org/slovník>.
- Pravidla českého pravopisu. Praha: Academia 1993. 391 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.
- Smernica na štandardizáciu geografických názvov. Bratislava: Ústav geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 2015. 26 s. ISBN 978-80-89831-00-5. Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/dokumenty-k-cinnosti/smernica-sgn.pdf>.
- STN 73 0401-2 Terminológia v geodézii a kartografii. Časť 2: Terminológia katastra nehnuteľností, mapovania a fotogrametrie. Bratislava: Slovenský ústav technickej normalizácie 2009. 96 s.
- SVOBODA, Jan a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1973, roč. 14, č. 1, s. 1 – 280.
- SVOBODA, Jan a kol.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 413 s. / Основен систем и терминологија на словенската ономастика. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите 1983. 413 с.

- ŠRÁMEK, Rudolf: Aspekty „mikro“ a „makro“ jako interpretační a klasifikační problém v onomastice. In: Mikrotoponimia i makrotoponimia. Problematyka wstępna. Microtoponymy and Macrotoponymy. Preliminary problems. Eds. A. Gałkowski – R. Gliwa. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2014, s. 11 – 24.
- ŠTOLC, Jozef: Niekoľko kritických pripomienok k úprave názvov obcí po roku 1945. In: 1. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 5. – 6. 12. 1967). Zborník materiálov. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia 1968, s. 227 – 237.
- Terminologický slovník geodézie, kartografie a katastra. Ed. Terminologická komisia pre odvetvie geodézie, kartografie a katastra pri Úrade geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Dostupný na: <http://www.skgeodesy.sk/sk/terminologicky-slovník/?letter=e>.
- VALENTOVÁ, Iveta: Živé osobné mená v hornonitrianskej oblasti. Jazykovedné štúdie 27. Bratislava: Veda 2009. 253 s.
- VALENTOVÁ, Iveta: Terénne názvy so spojkou *a* – ich charakteristika a uvádzanie v lexikografickom spracovaní slovenských anojkoným. In: Acta onomastica, 2016, roč. 57, s. 108 – 119.
- VARSÍK, Branislav: K zmenám miestnych názvov na Slovensku. In: 1. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 5. – 6. 12. 1967). Zborník materiálov. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia 1968, s. 217 – 226.

K PÔVODU KYJEVSKÝCH LISTOV Z AKCENTOLOGICKÉHO HĽADISKA

Martin Pukanec

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, e-mail: mpukanec@ukf.sk

PUKANEC, Martin: On the Origin of the Kiev Leaflets from an Accentological Point of View. Slovak Language, 2017, Vol. 82, No 2, pp. 159–168.

Abstract: This paper seeks to throw new light on the origin of the Kiev Leaflets by comparing the dialect of the Kiev Leaflets with the Sotak dialect of Koromľa, recorded by O. Broch in 1899. The Sotak dialect is chosen for the comparison because it seems to be very archaic and able to preserve old linguistic features, including accent. Moreover, in the medieval toponyms in the southeastern area of the West-Slavic group of languages we can find some of the peculiar traits of the Kiev Leaflets, such as *raT-/roT-*, **dj > (d)z*, epenthetic *l*, etc., and in the Sotak dialect of Koromľa epenthetic *l*, **dl > l*, G pl. f. *rukach*, G sg. m. *dobraho*, and others.

Key words: Slavic accentology, Slavic languages, Slovak language, Slovak dialectology, Old Church Slavonic, Kiev Leaflets

Jeden z najvýznamnejších jazykovedcov súčasnosti F. Kortlandt v článku *Zur Akzentuierung der Kiever Blätter* svojho času uviedol, že z dôvodu prízvuku na prvej slabike zložitých viacslabičných výrazov v Kyjevských listoch ako *všesmogŭl*, *všesmogŭi*, *dŏstoini*, *dŏstoiny* a pod. tu možno uvažovať o sčasti slovenskom pôvode pamiatky (pozri 1980, s. 2 – 3). Ustálený prízvuk na prvej slabike v období vzniku tohto starobylého hlaholského textu, resp. tendenciu k jeho ustáľovaniu, predpokladáme na väčšine západoslovanského územia, teda aj na území českom, pre ktoré svedčí kontinuant *z* za praslovanské **dj*, doložený v Kyjevských listoch viackrát. Hlaholská graféma *ѡ* sa tu však vari mohla použiť na zápis *z* i *dz*, ako ukázal už v roku 1896 V. Oblak (1896, s. 108; porov. aj Večerka, 1984, s. 51 – 52) a systémovo sa to pokúsil vysvetliť R. Krajčovič (1985, s. 108 – 109). Hoci západoslavizmov je v pamiatke nemálo, zmena **dj > ѡ* je skutočným potenciálnym bohemizmom, a teda pomerne závažným protiargumentom slovenského pôvodu prízvuku z tvrdenia Kortlandtovho.

Pri hľadaní pôvodu Kyjevských listov stojí do istej miery odkláňanie od Čiech k Morave a najmä na Slovensko na predsa len trochu vratkom predpoklade, že *ѡ* mohlo byť *z* i *dz*. V pamiatke sa síce nachádza niekoľko prvkov, ktoré sú v slovenčine, a nemáva ich čeština, napr. predpona *raz-*, imperatív *prŭmi* (len v pravopise českým vplyvom *prijmi*), príp. **dl > l* alebo I sg. m. *-emь* popri *-ъmь* či D sg. *tebě*, ale tie sa zdanlivo vždy dajú vysvetliť aj v rámci tézy, že Kyjevské listy sú českou redakciou južnoslovanskej staroslovienčiny. Nie je to však celkom tak, povedzme forma *cir-* v Kyjevských listoch pre *cirьky* nie je možná ani v češtine, ani v klasickej

staroslovienčine, svedčí pre slovenčinu, chorvátčinu a východnú slovinčinu; pre tieto tri jazyky podľa nás najskôr svedčia tiež tvary slovesa *byti* s nedostatkom jotácie (') *ěsi* a *ěsmъ*, ak teda uznáme, že znak (') je označením jotácie. Južnú slovančinu však, zdá sa, nemožno pri hľadaní pôvodu pamiatky vylúčiť, keďže je v nej viackrát doložené (vývojovo na západe nejasné) epentetické *l'*, v už citovaných výrazoch ojedinelé zámeno *vsъ-*, ale hlavne početné *-ę* v paradigmách mäkkých substantív či zmena typu **dobrajego > dobrogo* (česko-slovenské bolo *-ě* a vplyvom zámen **dobrojeho > dobrého*). Niekedy sa však jej význam preceňuje, tak v doloženom *tu(d)zimъ < *tudj-* môže byť začiatkové *t-* vzhľadom na indoeurópske východisko **tout-eh₂*, pre baltské jazyky (pozri Kroonen, 2013, s. 540) hypoteticky podľa nás rovnako tak praslovanským archaizmom ako slovinskou, chorvátskou či macedónskou črtou, navyše **dj > (d)z* v slove je západoslovanské a praslovanské **dj* nepôvodné, čo celkovo poukazuje na výpožičku, ktorú naznačuje aj sémantický vývin (porov. Králik, 2015, s. 97).

V každom prípade už v roku 1904 V. Vondrák uvažoval v tom duchu, že nárečie Kyjevských listov je dialektom Kocelovej Panónie, pričom západoslovansko-južnoslovanský prechodný dialekt niekde v Panónii zastávajú aj neskôr s miernym posunom F. Kortlandt, J. Schaeken či G. Holzer (pozri Kralčák, 2015, s. 50). F. Kortlandt to naformuloval tak, že „die Sprache der Kiever Blätter die Quantitäten des Serbokroatischen, in gewissen Fällen aber die Akzentstelle des Slowakischen aufweist“ (1980, s. 3). Cieľom tohto článku je porovnať prízvuk v Kyjevských listoch s tým slovenským nielen v zložitých viacslabičných slovách uvedených v úvode, ale aj širšie na základe ambicióznej hypotézy, že sotácke nárečia, ktoré v hláskosloví takmer udržiavajú stav, aký sa rekonštruuje pre najstaršiu slovenčinu (porov. Schallert, 2011, s. 194), môžu mať potenciál udržiavať naprieč tisícročím aj ďalšie jazykové črty, konkrétne tu teda prízvuk. Istým problémom pri dokladaní prízvuku v sotáckych nárečiach je, že nie je poriadne prebádaný, a tak sme dodnes odkázaní najmä na publikáciu O. Brocha (1899) o nárečí obce Koromľa *Weitere Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn* ešte z konca 19. storočia. K určitým výsledkom sa s jej pomocou však môžeme dostať, hoci sa vzhľadom na nedostatok iného akcentologického materiálu v tejto chvíli nedajú presnejšie historicky interpretovať.

Krajný juhovýchod západoslovanského makroareálu sme si nevybrali iba z dôvodu archaickosti sotáckych nárečí, ktoré dnes, samozrejme, nesusedia s Panóniou, hoci ich prízvuk mohol byť v minulosti rozšírenejší na väčšom území, prinajmenšom azda na území starého Zemplína, kde sa potom postupom času ustaloval na prvej a neskôr predposlednej slabike, ako je to dnes vo zvyšnej východnej (i strednej) slovenčine. Hlavnou príčinou bolo, že v stredovekej onymii tejto oblasti nájdeme rovnaké javy, aké sú aj v Kyjevských listoch, tak napr. *raT-/roT-* (*ra-*

zaréšenie popri rovaníe < arvaní?) v názve *Ráztoka/Róztoka* a pod., zmenu *dj > dz i z (sic!) v ojkonyne *Palad*, maďarsky *Palágy*, čo je archaická tvorba z osobného mena *Polad* so sufixom -jъ, čiže **Poladjъ*, doloženom ako *Palad*, *Palaz*, *Palag*, *Palagh*, *Palagy*, *Polag*, ďalej epentetické l', ktoré má samotný starobyľý názov *Koromľa* (so zachytenou nosovkou), v stredoveku *Koromľya*, *Koromplya* < **Kropľa*, a asi aj názov hradu **Zemlinъ* (pozri Stanislav, 2004, s. 383, 332, 244, 505), ktorý dal meno celému Zemplínskemu komitátu. Nárečie Koromle má inak epentetické l' sporadicky aj v apelatívnej slovnej zásobe: *kupľa* (Krajčovič, 1988, s. 295), za dl máva l: *mylo*, *šylo* (Štolc, 1994, s. 124), má tvary G pl. f. typu *rukách*, a najmä G sg. m. typu *dóbraho* (Broch, 1899, s. 20, 32), pričom výklad kontrahovaných tvarov typu *dobrago* v Kyjevských listoch je inak dosť máťuci (pozri Kralčák, 2015) atď. Otázkou je, či vo východnej slovenčine (kde býva rovnaký kontinuant za *ę i *ě) mohla byť aspoň niekde koncovka *-ę v paradigmách mäkkých substantív, čo je najzásadnejším juhoslavizmom hlaholskej pamiatky. Tieto javy však nie sú akcentologické a rozoberieme ich inde, tu sa zameriame iba na prízvuk.

V Kyjevských listoch nie je akúťová značka vždy nad prvou slabikou ako v spomínaných zložitých viacslabičných slovách. Podľa J. Schaekena (1987) má tento nadriadkový znak dve funkcie, v prvom rade označuje prízvuk, a to v tvaroch zámen *násъ*, *námъ*, *tébe*, *tébě*, *nášъ*, *náše*, *nášě*, *nášimъ*, *nášmъ*, *nášichъ*, *tvóę*, *tvóę*, *tvóęjo*, *tvoichъ*, *svójjo*, *vósę*, *vъsěchъ*, *vъsěchъ*; sloviess *podázъ*, *dázъ*, *otъdázъ*, *světí*, *prízъrí*, *postáví*, *uslyši*, *očísti*, *utvrđí*, *sъtvorí*, *zaščítí*, *ési*, *ésмъ*, *prósimъ*, *mólimъ*, (*vъ*)*нъmémъ*, *поміlova*, *naslědováti*, *ot(ъ)**páđъžę*; podstatných mien *lěta*, *Klímenta*, *apóstolu*, *Pétu*, *tělese*, *oběcěniě* (prízvuk má ukazovať len prvý akút), *sъpáseniě*, *molítvo*, *očíščeniě* (prízvuk má opäť ukazovať iba prvý akút), *věra*, *síly*, *sílachъ*; prídavných mien (*č*)*óstъnago*, *rěsnotívъnaę*, *vъsemogvi*, *vъsemogъi*, *vъšъnimi*, *dóstoini*, *dóstoiny*; v predložke *ná balъstvo*. Druhotne je to, ako to naformuloval ešte N. S. Trubetzkoy (1954, s. 48) „das Zeichen [...] der unkontrahierten Zusammengehörigkeit zweier Vokalbuchstaben (d.h. er besagt, daß der folgende Vokalbuchstabe zum selben Wort, aber nicht zur selben Silbe gehört)“, a to v prípadoch *silójjo*, *mъčeniě*, *rovaníę*, *vъlitíę*, *izarěšeniě*, *upъvaníę*, *věčъnáę*, *sъpaseniě*, *izbavleniě*, *sъdravíę*, *razdrěšeniě* a spomínaných *oběcěniě* a *očíščeniě* (pozri viac Schaeken, 1987, s. 63 – 69).

K tomuto materiálu treba uviesť niekoľko poznámok. Ak je druhotná funkcia akútu v slove *silójjo*, môže byť evidentne aj v zámene *svójjo* a okrem toho aj v niektorých ďalších zámenách uvedených v prvej skupine: *tvóę*, *tvóę*, *tvóęjo*, *tvoichъ*. Druhá funkcia má byť dvakrát duplicitne, a to v slovách *izarěšeniě* a *oběcěniě*, preto nie je celkom jasné, či tu jeden z koncových akútov nemôže označovať prvú funkciu. Problematické je okrem toho i predložkové spojenie *ná balъstvo*, čo môže ukazovať

na hyperkorektný posun k prvej slabike, ktorý vidíme v zložených adjektívach *vśse-mogyi*, *vśsemogʹi*, *dóstoini*, *dóstoiny*, ale isté to nie je. Záhadné rovnako je, prečo je nositeľom prízvuku v Kyjevských listoch len veľmi malé množstvo podstatných mien. Z akcentologického hľadiska sú tieto najlepšie spracované, takže ich nedostatok v pamiatke umožňuje rôzne špekulácie a najmä dokazuje, že Kyjevské listy nie sú úplne spoľahlivým akcentologickým prameňom. Niektoré z uvedených substantív sú navyše výpožičkami a môžu niesť grécky prízvuk, také sú vari prípady *Klímenta*, *apóstolu* a *Pétu*, porov. štandardizované N sg. *Κλήμης, ἀπόστολος, Πέτρος*. V článku teda tieto prípady nebudeme rozoberať a nebudeme sa, samozrejme, zaoberať ani výrazmi z druhej skupiny podľa J. Schaekena. Pri druhotnej funkcii akútovej značky musíme však aspoň zdôrazniť, že jej zaznačovanie malo význam iba na slovanskom území, kde boli podmienky na vznik kontrakcie, ktorej stopy sú ostatne v Kyjevských listoch zjavné.

Tvary osobných zámen v nárečí Koromle z konca 19. storočia zodpovedajú všetkým uvedeným výrazom z Kyjevských listov *násʹ*, *námʹ*, *tébe*, *tébě*, *nášʹ*, *náše*, *nášě*, *nášimʹ*, *nášmʹ*, *nášichʹ*, teda prízvuk býva ustálený na prvej slabike. O. Broch prízvuk v jednoslabičných slovách napriek jeho prítomnosti neoznačuje, vidíme ho preukazne na prvej slabike viacslabičných. Uvádza paradigmu tvarov *mi* – *nas* – *nam* – *námi* a *ti* – *tébe* – *tóbou* (1899, s. 34) a napokon aj *vaš* – *vášo* – *váša* – plurál *vášý*, G sg. *vášoho* atď. podľa zámena typu *môj*, teda s prízvukom vždy na prvej slabike (pozri Broch, 1899, s. 37). Z nami vylúčených tvarov s prízvukom na prvej slabike *svójʹ*, *tvóe*, *tvóě*, ako aj *tvoėjʹ*, *tvoíchʹ* s prízvukom na druhej či predposlednej by vzhľadom na zvláštne tvary plurálu v nárečí Koromle bol najvýznamnejším protiargumentom potenciálneho tisícročného uchovania jazykovej črty výraz I sg. f. *tvoėjʹ*. Bez ohľadu na zreteľnú tendenciu k ustaľovaniu prízvuku v sotáckych nárečiach však vo výraze Kyjevských listov môže ísť, ako sme už uviedli, o druhú funkcii akútovej značky.

Menej podstatné sú pre nás zámená z Kyjevských listov *vśse*, *vśsěchʹ*, *vśsěchʹ*, ku ktorým nájdeme v texte publikácie O. Brocha iba geneticky súvisiace tvary *[u]šýtki* (*ludzé*), *šýtki* a *šýtko* (pozri 1889, s. 61, 37), teda s prízvukom rovnako na predposlednej slabike. Zaujímavejšia je na tomto mieste však určite skôr zmienka S. Czambľa, že v Koškovciach na Zemplíne má sotáčtina tvar *setko* s konsonantom *s*- (Czambel, 1906, s. 123), čo by korešpondovalo s nárečím Kyjevských listov. Táto bola síce rázne odmietnutá (pozri Liška, 1942a, s. 162), no prinajmenšom s ohľadom na autoritu S. Czambľa a blízkosť ukrajinčiny by sme takúto možnosť z prelomu storočí azda nemali kategoricky zavrhnúť, aj keď teda nárečie Koromle malo západoslovanské a z daného hľadiska nevyhovujúce *š*. Pri zámenách treba v tejto súvislosti ešte upozorniť na to, že tvary z Kyjevských listov G sg. *tébe* a D sg. *tébě* majú v sotáckych nárečiach rovnako analogické korene G sg. *teb*- (nie *tob*-), a to

navyš s prízvukom na prvej slabike, čo nie je v jazykoch, ktoré sú zásadné pre slovanskú akcentológiu, bežné, mávajú ho na druhej (pozri Stang, 1957, s. 105), takže tu môže ísť o istý argument v prospech spájania nárečia Kyjevských listov so zemplínskou oblasťou.

Tvary slovesa *byti* s prízvukom na prvej, resp. predposlednej slabike, ako sú uvedené v Kyjevských listoch, teda *ési* a *ésmъ*, vyzerajú v slovenčine už inak, v sotáckych nárečiach obce Koromľa *si* a *zme*, ale v spojení so zámenom *mí-zme* (Broch, 1899, s. 44 – 45), čo by teda naznačovalo možnú zhodu. V textoch na začiatku publikácie O. Brocha sú však priamo doložené tvary *prósi* (*se*) a *prósiš* (1899, s. 15 – 16), čo naznačuje súlad s prízvukom slova *prósimъ* v Kyjevských listoch, ako aj *mólimъ*, keďže obe sú z akcentuálnej paradigmy AP (b); funguje v nich inak Stangovo pravidlo (porov. Kortlandt, 1980, s. 2). To, že v tomto type slovies bol v nárečí Koromle prízvuk na prvej slabike aj v 1. os. pl. a ostatných tvaroch prézenta, ukazuje O. Broch (1899, s. 43) pri systémovej analýze, kde takto uvádza sloveso *chvál'it'*. Neurčitok slovies na *-ovat'* (pozri Broch, 1899, s. 43) má v nárečí Koromle vždy prízvuk na koncovom *-a-*, ako má v Kyjevských listoch *naslědováti*. K doloženej 1. os. pl. prézenta (*вънмѣмъ*) bude z daného sotáckeho materiálu typovo asi najlepšie prirovnať tvary od *za-pnúť*, kde sa uvádza 1. os. sg. *za-pnú* aj *zá-pnu*, či *na-pnúť*, ktoré má v prézente prízvuk vždy na prvej slabike, tak je aj *zó-tnu*, *zó-tneš*, ale v imperatíve *zo-tní*, *zo-tníme* a v minulom čase *s-cau*, *s-calá*, *s-caló*, *s-calí* (pozri Broch, 1899, s. 46), ťažko však o tom povedať niečo určité.

V hlaholskej pamiatke máme spomedzi slovies s nejasným prízvukom ešte *po-milova* a *ot(ъ)pádъšę*, ktorým žiadne gramatické tvary v materiáli nárečia Koromle nezodpovedajú. O trochu lepšie je to v prípade zvyšných verb s prízvukom, ktoré sú v imperatíve. Slovesá *podázъ*, *dázъ*, *otъdázъ*, *světí*, *prízvří*, *postávi*, *uslýši*, *očísti*, *utvrđí*, *stъvorí* a napokon *zaščítí*, v ktorom jasne vidíme fungovať Dybovo pravidlo (porov. Kortlandt, 1980, s. 2), možno rozdeliť na dve skupiny, a to na atematické a tematické. K atematickým patria rozkazovacie tvary *podázъ*, *dázъ* a *otъdázъ*, ktorým stav v nárečí Koromle zodpovedá, a môže to byť ďalším argumentom v prospech jeho spájania s Kyjevskými listami. Priamo máme doložené imperatívy *daj*, *dájme*, *dájce*, pričom to, že tu ide o prízvuk na koreni, nepriamo naznačujú podoby rozkazovacieho spôsobu *po-vídъ*, *po-vídъme*, *po-vítce* (pozri Broch, 1899, s. 44, 46). Pri tematických slovesách Kyjevských listov vidíme, že prízvuk býva na poslednej (*světí*, *prízvří*, *utvrđí*, *stъvorí* a *zaščítí*) i predposlednej slabike (*postávi*, *uslýši* a *očísti*), pričom minimálne koncový prízvuk v tvaroch *světí* a *prízvří* nie je ľahké vysvetliť (pozri Kortlandt, 1980, s. 3). Podľa tvarov doložených v obci Koromľa môžeme aspoň skonštatovať, že pôvodná imperatívna koncovka *-i* bola u niektorých slovies prízvučná, tak to aspoň naznačujú tvary 2. os. sg. *berí* od *brat'* a *reví* od *revát'* (pozri Broch, 1899, s. 49 – 50).

Z akcentologického hľadiska najpreskúmanejšie sú v slovanských jazykoch substantíva. Podstatné mená s prízvukom v Kyjevských listoch *léta*, *télese*, *oběč-ně*, *спáсение*, *molítvo*, *очищение*, *věra*, *síly*, *sílachъ*, vo výpočte po odstránení akúto-
tových značiek s druhou funkciou a z hľadiska prízvuku potenciálnych grécizmov *Klímenta*, *apóstolu*, *Pétu*, nám ponúkajú iba jediný prípad, keď máme viacero slov z jednej paradigmy. Ide o tvary ženských *a*-kmeňov A pl. *síly* a G pl. *sílachъ*, navyše oba s prízvukom na prvej slabike, ku ktorého ustaľovaniu bola v Kyjevských listoch evidentne tendencia, a praslovanské **sila* patrí okrem toho do Stangovej akcentuálnej paradigmy AP (a) (porov. Derksen, 2008, s. 451), takže pre nejaké úzko vymedzené slovanské jazykové územie nebude svedčiť.

O. Broch (pozri 1899, s. 19 – 21) v každom prípade začína svoj výklad *a*-kmeňov paradigmou tvarov *žená* zo Stangovej AP (b), ktoré svojím prízvukom nekorešpondujú s dokladmi z Kyjevských listov A pl. *síly* a G pl. *sílachъ*. Potom pokračuje paradigmou tvarov z paradigmy AP (a) *ríba*, v ktorých je prízvuk vždy na prvej slabike, čiže korešpondujú s tvarmi *síly* a *sílachъ*. Ako tretiu uvádza paradigmu tvarov *ruká*, čo patrí do Stangovej AP (c), a tieto tvary nekorešpondujú s Kyjevskými listami. Tu je však veľmi dôležité uviesť, že sú tu doložené tvary G pl. *ženóhъ*, *ríbohъ* a *rukóhъ/rukáchъ*, pretože klasická staroslovienčina takéto skloňovanie nepoznala, mala *ženъ*, *rybъ*, *рокъ* atď., podobne aj iné slovanské jazyky (napr. spisovná slovenčina má *žien*, *rýb*, *rúk*), takže vzhľadom na tvar G pl. *sílachъ* je toto morfológicky závažné. Prízvuk na prvej slabike, ktorý korešponduje s prízvukom v Kyjevských listoch v rámci Stangovej paradigmy AP (a), potvrdzujú v nárečí Koromle O. Brochom následne uvedené paradigmy tvarov *múcha* a *díňa*.

Spomínané substantívum *molítvo* z Kyjevských listov by mohlo byť azda považované za korešpondujúce s jediným systematicky spracovaným trojslabičným feminínom *caríca*, konkrétne A sg. by bol *carícu*, prízvuk je v ňom ustálený na druhej slabike (pozri Broch, 1899, s. 21), ale nie je to isté. Z uvedených prípadov podstatných mien ženského rodu v sotáčtine však jednoznačne vyplýva aspoň to, že v Kyjevských listoch doložený výraz *věra* s nárečím Koromle na sklonku 19. storočia musí korešpondovať, keďže je to výraz zo Stangovej paradigmy AP (a). V Koromli je navyše priamo doložený asi zodpovedajúci G sg. a D sg. v podobe *víri* (pozri Broch, 1899, s. 8). Neinak to bude s výrazom stredného rodu *léta*, čo je G sg. *o*-kmeňov, ktorý rovnako patrí do tej istej paradigmy, prinajmenšom to naznačuje náhodne spomínané pomenovanie *zárno* (pozri Broch, 1899, s. 71) z paradigmy AP (a), pričom prízvuk bude ako obvykle určite ustálený a platiť aj pre G sg. Neutrá v nárečí Koromle O. Broch, žiaľ, nerozoberá príliš dôkladne. Vo svojej knihe však uvádza paradigmu tvarov slova priamo zodpovedajúcemu výrazu *télese*.

Pomenovanie *télese*, ako samotný tento G sg. ukazuje, nie je *o*-kmeňom, lež patrí medzi *s*-kmene, ktoré podľa O. Brocha v nárečí Koromle nezanechali žiadnej

stopy (1899, s. 31). V každom prípade neutrá, ktoré boli pôvodnými *s*-kmeňmi, sú rozoberané a v rámci nich priamo aj paradigma tvarov *celó*, G sg. *celá* atď., s prízvukom na druhej slabike, čo teda nezodpovedá G sg. *tělese*. Nie je to však systémový jav, pretože na inom mieste sa uvádza paradigma tvarov iného pôvodného *s*-kmeňa, ktorý patrí do Stangovej paradigmy AP (c), a ten mal v nárečí Koromle prízvuk vo väčšine tvarov na prvej slabike: N sg. *úcho*, G sg. *úcha* atď., ale I pl. prekvapivo *uchámi*, čo by mohlo poukazovať na starobylú pohyblivosť prízvuku. Tvar I pl. *uchámi* od *úcho* možno nie je rozhodujúcim dôkazom starobylosti, ale je dosť pravdepodobné, že samotný výraz *celó*, G sg. *celá* atď., podobne aj tvary iného pôvodného *s*-kmeňa z AP (c) *okó*, G sg. *oká* atď., preberali ustálený prízvuk na druhej slabike, ktorý je v nárečí zaznamenaný napr. v neutrách z paradigmy AP (c), ako je *poló*, G sg. *polá*, *moró* či *drevó* (pozri Broch, 1899, s. 23, 27, 58). J. Schallert podobne k tomuto predpokladá, že „Koromľ'a proto-dialect was derived from the CSI type in which Dybo's law only applied to short roots“, ako spomínané *žená* z AP (b), a tieto „oxytona would then have been subsequently joined (at an early West Slavic stage) by originally short circumflex stems and also by some (?) abbreviated long circumflex stems“ (2011, s. 196). Táto provizórna interpretácia, ako ju J. Schallert volá, tiež naznačuje väčšiu archaickosť prízvuku v *úcha* než *celá*, hoci celkovo nie je jednoznačná.

Ťažko povedať niečo bližšie rovnako o neutrách v sotáckych nárečiach, ktoré majú mať starú koncovku *-bje*, čo máva starosloviensky učebnicový vzor *znamenyje*, ale sú to vlastne *jo*-kmene. V Kyjevských listoch sa nachádzajú minimálne tri takéto prípady, a to s prízvukom dvakrát na druhej slabike: G sg. *спасєніє*, G sg. *очи́щеніє*, raz (aspoň) na tretej: A pl. *обѣ́ченіє*. O. Broch k tomuto typu uvádza len príklad s ustáleným prízvukom na druhej slabike *žycá* a nepriamo poukazuje na podobný prízvuk v ďalšom slove, keď uvádza východoslovenské protiklady N sg. *žíce* a *zdráve* (pozri 1899, s. 24), takže aj v druhom dvojslabičnom slove by mal byť na druhej, t. j. v ňom poslednej slabike. V rozpore s Kyjevskými listami to nie je, ale nič jasnejšie z tohto nateraz nevyplýva. Pripomeňme ešte, že hoci je v tejto pamiatke priamo doložená podoba A sg. *сѣдравіє*, v ňom má akúťová značka druhú funkciu.

Ak sme sa o neutrách sotáckeho nárečia obce Koromľ'a z konca 19. storočia dozvedeli málo, o jeho prídavných menách sa dozvedáme ešte menej. Systematicky sú spracované iba krátke adjektíva s ustáleným prízvukom na prvej slabike a jediné, čo je tu z hľadiska Kyjevských listov zaujímavé, je, že v nárečí bol tvar G sg. *dóbroho*, *dóbraho*, ako je doložený aj v tejto hlaholskej písomnosti. Typ D sg. *dobrumu* však v nárečí Koromle nebol, len *dóbromu* (pozri Broch, 1899, s. 32 – 34). Iba málo sa dá teda povedať o prídavných menách (*č*)*бъстѣнаго*, *рѣснотѣвнаѣ*, *вѣсемогыи*, *вѣсемогыи*, *вѣсьними*, *dóstoini*, *dóstoiny*, asi len zopakovať, že vo viacerých z nich badať evidentnú tendenciu k ustaľovaniu prízvuku na prvej slabike. V nárečí Ko-

romle však túto tendenciu okrem systematicky spracovaných dvojslabičných a trojslabičných adjektívnych tvarov vždy nevidíme a v prepísanom texte sa dokonca znamenávajú dve viacslabičné adjektíva *sougabirouski(j)* a *vel'komóžnij* (Broch, 1899 s. 15 – 16) a obe jej protirečia. Hoci prvé pomenovanie je svojím charakterom nepreukazné a druhé je v priamej reči Róma, prídavné mená sú potenciálne vážnym argumentom, že dialekt Kyjevských listov nemôžu reflektovať priamo sotácke nárečia. Materiál zozbieraný O. Brochom v obci Koromľ'a je však v každom prípade na takéto tvrdenie príliš chudobný.

Nárečový materiál z obce Koromľ'a je chudobný aj z ďalšieho významného dôvodu. V dialekte tejto sotáckej obce totiž absentovala kvantita, pričom v širšej oblasti sotáckych nárečí sa s istou dĺžkou počíta, ako to exaktne dokazoval J. Liška (pozri Liška, 1968). V texte Kyjevských listov máme kvantitu zobrazovanú v podobe oblúčika (zriedkavo vlnky) nad grafémou a práve jej výskyt vo vybraných prípadoch viedol F. Kortlanda k prvej časti citovaného tvrdenia „die Sprache der Kiever Blätter die Quantitäten des Serbokroatischen, in gewissen Fällen aber die Akzentstelle des Slowakischen aufweist“ (1980, s. 3). Poukázal totiž na to, že cirkumflexová intonácia sa v texte pamiatky v dvojslabičných slovách na rozdiel od viacslabičných neskracovala, pričom takto to býva v srbochorvátčine (pozri Kortlandt, 1980, s. 1 – 2). Toto môže vari platiť pre výraz v Kyjevských listoch *plěнь*, kým čeština a slovenčina majú krátke *plen*, ale faktom je, že staršia slovenčina, ba slovenčina dodnes má aj *plien* a sloveso je *plieniť*, teda s dĺžkou. Ak povedané platí rovnako pre adektívum *světŭi*, tak tu tiež treba uviesť, že čeština a slovenčina majú prinajmenšom popri odvodeninách s krátkosťou i odvodeniny s dĺžkou.

J. Liška vo svojich starších článkoch (1942a, b, c) o prízvuku a kvantite východoslovenských, najmä sotáckych nárečí neuvádza zodpovedajúcu podobu ani slov *plen*, *plien*, ani *svätŭi* a jeho odvodenín. Systematickejšie by sa na zber a hodnotenie materiálu o. i. sotáckych nárečí mal však zamerať súčasný projekt, ktorý spomína vo svojom článku S. Habijanec (2016, s. 342). Bolo by možno vhodné v rámci neho neopomínať ani akcentologické javy známe z Kyjevských listov, aby sme sa väčšmi priblížili k platnému riešeniu pôvodu tejto vzácnnej hlaholskej pamiatky. Toto bude, samozrejme, vždy oslabené pravdepodobnou existenciou praslovanských koinéizačných procesov (pozri Boček, 2014, s. 87 – 103), ktoré zrejme prebiehali tiež priamo v moravsko-panónskej oblasti (Pukanec, 2013, s. 99 – 102), ako i rôznych iných kontaktoých javov, ale nemusí byť potom tézou českej, moravskej či slovenskej redakcie staroslovienčiny.

Vysvetlenie, že Kyjevské listy sú nejakou redakciou staroslovienčiny z dnešného pohľadu česko-slovenskej, z dobového pohľadu moravskej oblasti, je dodnes prevládajúce, čo je do veľkej miery opodstatnené. Toto však môže vari zmeniť dôkladný akcentologický výskum pamiatky a príslušných nárečí. Ak ešte pred jeho vyko-

naním dané vysvetlenie neprijmeme, na základe najmä hláskoslovných a tvaroslovných črt je možné sa domnievať, že nárečím Kyjevských listov nemuseli hovoriť len južní susedia Moravanov v Pribinovej a Kocelovej Panónii, ako sa usudzovalo doposiaľ, ale rovnako tak – a z hľadiska jazykových faktov pravdepodobnejšie – aj ich juhovýchodní susedia, ktorí sa v súdobých prameňoch volali Východní Obodriti a sídlili na časti Tisy a Bodrogu (porov. *Magnae Moraviae fontes historici* I, 1966, s. 51; Pukanec, 2013, s. 30 – 33). Z akcentologického hľadiska tejto domnienke zatiaľ nič zásadné nebráni, ale okrem istých náznakov, akými sú niektoré zámená či imperatívy, ju ani nič zásadné nepotvrďuje.

Literatúra

- BOČEK, Vít: *Praslovanština a jazykový kontakt*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2014. 436 s.
- BROCH, Olaf: *Weitere Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Kristiania: Grøndhal & Søn's Bogtrykkeri 1899. 104 s.
- CZAMBEL, Samo: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. 1. oddelenie: Osnovy a iný materiál rečový. 1. čiastka: Východoslovenské nárečie. Turčiansky Sv. Martin: vlastným nákladom 1906. 622 s.
- DERKSEN, Rick: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden – Boston: Brill 2008. 726 s.
- HABIJANEC, Siniša: The Slovak language as a source for the reconstruction of the Proto-Slavic accentual system. In: *Baltistica*, 2016, roč. 51, č. 2, s. 341 – 353.
- KORTLANDT, Frederik: Zur Akzentuierung der Kiever Blätter. In: *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 1980, roč. 41, č. 1, s. 1 – 4.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: O jazyku na Veľkej Morave a jeho kultúrnej forme (K 1 100. výročiu Metodovho skonu). In: *Jazykovedný časopis*, 1985, roč. 36, č. 2, s. 104 – 111.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988. 344 s.
- KRALČÁK, Ľubomír: Zložená deklinácia v Kyjevských listoch ako znak ich starobylosti. In: *Macedónsko-slovenské literárne, kultúrne a jazykové vzťahy*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2015, s. 49 – 56.
- KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda 2015. 704 s.
- KROONEN, Guus: *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden – Boston: Brill 2013. 794 s.
- LIŠKA, Jozef: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? In: *Slovenská reč*, 1942a, roč. 9, č. 5 – 6, s. 159 – 168.
- LIŠKA, Jozef: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? In: *Slovenská reč*, 1942b, roč. 10, č. 4, s. 104 – 107.
- LIŠKA, Jozef: Rozriešime si otázku pôvodu východnej slovenčiny? In: *Slovenská reč*, 1942c, roč. 10, č. 5 – 6, s. 167 – 173.
- LIŠKA, Jozef: O kvantite sotáckych samohlások. In: *Jazykovedný časopis*, 1968, roč. 19, č. 1 – 2, s. 169 – 199.
- Magnae Moraviae fontes historici* I. Praha, Brno: Státní pedagogické nakladatelství 1966. 387 s.
- OBLAK, Vatroslav: Zur Provenienz der Kijewer und Prager Fragmente. In: *Archiv für slavische Philologie*, 1896, roč. 18, s. 106 – 112.
- PUKANEC, Martin: *Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre 2013. 116 s.
- SCHAEKEN, Joseph: *Die Kiever Blätter*. Amsterdam: Rodopi 1987. 274 s.

- SCHALLERT, Joseph: Sotak prosody reconsidered (part one). In: Dialektologie a geolingvistika v současné střední Evropě. Frýdek-Místek – Opava: Kleinwächter – Slezská univerzita v Opavě 2011, s. 192 – 209.
- STANG, Christian C.: Slavonic accentuation. Oslo: Universitetsforlaget 1957. 192 s.
- STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku II. Slovník mien s mapovými prílohami. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004. 534 s.
- ŠTOLC, Jozef: Slovenská dialektológia. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1994. 176 s.
- TRUBETZKOY, Nikolaus S.: Altkirchenslavische Grammatik. Wien: R. M. Rohrer 1954. 198 s.
- VEČERKA, Radoslav: Staroslověnština. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1984. 231 s.

UNIVERBIZÁCIA A 18. ZASADNUTIE KOMISIE PRE SLOVANSKÚ SLOVOTVORBU PRI MEDZINÁRODNOM KOMITÉTE SLAVISTOV

Nicol Janočková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: nicolj@juls.savba.sk

V dňoch 4. 4. – 7. 4. 2017 sa na Filozofickej fakulte Univerzity v Sarajeve uskutočnila medzinárodná konferencia *Univerbácia/univerbizácia v slovanských jazykoch*, v rámci ktorej po osemnásťkrát zasadala Komisia pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Cieľom tohto podujatia bolo tematizovať univerbizáciu vo vzťahu k aktívnej slovanskej slovotvorbe, sledovať jej štylistické a normatívne aspekty v slovanských jazykoch a zároveň prispieť k teoretickému výkladu pojmu univerbizácia.

Pozvanie na toto podujatie prijalo 39 účastníkov, ktorých privítala hlavná organizátorka a zároveň členka danej komisie prof. dr. Amela Šehović, ako aj jednotliví predstavitelia Medzinárodného komitátu slavistov, Filozofickej fakulty Univerzity v Sarajeve a Federálneho ministerstva vedy a školstva v Bosne a Hercegovine. Po úvodných príhovoroch dostali slovo študenti a vyučujúci z oddelenia slovanských jazykov a literatúry a z oddelenia bosnianskeho, chorvátskeho a srbského jazyka, ktorí si pripravili pôsobivú literárnu performans pod názvom *Riječi od kojih pletemo rukavice*, na ktorej odznela poézia z pera slovanských autorov (poľskej poetky Ewy Lipskej, ruského autora Dmitrija B. Vodennikova, srbskej autorky Feridy Duraković, českého básnika a novinára Jáchyma Topola a slovinského básnika Dane Zajca).

V rámci plenárneho zasadnutia vystúpili predseda slovotvornej komisie **Aleksandr A. Lukašanec** (Bielorusko, Minsk) a vedecká sekretárka komisie **Elena Koriakowcewa** (Poľsko, Siedlce). A. Lukašanec sa venoval miestu, funkciám (nominálna, štylistická, kompresívna) a zložkám univerbácie¹ vo vzťahu k slovotvorbe, pričom konštatoval, že univerbácia sa bez kontextu ťažko identifikuje. E. Koriakowcewa uvažovala o univerbizácii ako o produktívnom spôsobe kompresívnej slovo tvorby v súčasnom ruskom, poľskom a českom internetovom diskurze, ktorý sa realizuje tromi postupmi: 1. useknutím formy slova, 2. transformáciou slovného spoje-

¹ Vzhľadom na to, že v slovanskej lingvistike nie je ustálená jednotná terminológia pojmov *univerbácia/univerbizácia*; *univerbát/univerbizmus/univerb/univerbum/univerbizované slovo* a pod., formulácie týchto pojmov preberáme tak, ako ich použili vo svojom vystúpení jednotliví referujúci.

nia na syntetické jednoslovné pomenovanie, 3. zámenou typových syntaktických konštrukcií pomocou špeciálnych afixov – „termínoelementov“.

Po plenárnom zasadnutí v prvej rokovacej sekcii sa predstavila **Krystyna Waszakowa** (Poľsko, Varšava), ktorá sa zamerala na vzťahy univerbizácie so sufixálnou a paradigmatickou deriváciou a kompozíciou v poľštine. **Jelena Petruchina** (Rusko, Moskva) sa zaoberala štylistickými vlastnosťami univerbátov a substantivátov (obyčajne substantivizované adjektíva) v ruskom jazyku. Všeobecne sa medzi prostriedky kompresívnej slovtvorby radia kompozitá vrátane ich skracovania, ďalej substantivizácia (niektorí autori vydeľujú aj typ *температура* = *высокая температура*: *У него температура*.) a sufixálna univerbizácia. Dané derivačné modely poznajú všetky slovanské jazyky – vyskytovali sa aj v staroruskom aj cirkevno-slovanskom jazyku, ale ich funkčné a štylistické charakteristiky sa v súčasných slovanských jazykoch prejavujú v rozličnej miere. Napr. na rozdiel od češtiny, sa v ruštine aktívne používajú substantiváty v hovorovom, knižnom aj náučnom štýle.

V programe prvého rokovacieho dňa bola aj návšteva Bosnianskeho inštitútu (v ktorom sa okrem iného nachádza výstava umeleckých zbierok a knižnica s vyše 90 000 bibliografickými jednotkami) a Gradskej viječnice (reprezentatívneho objektu z rakúsko-uhorského obdobia, vybudovaného v pseudomaurskom štýle, v ktorom sídli Národná a univerzitná knižnica Bosny a Hercegoviny).

Popoludňajšiu rokovaciu sekcii otvoril **Branko Tošović** (Rakúsko, Graz) s príspevkom *Kyberuniverby*, v ktorom analyzoval (sieťové) univerby v priestore internetu zo slovtvorného a funkčného hľadiska, napr. 1. zhustenie a kondenzácia ako forma ekonómie charakteristická pre rozličné internetové žánre, 2. sieťová kondenzácia významu pomocou sufixácie aj bez nej, 3. sieťové univerby utvorené analogicky, 4. sieťové univerby utvorené useknutím a abreviáciou, 5. uzuálne a okazionálne sieťové univerby, 6. rodová príslušnosť kyberuniverbov, 7. slovtvorné hniezda univerbov, 8. deminutívne sieťové univerby, 9. viacvýznamové kyberuniverby, 10. tematické skupiny univerbov a pod. **Jerzy Sierociuk** (Poľsko, Poznaň) sa sústredil na status univerbizmov v nárečovej slovtvorbe, zároveň konštatoval, že univerbizmy a skratky nie sú častými jednotkami v dialektoch. **Jevgenija A. Karpilovska** (Ukrajina, Kyjev) sa venovala prípadom postupnej univerbizácie v ukrajinskom jazyku, keď zo slovného spojenia slovtvornou kompresiou vznikne kompozitum, ktoré ďalej motivuje derivát – samotný sufixálny univerbát, napr. *стінна газета* – *стінгазета* – *стіннівка*; ďalej sledovala vzájomný vzťah rozličných typov univerbátov, napr. výsledkov substantivizácie a sufixácie (*полонений воїн* – *полонений* – *полоненик*). Univerbizáciu v srbskom jazyku z hľadiska kognitívnej lingvistiky skúmala **Rajna Dragičević** (Srbsko, Belehrad), ktorá dotazníkovou metódou realizovanou u vysokoškolských študentov analyzovala slovné spojenia, od ktorých možno tvoriť univerbáty, a slovné spojenia, ktoré to neumožňujú. Sledovala tiež

významové rozdiely medzi použitím syntagmy (slovného spojenia) a univerbátu, ktorý je produktom tejto syntagmy, aby zistila, ako používatelia jazyka vnímajú pojmy vyjadrené jednou lexémou a ako syntagmou. Ďalšie problémy, ktoré zaujímali autorku, boli napr. hranica medzi derivátom a univerbátom, univerbát ako homonymum alebo polysémant.

V úvode druhého rokovacieho dňa prednášal **Sergej L. Sachno** (Francúzsko, Paríž) o delokutívach v ruštine (typ *целовать* „желать здоровья и невредимости“) ako o jednom univerbizačnom slovotvornom modeli. Autor uplatnil diachrónny a synchronný postup. **Krystyna Kleszczowa** (Poľsko, Katovice) v referáte *Od uniwerbizacji do derywatów predykatywnych* uvažovala o univerbizácii realizovanej prostredníctvom substantivizujúcej sufixácie (typ *zupa fasolowa* → *fasolówka*), ktorú porovnávala s predikatívnymi derivátmi utvorenými na základe predikatívno-argumentovej štruktúry (*czytelnik* „ten, kto **czyta**“ – agens). Podľa autorky dôsledkom reinterpretácie štruktúry niektorých univerbizmov sú nové formanty, ktoré vznikli analogicky podľa predikatívno-argumentovej štruktúry predikatívnych derivátov a neopierajú sa tak už o pôvodný univerbizmus, napr. formant *-owiec* v prípade *samolot bombowy* → *bombowi-ec* → *bomb-owiec* „samolot, ktorý slúži do niszczenia, za pomocą **bomb**“. Tieto prípady sa začleňujú do teórie deterministického chaosu. Komparatívnu metódu vo výskume využila aj **Ivana Bozděchová** (Česko, Praha), ktorá analyzovala výskyt paralelných viacslovných a jednoslovných pomenovaní v češtine (*profesionální armáda* – *profiarmáda*), pričom pri tvorbe (kvázi)kompozít sa sústredila na 14 prefixoidov typu *agro-*, *auto-*, *eko-*, *foto-*, *porno-*, *profi-*, *tele-*. Cieľom analýzy bolo posúdiť modelovosť pri tvorení kompozít. Autorka predpokladala napodobnenie štruktúry hlavne pri kvázikompozitách. Poznamenala, že je náročné rozlíšiť, či niektoré kvázikompozitá vznikli v češtine, alebo boli do češtiny prevzaté ako celok.

Nad postavením univerbátov ako homonym alebo ako polysémantov sa zamýšľala **Zinajida A. Charytončyk** (Bielorusko, Minsk). Autorka rozoberala názory prikláňajúce sa k jednej aj druhej interpretácii univerbátov. Konštatovala, že homonymiu spôsobuje všeobecný onomaziologický príznak, v ktorom sa môže ukrývať aj metafora. Na druhej strane práve prítomnosť metafory dovoľuje klasifikovať univerbáty skôr ako polysémanty. Polysémantické hľadisko prevažuje napr. pri lexikografickom spracovaní slovnej zásoby. **Zoja J. Petrova** (Rusko, Moskva) sa venovala slovotvornej homonymii medzi derivátmi utvorenými od názvov krajín (femininum od obyvateľského názvu, napr. *афганка*, *венгерка*) a univerbátmi (napr. *афганка* „военная форма, которая в первую очередь поставлялась военным, участвовавшим в Афганской войне“, *венгерка* „сорт сливы“, „булочка с творогом по венгерскому рецепту“). Zoja J. Petrova predniesla aj príspevok neprítomnej **Ol'gy I. Severskej** (Rusko, Moskva), ktorá sa pristavila pri variantnosti a homonymii uni-

verbátov v moskovskej toponomastike. **Goran Milašin** (Bosna a Hercegovina, Banja Luka) sa sústredil na teoretické otázky univerbizácie z pohľadu srbskej derivatológie.

V popoludňajšom bloku **Nikolina N. Anatolevna** (Rusko, Moskva) sa zaoberala postavením univerbácie v systéme kompresívnej slovtvorby v súčasnom ruskom jazyku. **Lidija Arizankovska** (Macedónsko, Skopje) vnímala univerbizáciu v macedónskom jazyku ako jednu zo slovtvorných tendencií podmienenú pragmaticky. **Anja Pohončowa** (Nemecko, Budyšin) predstavila univerbizačné procesy v hornej srbcine, medzi nimi napr. univerbizačnú sufixáciu, kompozíciu a elipsu (*radna chěžza* → *radnica*, *wodowy pad* → *wodopad*, *wólbna zhromadžizna* → *wólbna*).

Tretí rokovací deň začala svojím referátom **Jelena G. Lukašanec** (Bielorusko, Minsk), v ktorom na lexike súčasného mládežníckeho slangu v ruštine analyzovala typy univerbátov, ich štruktúru, sémantiku a vzťah k východiskovému viacslovnému pomenovaniu aj k spisovnému synonymu. Výskyt a typológiu univerbov v srbskej dennej tlači sledoval **Milan Ajdzanović** (Srbsko, Nový Sad), pričom overoval svoj predpoklad, že tieto jednotky sa uplatňujú viac v žánroch venovaných športu a zábave než v žánroch zameraných na politiku a kultúru. V oblasti masmediálneho diskurzu, ale ruského, zostala aj **Larisa V. Raciburskaja** (Rusko, Nižnij Novgorod). Nárast univerbátov neologizmov podľa autorky súvisí s tendenciou k prelínaniu funkčných štýlov v masmédiách, nové univerbáty majú expresívno-emocionálny príznak (*нервяк* „нервное состояние, нервное напряжение“, *заказуха* „заказное произведение искусства“). Ich kolokviálny charakter na jednej strane zodpovedá aktuálnej rečovej praxi a snahe o ekonómiu, no na druhej strane sa nimi demonštruje aj rečová agresia.

O tom, že v slovinskej slovtvornej teórii termín *univerbizácia* nemá svoju tradíciu, referovala **Irena Stramljič Breznik** (Slovinsko, Maribor). Terminologickým ekvivalentom tohto pojmu v slovínčine je *poenobesedenje*. Autorka podrobila analýze 94 univerbátov zo Slovarja novejšega besedja (2012), v ktorej sa zamerala na štruktúru východiskových viacslovných pomenovaní, na variantnosť, polysémiu či stylistickú ne/príznakovosť (neutrálne, hovorové, žargónové, expresívne) samotných univerbátov. Nárast v registrácii univerbov, posuny v ich sémantike, synonymii a homonymii pri porovnaní ukrajinských slovníkov a korpusových textov konštatovala **Larysa P. Kysľuk** (Ukrajina, Kyjev). **Nina F. Klymenko** (Ukrajina, Kyjev) sa dotkla problematiky viacslovných terminologických sústav ako rozčlenených nominácií vo východoslovanských jazykoch a novogréckom jazyku. Viacslovné termíny sa často transformujú na kompozitá s gréckymi komponentmi (internacionalizmy) v dôsledku kalkovania a pri preklade termínov.

Autorská dvojica **Barbara Štebih Golub** a **Siniša Runjaić** (Chorvátsko, Záhreb) prezentovala menné univerby v chorvátskej terminologickej databáze STRU-

NA. Pri univerbizácii v terminológii ostal aj **Paweł Kowalski** (Poľsko, Varšava), ktorý porovnával univerbizmy v lingvistickej terminológii poľštiny a slovinčiny, napr. poľské *przedrostek* – *formant przedrostkowy*, slovinské *nedovršnik* – *nedovršni glagol*. Na tento referát nadviazala **Zofia E. Rudnik-Karwatowa** (Poľsko, Varšava), ktorá rozvíjala tému univerbizačných procesov v slovanskej jazykovednej terminológii. Autorka konštatovala, že univerbizácia ako univerzálna tendencia k ekonómii v jazyku sa prejavuje nielen v neoficiálnej, hovorovej sfére jazyka, ale týmto spôsobom aj v oficiálnej, odbornej oblasti.

Koreláciu viacsovné pomenovanie – univerbát usúvzťažnila do opozície text – kód **Vasilka Radeva** (Bulharsko, Sofia). **Cvetanka Avramova** (Bulharsko, Sofia) rozlišovala univerbizáciu ako tendenciu k jazykovej ekonómii a univerbizáciu ako špecifický slovotvorný prostriedok popri substantivizácii, abreviácii a pod. Tendenciou, ktorá je voči nej k opozícii, je tendencia k multiverbizácii. Spoločné a rozdielne črty univerbizácie a lexikalizácie v poľštine zaujali **Magdalenu Pastuchowu** (Poľsko, Katovice), ktorá sa pokúsila rozhraničiť tieto dva procesy, porovnať univerbizačné techniky (sufixácia, kompozícia, elipsa, dezintegrácia, abreviácia) s lexikalizačnými mechanizmami (reinterpreácia, neosémantizácia) a ukázať ich funkciu pri budovaní lexikálnej zásoby poľštiny.

Posledný rokovací deň vystúpila **Nicol Janočková** (Slovensko, Bratislava) s príspevkom o eliptickej univerbizácii v slovenčine, pri ktorej dochádza k substantivizácii adjektív. Referujúca rozlišovala univerbizačnú substantivizáciu (motivantom je ustálené spojenie: *krstný otec* → *krstný*) a neuniverbizačnú substantivizáciu (motivantom je voľné spojenie: *chorý človek* → *chorý*, alebo iná lexéma: *chyža* → *chyžná*, *komický/komika* → *komické*). Všeobecne sa v slovenčine ukazuje prevaha neuniverbizačnej substantivizácie adjektív a prídastí typu *drahý*, *nepočujúci*, *obžalovaný*. **Pavol Odaloš** (Slovensko, Banská Bystrica) sa podujal overiť tézu, že vekový parameter a typ sociálnej skupiny majú vplyv na diferencované používanie rozličného druhu univerbizmov. Autor si zvolil sociolekt v basketbalovom prostredí (stredoškolskí študenti) a jazyk seniorov. **Svetlana Sokolova** (Nórsko, Tromsø) sa zaoberala prípadmi blendingu v ruštine (napr. anglické *breakfast* + *lunch* → *brunch*, usúvzťažňuje sa s univerbiáciou). Tento jav je sprevádzaný useknutím, napr. *подительный дом* → *поддом*. Keďže tieto jednotky (blends) sa skladajú z viacerých slov, často sa porovnávajú s kompozitami. Analýza ukázala, že v ruštine sa v adjektívno-menných spojeniach využíva jednak useknutie adjektíva (*интернационал-семья*), jednak plné adjektívum (*интернациональная семья*), čím sa preskupujú prípady univerbácie a kompozície. **Venera G. Fatchutdinova** (Rusko, Kazaň) si zvolila tému fungovania uzuálnych a okazionálnych univerbov v umeleckých textoch v súčasnej ruskej literatúre. Univerby vnímala nielen ako prostriedok jazykovej kompresie, ale aj ako spôsob expresivizácie a hry v jazyku. **Amela Šehović** (Bosna a Hercegovina, Sara-

jevo) sústredila pozornosť na nárast slovesných univerbov v bosnianskom jazyku utvorených z cudzojazyčných (najmä anglických) základov pomocou sufixov *-ira-* a *-isa-* (*komplimentirati, silikonisati se*). Štylisticko-normatívne aspekty univerbizácie v bosnianskom, ruskom a poľskom jazyku na materiáli žurnalistických textov boli predmetom vystúpenia **Amely Ljevo-Ovčiny** (Bosna a Hercegovina, Sarajevo). Na syntagmu a jej motivačnú funkciu pri univerbizácii sa pozrela **Sonja Nenezić** (Čierna Hora, Nikšić). Autorka sledovala vzťahy pri koordinatívnej a determinatívnej syntagme a kompozite, pri syntagme a zrstoch a nakoniec pri syntagme a skratkách. Tematický blok a posledný konferenčný deň uzavrela **Ursula Doleschal** (Rakúsko, Klagenfurt am Wörthersee) s príspevkom zameraným na špecifický druh univerbátov s vnútornou flexiou, napr. *SMSnagradnaigra* (*SMSnagradnojigri*).

V rámci konferencie sa v dňoch 5. 4. a 6. 4. 2017 uskutočnilo 18. zasadnutie Komisie pre slovanskú slovotvorbu pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Organizátori z vlaňajšieho 17. zasadnutia komisie v rakúskom Grazi distribuovali členom komisie zborník z konferencie *Wortbildung und internet. Словообразование и интернет. Творба riječi i internet* (eds. B. Tošović – A. Wonisch, 2016). Členovia sa vzájomne informovali o jednotlivých podujatiach na svojich pracoviskách a diskutovali aj o organizačnom pôsobení celej komisie. V auguste 2018 uplynie druhé funkčné obdobie súčasného predsedu komisie A. A. Lukašanca (2008 – 2013, 2013 – 2018). V r. 2018 sa však členovia komisie stretnú až na 16. medzinárodnom zjazde slavistov v Belehrade (20. 8. – 27. 8. 2018), na ktorom bude potrebné informovať Medzinárodný komitét slavistov aj o personálnych otázkach v novom funkčnom období. Vzhľadom na tieto okolnosti sa na sarajevskom zasadnutí voľbou predĺžil mandát súčasného predsedu komisie A. A. Lukašanca na funkčné obdobie 2018 – 2023. Zmena však nastala poste vedeckej sekretárky – E. Koriakowcewu vystriedala R. Dragičević. Na zasadnutí boli prijatí títo noví členovia: Goran Milašin (Bosna a Hercegovina), Nikolina N. Anatolevna (Rusko) a Pawel Kowalski (Poľsko). Pred komisiou stoja nové výzvy, napr. vypracovanie štatútu komisie či účasť jej zástupcov na spomínanom 16. medzinárodnom zjazde slavistov v Belehrade v r. 2018 v tematickom bloku *Globalizácia a slovanská slovotvorba*.

Stretnutie slovotvornej komisie na pôde Filozofickej fakulty Univerzity v Sarajeve prinieslo obohacujúcu diskusiu a výmenu pracovných skúseností medzi jednotlivými kolegami. Organizátorom podujatia *Univerbácia/univerbizácia v slovanských jazykoch* v Sarajeve pod vedením Amely Šehović patrí naše veľké poďakovanie za úspešný priebeh celej konferencie.

ĎALŠÍ VÝHONOK ŽÍRNEJ RATOLESTI SLOVENČINY Z NADLAKU¹

ROHÁRIK, Pavel: Terminológia remeselníckej výroby a život Slovákov v Nadlaku. IV. a V. časť. Eds. V. Patráš – M. Arvensisová. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka a komunikácie 2016. 458 s. ISBN 978-80-557-1159-1.

Miloslav Smatana

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: miloss@juls.savba.sk

Publikácia *Terminológia remeselníckej výroby a život Slovákov v Nadlaku* je tretím pokračovaním a súčasne zavŕšením monumentálnej trilógie jazykovedca a slovakistu Pavla Rohárika, venovanej výsledkom výskumov slovenskej society a remesiel dolnozemskej Slovákov žijúcich v multikultúrnom prostredí západorunského mestečka Nadlak.

V porovnaní s predchádzajúcou 2. časťou² obsahovo rozsiahlejšia a formou väčšia kniha vyšla pod hlavičkou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a tamojšej Filozofickej fakulty – Katedry slovenského jazyka a komunikácie. Stalo sa tak zásluhou tímu profesora Patráša, ktorý v úlohe editora už pri vydaní druhej knihy a spolueditora v aktuálnom pokračovaní odhalil potenciú Rohárikovho diela a podstatnou mierou sa pričínal o jeho vydanie.

Najnovší výstup sa tak celkom oprávnene stáva súčasťou grantového projektu *Hovorová slovenčina v nadregionálnom priestore a sociálno-komunikačnej dynamike* (VEGA č. 1/0142/14). Editori publikácie nachádzajú styčné plochy pri výsledkoch Rohárikových výskumov v spoločnej vedeckej grantovej úlohe zacielenej na prebiehajúce a nanajvýš aktuálne výskumy hovorovej slovenčiny. Nejde tu však iba o metodologickú príbuznosť a metodickú porovnateľnosť Rohárikových výskumov so zámermi a počínmi grantového tímu, ale aj o viaceré „podnety na konfrontovanie tradičného výraziva z Rohárikovej pozoruhodnej zbierky“ (s. 8) s najnovšími vedeckými zisteniami a interpretáciami banskobystrických bádateľov.

¹ Recenzia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0105/14 *Slovník slovenských nářečí*.

² ROHÁRIK, Pavel: Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku. II. a III. časť. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied 2010. 420 s. ISBN 978-80-557-0102-8. (p. recenzii SMATANA, Miloslav: *Žirna ratolesť slovenčiny z Nadlaku*. In: Slovenská reč, 2013, roč. 78, č. 3 – 4, s. 212 – 224).

Publikácia je rozdelená na dve základné časti: prvú tvorí rozsiahla (vyše 90-stranová) „etnograficko-demografická, sociokultúrno-dialekologická“ štúdia a druhú dve samostatné kapitoly venované opisu remesiel. Kniha je doplnená o záverečné slovo autora, odkazy na literatúru a pramene, zoznam informátorov a použitých skratiek a uzatvára ju stručné zhrnutie v anglickom a rumunskom jazyku.

Obsiahlejší úvod predstavovanej publikácie tvorí autorova štúdia *Život Slovákov v Nadlaku*, ktorá čitateľovi približuje historické okolnosti príchodu slovenských prisťahovalcov do Rumunska a ich postupnú asimiláciu a zžívanie sa s novým prostredím. Všetky opísané fakty dopĺňa časť o rodných menách, priezviskách, prezývkach a nárečový slovníček.

Text štúdie a autorove opisy pretkané veľkým množstvom nárečových lexém, úsloví, riekaniek, pranostík a pod. prinášajú nielen cenné nárečové zistenia, ale i etnologické aj folkloristické a historicky zaujímavé informácie, čím štúdia nadobúda interdisciplinárny charakter.

Na doplnenie a podporenie svojich zistení o živote Nadlačanov či o jednotlivých historických udalostiach a premenách mestečka P. Rohárik hojne využíva dostupné pramene a literatúru. V minuciózne spracovaných poznámkach pod čiarou uvádza podrobnú analýzu a prípadné vysvetlenie súvekých okolností (porov. napr. rozsiahlu poznámku 25 na s. 37 – 38 o názoroch fáraťa I. Bujnu na nadlackú slovenčinu, poznámku 38 na s. 90 – 92 o prisťahovalcoch v Starých Viniciach), na iných miestach mu poznámky slúžia na komentovanie lexikálnej nárečovej problematiky (porov. napr. poznámku 25 s množstvom príkladov na nadlacké živé ekvivalenty slov cudzieho pôvodu alebo poznámku 31 na s. 58 o názvoch starších jedál poukazujúcich na nárečové oblasti, z ktorých prišli Slováci do Nadlaku). Text štúdie spolu s náležitými a pôsobivými dobovými obrázkami a fotografiami dokladá a mimoriadne presvedčivo modeluje plastický obraz života ľudí v jednej z najznámejších slovenských enkláv v Rumunsku.

V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že veľkosť písma v poznámkach pod čiarou a v hlavnom texte štúdie (ale aj vo zvyšných častiach publikácie) je rozlíšená len minimálne, pričom oba typy do značnej miery opticky splývajú, a tak sťažujú čitateľovi orientáciu v texte. Použité riešenie a voľba typu písma však bolo pravdepodobne nevyhnutné – v prípade využitia väčšieho typu v nosnom texte by podstatne narástol rozsah publikácie, čo by mohlo skomplikovať už aj tak dosť náročnú manipuláciu s knihou pri jej čítaní a listovaní v nej.

Je potrebné vysoko oceniť spôsob, akým sa editori zhostili náročnej úlohy spracovať Rohárikov špecifický text; editorská dvojica pochopila a plne rešpektovala jeho kľúčové znaky. Z hľadiska kompozície išlo tak (popri zdôraznení vedeckých parametrov) najmä o zvýraznenie autorského vkladu vrátane osobnostných a jazykovo-štylistických črt. Len takto bolo možné zachovať nenapodobiteľný ráz auto-

rovho prístupu k interpretácii zozbieraného vedeckého materiálu a v neposlednom rade aj spôsob a štýl jeho písania. Editori napokon pristúpili k racionálnej úprave, ktorá sa týkala niekoľkých položiek okomentovaných v edičných poznámkach (s. 8 – 9). Náučný štýl autorovej vstupnej štúdie definujú ako štýl „s jemnou prímiesou hovorovosti“, ktorý autor uplatňuje v spomienkových pasážach, pri formulovaní individuálnych postojov a v citátových súčiastiach.

Vlastný Rohárikov text dokazuje nenahraditeľnú silu ľudovej slovesnosti v kultúrnych dejinách národa. Nemožno nesúhlasiť so želaním autora, „aby kultúrne dedičstvo našich predkov uvedené v projekte ostalo a bolo zachovávané aj vo vedomí našich potomkov“, a, samozrejme, aj s jeho tvrdením, ktoré rezonuje celým projektom, že totiž „bez poznania minulosti niet cesty do budúcnosti“ (s. 105).

Nárečový slovníček v závere štúdie zachytáva slová bežnej, každodennej komunikácie, významy lexém týkajúcich sa remesiel čitateľ nájde v terminologických slovníkoch v statiach o remeselných činnostiach. Nárečové slová sú uvádzané v základnom tvare (písané fonetickou transkripciou) a sú vysvetlené adekvátnym spisovným výrazom, príp. ich význam autor sám stručne definuje či opisuje. Okrem štúdie a opisu remesiel aj slovník s vyše tisícovou slov presvedčivo dokladá, že slovenské nárečie v Nadlaku si dokázalo pomerne dlho zachovať historickú, archaizujúcu podobu. Nebyť autorových lokálnych výskumov, v súčasnosti by sa dala len ťažko poznať a skonštruovať podoba predpisovnej reči a remeselnícka terminológia z uvedeného obdobia, nehovoriac o tom, že v dnešných dňoch s prevažným zánikom opísaných remesiel (činností) by podobné poznatky nebolo možné zdokumentovať už ani v Nadlaku.

Tak ako v predchádzajúcich dvoch knihách i v Rohárikovej najnovšej knihe dotvárajú formu publikácie dve samostatné kapitoly s jednotnou štruktúrou pre všetky predstavované remeslá a remeselnícke odvetvia. Kým v štvrtej časti autor zvolenú formu naplňa opisom remesiel zameraných na výrobu odevov aj obuvi a remesiel zameraných na výrobu potravín (s. 106 – 374), v piatej časti knihy sa venuje mäsiarstvu, pekárstvu a cukrárstvu (s. 376 – 449). V jednotlivých kapitolkách sú postupne uvedené fakty z histórie príslušného remesla, pomenovania osôb zúčastnených na výrobe, názvy pracovných miestností a ich častí, nasleduje zoznam pracovných nástrojov, poznámky o používaných surovinách či materiáloch, názvy prác, pomenovania výrobkov a opis ich výrobného postupu a napokon sú uvedené výrazy a slovné spojenia súvisiace s pracovným postupom. Každú kapitolu dopĺňa abecedne radený výkladový terminologický slovník a obrazová časť s prehľadne označenými a v nárečí opísanými (komentovanými) fotografiami týkajúcimi sa príslušného remesla; mimoriadne praktické pre čitateľa sú odkazy na obrazový materiál uvedené na konci každej podkapitoly.

Základné charakteristiky niektorých remesiel sú obohatené o časti zaznamenanávajúce isté špecifiká daného remesla (napr. podkapitoly o krajčírstve, čižmárstve a obuvníctve), štruktúra opisu iných remesiel je primerane redukovaná (napr. časti

o garbiarstve, farbiarstve a remeslá opísané v poslednej časti knihy – mäsiarstvo, pekárstvo a cukrárstvo). Jednotlivé položky kapitol (napr. zdokumentované pracovné postupy konkrétneho remesla) tvorí vlastne fonetický prepis súvislých (dlhších i kratších) nárečových rozprávání. Uvedený postup umocňuje autenticitu predstavovaných informácií na najvyššiu možnú mieru.

Mnohé lexémy zaradené do terminologických slovníkov patria do všeobecnej slovnej zásoby (*autorizácia, bieli, bok, dať, dolu, držať, handra, poznačiť, robiť, vedúci* atď.), iné majú všeobecnú remeselnícku platnosť (t. j. týkajú sa viacerých remesiel). O opakovanom zaraďovaní niektorých slov do konkrétneho terminologického slovníka možno polemizovať, diskutabilné je najmä zaraďovanie slov so všeobecným významom (neviažucim sa na konkrétne remeslo). Takto nájdeme napr. v krajčírskom slovníku slová *dať, dať sa, čojasi, dolu, ísť, jesto, jus, justak, koľeso, kúštok, tájsť* a i., v čižmárskom slovníku slová a spojenia *bieli, čierni, dať do predaju, nahadť remeslo, nejkerí, tietoka* a i., v papučiarском slovníčku slová *birka, čela, červení, čojasi* a i., v klobučníckom slovníčku *dať, dou, drevo, gram, jesto, neveďiet, obľechení, papier, prilepiť sa*. Slovné spojenia typu *išlo na predaj, neopshuje nič, podľa chuťi kľienta, podľa vuol'i kľienta, podľa želaňia, hotovie víropki* vari ani nie je potrebné v terminologických slovníkoch uvádzať. Autor ich zaznamenáva v súvislom nárečovom zápise a tieto slová sú v kontexte zrozumiteľné.

Podľa edičnej poznámky „j“ v úvode publikácie (s. 9) lexikálne jednotky so širším (všeobecnejším) uplatnením ostali zaradené v terminologickom inventári pri každom remesle. Fakt, že autor v slovníkoch osobitne nevyčleňoval termíny z významového okruhu „suroviny, materiál, priestory“ (z niektorých významových okruhov), spoločne pre viaceré, príp. všetky remeslá (*aňak, bútor, majster, masť, míhel, ocistiť, olej, opchot, ostrí, riat, rugou/v, stou, učeň, umiť* a i.), má teda svoje zjavné dôvody a takéto riešenie je oprávnené. Napriek tomu môže byť niekedy ich niekoľkonásobné opakovanie vnímané zo strany čitateľa ako neodôvodnené.

Diskutabilné je zaraďovanie niektorých plnovýznamových slov (napr. zámen *nejkerí, tietoka* a i.) a najmä neplnovýznamových slov typu *čojasi, jus, justak* atď. do terminologických slovníkov, z ktorých sú viaceré (napr. *jesto, justak*) opakovane uvádzané v niekoľkých z nich. Napriek tomu, že sú ich výklady doplnené rozdielnymi exemplifikáciami, ich častá prítomnosť zaťažuje text a podobné slová by si mali nájsť svoje miesto vo všeobecnom type slovníka. Riešením by azda bolo zaradiť remeselnícky nešpecifikované lexémy do nárečového slovníka (hneď po úvodnej štúdii) a pre kategóriu terminologických nárečových slov vytvoriť akýsi nadradený (zastrešujúci) terminologický slovník všeobecných remeselníckych termínov (pojmov), ktorý by obsahoval položky platné pre všetky uvádzané remeslá.

Nazdávame sa, že aj v prípadoch, keď sú heslá s podobným (rovnakým) slovotvorným základom zreteľne vysvetlené a primerane doložené, nie je nutné ich v slovníku

uvádzať, resp. uviesť ich v jednej heslovej stati ako ďalšie odvodeniny (porov. heslové spojenie *zabáraná slaňina* a heslá *zabáraní, zabárať, zabariť* v časti o mäsiarstve). Ako nadbytočné pôsobí aj zaraďovanie slovíes typu *isť* (a tvarov *ide, idu*) s významom „dá sa tam, dá sa do toho“ a slov či spojení *voda, voziť, dobre sa rozmieša* a pod.

Model výstavby hesla v terminologických slovníkoch v niektorých prípadoch je narušovaný irelevantným použitím slova „význam“ vo vysvetľujúcom texte (porov. napr. na s. 418 pri hesle *cisto*, s. 419 pri hesle *čiaska*, s. 437 pri hesle *biela čapka*, s. 441 pri hesle *mávať*).

Vysvetľovanú nárečovú lexému obyčajne dokladá krátka exemplifikácia, ktorá je – kvôli lepšej orientácii v texte – rozlíšená od výkladového textu kurzívou. Takéto riešenie použitia typu písma, jednotné v celej publikácii, je narušované v niekoľkých prípadoch, no ide skôr o jednotlivosti, ktoré vznikli pravdepodobne pri úprave náročného textu (porov. napr. s. 100 – heslo *pohodiť*, s. 315 – heslo *drevo*).

Uvedené postrehy nemajú v žiadnom prípade znížiť vedecký dosah a prínos poznatkov o opísaných remeslách, ich poslaním je naznačiť alternatívny postup pri zostavovaní podobných slovníkov v budúcnosti. Predstavená, mimoriadne bohatá lexika je vhodným materiálom pre ďalšie výskumy a bude ju možné v značnej miere využiť ako materiálovú bázu (minimálne) pri ďalšom lingvistickom skúmaní nespisovných foriem slovenčiny. Takto sa celkom logicky napĺňa i téza niekdajších protagonistov projektu *Slovník slovenských nárečí* zo 60. rokov minulého storočia, že predpokladom vytvorenia veľkého celonárodného nárečového slovníka je aj čo najkomplexnejšie zachytiť slovnú zásobu slovenských nárečí mimo územia Slovenska. Aj z tohto pohľadu sa autorovi kníh o nadlacksých Slovákoch svoj cieľ, stanovený pred vyše päťdesiatimi rokmi, podarilo splniť.

Publikácia završujúca výsledky projektu P. Rohárika je nesporné prínosom pre slovenskú vedu a súčasné paralelné výskumy hovorovej slovenčiny prebiehajúce na Slovensku. Špecifický charakter knihy zameraný na konkrétne prostredie rumunského Nadlaku mimoriadnym a nenahraditeľným spôsobom prispieva k poznaniu tamjšej menšinovej slovenskej society. Navyše, kniha rozširuje svoj dialektologický rozmer (využiteľný napr. pre potreby koncipovania *Slovníka slovenských nárečí*) o onomastický (čiastočne i o etymologický), etnologický, folkloristický a historický aspekt, čím napĺňa interdisciplinárne poslanie na najvyššiu možnú mieru.

Precízna pripravená práca bude nielen zaujímavým čítaním pre rodákov z Nadlaku a bohatým informačným zdrojom pre odborníkov z viacerých vedných odborov, ale aj výzvou a vzorom pre tých, ktorí sa zaoberajú výskumom hovorovej slovenčiny a slovenských nárečí.

Doc. Pavel Rohárik, CSc., sa vydania 3. časti, a teda i kompletizácie svojho výskumného projektu v knižnej podobe dožil a mohol sa z neho oprávnene tešiť. Ako

by bol čakal na chvíľu, keď na vlastné oči uvidí, že jeho celoživotné snaženie a vedecký zámer boli aj v tejto podobe úspešne završené. Len niekoľko mesiacov po vyjdení recenzovanej záverečnej časti trilógie, presnejšie 21. mája 2017, zanechal nielen svoje výskumné, ale i všetky pozemské aktivity a odišiel naveky. Aj takýto milostivý a zmierlivý môže byť osud k tvorcom a ich dielam.

Poznámka redakcie:

V tomto čísle na s. 194 – 198 prinášame aj spomienkový príspevok *Za docentom Pavlom Rohárikom*, autorom recenzovanej publikácie.

**AKO VYZERAJÚ SÚČASNÉ ŽÁNRE
V SLOVENSKÝCH SPOLOČENSKÝCH TÝŽDENNÍKOCH**
RONČÁKOVÁ, Terézia: Súčasné žurnalistické žánre. Nové i staronové modely
v slovenských spoločenských týždenníkoch. Ružomberok: Verbum 2016. 290 s.
ISBN 978-80-561-0358-6.

Peter Kováč

*Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok, e-mail: peterkovac.zv@gmail.com*

Niekoľko rokov, ba až desaťročí uplynulo odvtedy, čo boli naposledy komplexne opísané žánre objavujúce sa v slovenčine. Pri ich opise či ďalšom bádani sa dodnes vychádza najčastejšie z charakteristík a typológie, ktoré vo svojich prácach opísali František Miko (*Estetika výrazu. Teória výrazu a štýl*, 1969), Jozef Mistrík (*Žánre vecnej literatúry*, 1975), Dana Slančová (*Praktická štylistika*, 1996) či Ján Findra (*Štylistika slovenčiny*, 2004). Žáner – v Mistríkovom ponímaní abstraktný, formálne i obsahovo uzavretý kontextový celok (*Žánre vecnej literatúry*, 1975, s. 18), teda niečo, čo podľa Findru bezprostredne podmieňuje variantnú podobu konkrétneho textu (*Štylistika slovenčiny*, 2004, s. 210) – je, samozrejme, bez zohľadnenia druhu komunikátu ťažké opísať.

Prvotné snahy o žánrovú špecifikáciu v 17. a 18. storočí (opierajúce sa o práce starogréckych a starorímskych mysliteľov) sa pritom týkali umeleckej literatúry. Doslova vlastným životom však postupne začali žiť novinárske žánre, ktoré si podľa Imricha Jenču (*Úvod do teórie žánrov*, 2014, s. 15) síce našli predobraz v literárnych žánroch (reportáž, črta, esej, glosa...), no z ich rámcov sa postupne vytlačili a vďaka rýchlemu vývoju novinárčiny a spôsobu šírenia informácií sa v rýchlom tempe pretvárajú dodnes.

Kým teda pri posudzovaní literatúry si možno so zmienenými konceptmi staršieho dáta vystačiť, na poli žurnalistiky je nutné ich označiť za málo aktuálne či nepostačujúce na zachytenie súčasných pomerov v médiách. Tie totiž produkujú texty, ktoré možno len ťažko roztriediť podľa dosiaľ opísaných charakteristík jednotlivých žánrov, či dokonca nemusia zodpovedať žiadnemu z vytýčených druhov žánrov.

O tejto nevýhode pre novínovedu hovorili v minulosti aj Andrej Tušer (1999) či Štefan Veľas (2000), ktorí preto koncept novinárskych žánrov hlbšie rozpracovali a aktualizovali. O podobný posun sa aktuálne pokúsila aj Terézia Rončáková s publikáciou *Súčasné žurnalistické žánre. Nové i staronové modely v slovenských spoločenských týždenníkoch*. Prichádza s ňou po predošlej učebnici *Žurnalistické žánre* (2011), ktorá bola najmä zhrnutím doterajších poznatkov o problematike a pomenovaním odchýlok či posunov v chápaní žánrov u jednotlivých autorov. Tentoraz však už ponú-

ka vlastnú koncepciu žánrov, ktorá je podľa jej opisu „šitou na mieru aktuálnej časopiseckej produkcii“ (s. 1). Aj keď sama hovorí, že nechce obchádzať či zavrhať doterajšie základné žurnalistické žánre či členenia (spravodajstvo a publicistika racionálneho či emocionálneho typu, porov. napr. Veľas, 1983, s. 164; resp. spravodajské, analytické a beletristické žánre, o ktorých hovoril ešte Mistrík, 1975, s. 16), zároveň prináša vlastný a novátorský pohľad na rozčlenenie či charakterizovanie súčasných žánrov.

Nejde pritom o opis univerzálnych žánrových vzorcov, ale o vykreslenie súčasných modelov žánrov výlučne v slovenských spoločenských týždenníkoch. Autorka totiž vychádza z vlastného výskumu, ktorý realizovala formou obsahovej analýzy štyroch titulov (*.týždeň*, *Plus 7 dní*, *Slovenka*, *Život*) v polročnom časovom rozmedzí (marec až august 2014). Takto prišla k vzorke pozostávajúcej zo 104 výťažkov, ktorá sa stala reprezentatívnou pre opis súčasného obrazu žánrov využívaných v slovenských týždenníkoch či iných tlačených periodikách, azda s výnimkou denníkového formátu, ktorý je aj podľa samotnej autorky nielen v tomto smere špecifickým.

„Predkladáme teda pomerne novátorskú koncepciu a robíme to s nádejou, že nové formy zapustia korene alebo spustia procesy, ktoré k objaveniu a zakoreneniu aktuálnych funkčných žánrových modelov povedú,“ vytyčuje si ciele T. Rončáková (s. 11).

V tomto duchu ponúka vlastnú typológiu, ktorá podľa nej priliehavejšie opisuje súčasné formy písania v týždenníkoch, a zároveň naznačuje, ktoré dosiaľ zaužívané žánrové formy sa zo slovenského printu vytrácajú a stávajú sa prežitými. Na opisované javy sa môžeme pozeráť ako na zaujímavé nielen z hľadiska potreby pre žurnalistický výskum. Uplatňovanie publicistického štýlu (spolu s náučným) totiž už niekoľko desaťročí považujú mnohí akademici za najdôležitejšie pre vývin celého spisovného jazyka (na tento jav poukazovali už napr. Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989).

Pri samotnom rozčlenení žánrov pritom autorka hovorí o štyroch základných kategóriách žánrov, a to o veľkoformátových, maloformátových, lifestyleových a tradičných žánroch. V každej z týchto kategórií následne nachádza samotné žánre, ktoré jednotlivo vysvetľuje a opisuje. Nezostáva pritom len pri teórii. Vďaka vlastnému výskumu ilustruje každý opisovaný druh žánru úryvkami textov, ktoré najlepšie vystihujú ich základné črty a čitateľovi zároveň uľahčujú predstavu o nich. Ide o výňatky jednotlivých citácií, celých článkov či kombinované ukážky zo série textov, ktoré autorka uvádza aj s kontextom ich publikovania.

Výsledkom je sonda do súčasných pomerov publicistiky, ktorá hovorí o vytratení sa viacerých tradičných žánrov, ako boli črty, entrefilety, redakčné besedy, polemiky, obzory tlače, diskusie či žurnalistické listy. Zároveň upozorňuje na výrazné metamorfózy žánrov, ako sú rozbor či tematická dvojstrana, ktoré z tohto dôvodu predefinovala a nanovo pomenovala.

Novátorstvo T. Rončákovej sa prejavuje aj pri terminologizácii opisovaných žánrov. Pri pojmoch nadväzuje na deľbu zaužívanú v angloamerickej teórii (*hard news* a *soft news*) či na zaužívané profesionalizmy. Pri veľkoformátových žanroch sa tak zmieňuje o *hard longform texte* či *soft longform texte*. Zaraďuje sem však aj analýzu, investigatívu, populárno-náučný text, príbeh či portrét. Práve zmienená investigatíva pritom reprezentuje typ profesionalizmov, ktoré sú všeobecne zaužívané v médiách, ale aj vo verejnej komunikácii (dôkazom je známy prívlastok investigatívny reportér), no napriek tomu dosiaľ nebol teoreticky spracovaný v žiadnej slovenskej žánrológii (Jaroslav Bartošek o nej hovorí ako o metóde novinárskej práce – *Teoreticko-praktické východiská mediálnej tvorby*, 2010, s. 26; podobne ako aj zmienený Andrej Tušer – *Prejav v tlačových médiách*, 2010, s. 122). Nepozná ho napokon ani *Krátky slovník slovenského jazyka* (2003), hoci v ňom je možné nájsť investigatívnu žurnalistiku, ktorú chápe ako žurnalistiku zaoberajúcu sa otázkami verejného záujmu (najmä z oblasti politiky, bezpečnosti, hospodárstva ap.) a okolnosťami, ktoré s nimi súvisia. T. Rončákovej opis žánra sa však blíži opisu, ktorý ponúka novší *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L* (2011). Ten investigatívu charakterizuje ako „žurnalistickú činnosť zaoberajúcu sa vyhľadávaním faktov a informácií vo verejnom záujme (najmä v spoločenskej, hospodárskej, politickej oblasti), investigatívnu žurnalistiku; reláciu s takýmto zameraním“ (2011, s. 405).

Podobne autorka inovuje skupinu maloformátových žánrov, ku ktorým radí spravodajstvo, aktualitu, zápisník a svedectvo. Pri posledných dvoch sama priznáva, že hranice medzi nimi sú veľmi krehké, pričom ich rozlišuje najmä pomocou vysoko aktuálnej témy, ktorú by malo prinášať svedectvo. Oba žánre však charakterizuje ako „blogovo“ extrémne subjektívne.

Rovnako ako pri skupine maloformátových žánrov sa aj pri lifestyleových žanroch dá badať tendencia Rončákovej povyšovať na samostatné žánre také texty, ktoré sa chápu v jednotlivých periodikách ako rubriky. Formou ich písania sa totiž redakcie podľa autorky zhodujú v základných znakoch, ktoré sa tak stali typickými pre danú skupinu textov. K lifestyleovému žánrom v tomto duchu radí fenomén, klebety, dobré rady, poradňu a upútavky.

Na záver sa však dostáva aj k zaužívaným, resp. tradičným žánrom, ako úvodník, ohlasy čitateľov, recenzia, rozhovor, reportáž, fotoreportáž a esej, hoci v niektorých prípadoch prináša ich modifikovanú charakteristiku.

Rončákovej kniha *Súčasné žurnalistické žánre. Nové i staronové modely v slovenských spoločenských týždenníkoch* posúva problematiku novinárskych žánrov koncepcne a systematicky dopredu. Hoci sa môže stretnúť s výčitkou úzkeho zamerania – vzhľadom na sústredenie sa na týždenníky – nepochybne je užitočným východiskom pre nazeranie na aktuálnu novinársku tvorbu.

JUBILEJNÝ ROK PROFESORKY EUGÉNIE BAJZÍKOVEJ

Juraj Dolník

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, 814 99 Bratislava, e-mail: juraj.dolnik@uniba.sk*

Ani súčasné slovenské jazykovedné prostredie nemôže byť nezasiahnuté referenčnou explóziou lingvistiky. Explózia jej potenciálneho predmetu, ktorý je určený rozsiahlou väzbou jazyka so životom človeka ako bytosti svojho druhu, ako sociokultúrneho subjektu a aj ako jedinečného individua, ale aj so životom mikro- a makrokolektívov, spôsobila, že jazykoveda sa vymanila z hraníc, na ktorých jej predtým veľmi záležalo, a zaplietla sa do siete humánnych a spoločenských vied, nachádzajúc oporu vo všeobecne akceptovanej potrebe interdisciplinárneho, resp. transdisciplinárneho prístupu. Je to prejav známeho cyklického návratu, ktorý poznáme zo sledovania dejinného pohybu aktivít ľudského subjektu. V dejinnom pohybe pozorujeme cyklický návrat – symbolicky povedané – k humboldtovskému prístupu k interpretácii jazyka po jeho nahradení saussureovskou rigoróznou metodológiou. Na tomto pozadí môžeme očakávať, že skôr či neskôr lingvistika dospeje k „cyklickému obratu“, ktorým sa nastolí paradigma opäť založená na prísnejšej lingvistickej „disciplíne“. Pre jazykovedca je prospešné, keď má pred zrakom tieto takpovediac makroparadigmy, pričom na ich striedanie nenazerá ako na prekonávanie už neživotaschopného niečím vitálnejším, ale ako na rozšírenie horizontu, v ktorom je síce v popredí nová paradigma, ale tá spolu s predchádzajúcou paradigmou tvorí „tvar“ (v zmysle tvarovej psychológie), umožňujúci rozumieť jazyku a jazykovede z vyššej pozície, z pozície jednoty „figúry“ a „pozadia“, ako sa to vyjadruje v terminológii tejto psychológie.

Nie je to pomýlený úvod k článku so zámerom upriamiť pozornosť na odborný profil i osobnosť jubilantky E. Bajzíkovej a na hodnotu jej prác? Ak by išlo len o chváloreč pri príležitosti jej životného jubilea, určite by bol. Klasická laudácia by však bola v rozpore s jej naturelom a s tým, ako sa vžila do svojho sveta vyplneného úlohami, ktorých riešenie vnímala ako svoje poslanie, a preto sa mu naplno oddávala bez ohľadu na to, či sa jej za to ujde formálneho ocenenia. A tak aj z tohto dôvodu, ale hlavne preto, aby sme v našom lingvistickom obzore naďalej udržiavali jej práce, je úvod takto koncipovaný. Oplatí sa to, lebo jej lingvistické štúdie a články sú zahrnuté do „pozadia“ vnemového tvaru produktov slovenskej jazykovedy zhruba v poslednom polstoročí, takže kto sa neuspokojuje s obmedzením nazerania na jazyk a jazykovedu cez prizmu aktuálnych lingvistických diskurzov, lebo chce im rozu-

miet' z „vyššej pozície“, nemôže mať vo svojom zornom poli jej lingvistickú produkciu. Prvý krok v tejto produkcii urobila práve v Slovenskej reči v roku 1964, keď uverejnila štúdiu o prídavných menách v úlohe osamostatnených vetných členov, čím aj dala najavo, ktorý smer jazykovedného bádania bude pre ňu ťažiskový.

Syntax sa stala jej dominantnou lingvistickou osudovou čiarou, táto kráľovská jazykovedná disciplína, ako sa vtedy hovorievalo. Skúmala a písala z dvojsmerného podnetu: reagovala na to, čo nadhadzovali lingvistické výskumy, a na to, čo si žiadalo školské vzdelávanie. Nebolo to samozrejmé – a platí to aj v aktuálnej súčasnosti –, že lingvistika pri svojich výskumoch sa inšpirovala aj potrebami výučby materinského alebo aj cudzieho jazyka, lenže jubilantka prešla aj cestou učiteľky slovenského jazyka, takže bola výsostne zasvätená do otázky, čo má jazykoveda vniesť do školského prostredia. A tak neprekvapuje, že je spoluautorkou učebníc slovenského jazyka pre stredné školy. Jej spätosť so školským prostredím nadobudla novú dimenziu, keď sa jej naskytla príležitosť zapojiť sa do odbornej prípravy učiteľov a stredoškolských profesorov slovenčiny, a to najprv na Pedagogickej fakulte v Nitre a potom na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde bola osem rokov aj vedúcou Katedry slovenského jazyka (popri tom tri roky aj prorektorkou Univerzity Komenského v Bratislave). Jej didakticky motivované jazykovedné texty mali nového adresáta – študentov slovakistiky. Sú zahrnuté do už takmer legendárnej vysokoškolskej učebnice, ktorú pripravila v spoluautorstve s J. Oravcom: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Táto učebnica sa stala syntaktickým katechizmom niekoľkých generácií študentov slovenčiny a výrazným prostriedkom navodzovania a udržiavania odborno-didaktickej klímy, v ktorej prebiehala výučba gramatiky slovenského jazyka a ktorú potom obohatila učebnica *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia* autorov J. Oravec, E. Bajziková a J. Furdík. Sotva sa môžeme stretnúť s pedagógom v odbore slovenský jazyk, ktorého základná odborná výbava by nebola poznačená duchom týchto učebníc.

Pre lingvistu meno E. Bajziková vyvoláva najsilnejšiu asociáciu s textom. Ak sa pripomína obdobie formovania textovej lingvistiky v Československu, nezaobíde sa to bez upozornenia na jej výskumy v sfére nadvetnej syntaxe, rozvíjané smerom k poznávaniu najmä gramatickej štruktúry textu. Naznačuje to už jej štúdia z roku 1967 o odseku v románe Rudolfa Jašíka *Námestie svätej Alžbety* a jej práca *O dakto-
rých konektoroch v hovorových textoch* v Slovenskej reči z roku 1973 a potom štúdia o textových konektoroch z roku 1975 sú už svedectvom jej zakotvenosti v prvej fáze budovania lingvistickej teórie textu. Sériu čiastkových štúdií o pripájacích jazykových prostriedkoch, prostriedkoch perspektívy textu, segmentácie textu, o texte internetu, nadväznosti v rozprávkach (Dobšinského a Feldeka), o negácii z hľadiska výstavby textu, výstavbe hovorového textu a pod. vyústila do monografie *Slovenský jazyk. Textová syntax* z roku 1995 a potom do spoločnej knižnej publikácie s auto-

rom tohto príspevku *Textová lingvistika* z roku 1998. Jej deskripcie textových jednotiek, modifikácie základných jednotiek, chápané ako príznakové javy v písaných textoch (vytýčený vetný člen, osamostatnený vetný člen, pripojený vetný člen, parentéza, elipsa, apoziopéza), horizontálneho členenia textu, viazanosti textu, a to vnútrotextovej anaforickej a kataforickej viazanosti, realizovanej prostriedkami vyjadrujúcimi sémanticko-syntaktické vzťahy v texte a prostriedkami späťtými s koreferenčnými vzťahmi, ako aj jej opisy mimotextovej nadväznosti patria k znalostnému štandardu jazykovedca v oblasti lingvistickej analýzy textu.

V súčasnosti sme svedkami aj aktérmi skúmania textu v rámci „nadštrukturalistickej“ paradigmy (zámerne tu nepoužívam výraz postštrukturalistickej; predponou *nad-* sa tu naráža na to, že máme sklon dívať sa na štrukturalizmus „zvysoka“), čo sa prejavuje ako nazeranie naň na pragmaticko-komunikačnej, kognitivistickej, diskurznoanalytickej, sociologizovanej a inej báze. Ako som však spomenul, pre porozumenie fenoménu text je dôležité vnímať celé jeho výskumné kontinuum ako „tvar“, v ktorom „pozadie“ a „figúra“ na seba vzájomne pôsobia. Také nazeranie je priaznivé aj pre hľadanie výskumnej invencie; napríklad koncentrovane zobrazený systém konektorov v diele E. Bajzíkovej, ktorým sa demonštruje ich fundamentálny význam v štruktúre textu, môže byť podnetom na vysvetľovanie textu z pozície potenciálnej všeobecnej náuky o spájacích faktoroch celkov („konektorológia“ či „konexiológia“), z ktorej by sa text prejavil ako špecifický prípad konštituovania a fungovania celku, založeného (aj) na princípe konexie. Deskriptívny obraz textových konektorov jubilančky nie je teda len prvotným orientačným pôdorysom pri prístupe k poznávaniu textu, ale aj potenciálnym príspevkom k teórii viazanosti, ktorá môže spätne ponúknuť inovovanú prizmu vnímania textu.

Poučné sú práce E. Bajzíkovej aj pre tých, ktorí chcú vniknúť do kontinuity lingvistických výskumov v slovenskom jazykovednom prostredí. Mám na mysli štúdie ako *Výskum textovej syntaxe v slovenskej jazykovede* z roku 1979, *Genéza teórie textu v slovenskej odbornej literatúre* z roku 1989, *Vývin opisu jazykových prostriedkov textovej syntaxe v slovenčine* z roku 1988 alebo *Príspevok k triedeniu zámen v spisovnej slovenčine* z roku 1990, v ktorých sleduje časovú líniu od A. Bernoláka až po osemdesiate roky minulého storočia. Nesporne sú to významné špeciálne texty, a to nielen z hľadiska poznania dejín slovenskej jazykovedy, ale aj – a to by som dal na prvé miesto – zo stanoviska myšlienkovvej a metodologickej kultúry v našej lingvistike. Jej texty dobre reprezentujú túto kultúru. Vyznačujú sa myšlienkovou a metodickou disciplinovanosťou, zodpovedajúcou duchu systémovolingvistickej paradigmy, čo lingvistiku dobre ohraničovalo a autonomizovalo, avšak aj obmedzovalo, „pristrihlo jej krídla“. Spomenul som však fenomén cyklického návratu, ktorý nemôže zaniknúť ani v budúcnosti, a tak ho treba mať na zreteli, aby sa z neho dalo naďalej ťažiť. Práce jubilančky určite nebudú mimo tohto procesu.

Keďže ohniskom vedeckého záujmu E. Bajzíkovej sa stal text, do jej výskumnej sféry sa nemohla dostať štylistika, čo aj preukazujú štúdie o tematicko-štylistickom rozbere Horákovej poviedky *Na stavbe*, o istých stránkach administratívneho štýlu, syntaktických prostriedkoch v hovorovom štýle alebo o štylistike slovníka u Štefana Moravčíka. Sú to priam učebnicové príklady využívania ponúk funkčnej štylistiky aj vtedy sa formujúcej štylistiky výrazových hodnôt, a teda mohli byť aj vzorovými ukážkami štylistického rozboru v školskom vzdelávaní. Pritom si dobre uvedomovala, že často osciluje medzi textovou syntaxou, resp. lingvistickou teóriou textu, a štylistikou, ako to preukazujú napríklad jej výklady o všeobecnom a špecifickom pri výstavbe textu, o výstavbe dramatického textu, hovorového aj odborného textu alebo o jazykovej výstavbe výkladového textu, a už vlastne naznačovala potrebu takej vedeckomyšlienkovy otvorenosti, ktorou sa lingvistika dokáže adaptovať na jazykovú realitu bez účelového zaobchádzania s ňou.

K prehľadu celoživotnej práce profesorky E. Bajzíkovej patrí aj to, že popri vedeckej a pedagogickej práci vykonávala všetky funkcie štandardne spojené s rolou docenta a profesora. Osobitnou spoločenskou hodnotou je jej prínos k šíreniu slovenského jazyka a kultúry v rámci Letnej školy slovenského jazyka a kultúry *Studia Academica Slovaca* v rokoch 1977 – 2001. V tomto období predniesla zahraničným záujemcom o slovenčinu dvadsaťdva prednášok a publikovala ich v zborníkoch tejto školy. Do jazykového života zasahovala aj jazykovokritickými a jazykovovýchovnými článkami, ktorými prispievala k reprodukcii diskurzu o norme spisovného jazyka v interpretácii systémovej lingvistiky a k pestovaniu povedomia jazykovej kultúry v jej zmysle. Aj jej redakčná činnosť je jedným z kameňkov v mozaike jazykovedne a jazykovopopularizačne orientovaných aktivít, vytvárajúcich jazykový obraz slovenského jazykového života v poslednom polstoročí.

Jazykovedné dielo profesorky Eugénie Bajzíkovej je transparentnou exemplifikáciou vývinu jazykovedy v období prechodu od poznávania vety k prieniku do nadvetných celkov, od vetnej syntaxe k textovej lingvistike, pri ktorom sa syntaktické analýzy dostali do kontaktu so štylistikou, od písaných textov k hovorenému jazyku, pričom sa zachovávala metodologická kontinuita, vyznačujúca sa udržiavaním toho, čo sa v duchu systémovej jazykovedy mohlo považovať za ešte lingvistické, a rešpektovaním požiadavky pojmovej a metodologickej vyhranenosti. Aj o jej práce sa môže oprieť lingvista so záujmom o skúmanie textu a štýlu na pozadí fundamentálnej otázky, z čoho vzišli tieto jazykové fenomény so zreteľom na funkčný potenciál jazyka, ale aj so zameraním na analýzu jazykovedných paradigiem z pozície idey cyklického návratu. Jej práce patria k oporným aj pre didaktiku slovenského jazyka pri metodickom spracúvaní gramatickej a textovej problematiky, ale aj pre doktorandov, rozširujúcich si svoj metodologický horizont konfrontáciou prístupov k vete a textu. Toto hutné sumarizačné zachytenie referenčnej reality jej prác a ich

aktuálnej explicitnej aj implicitnej ozveny v lingvistickom kruhu i pedagogickej verejnosti vidí sa mi ako prejav verejného uznania, ktorým sa jej dielo hodnotí tak, ako to zodpovedá jej principiálnemu postoju k vlastným aktivitám: „Plnila som len svoje povinnosti“. Nie je to v súčasnej spoločnosti omámenej marketingovou a narcistickou drogou príkladné humanizačné gesto?

VÝZNAMNÉ ŽIVOTNÉ JUBILEUM RUDOLFA KUCHARA

Renáta Ondrejková – Tatiana Laliková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: renatao@juls.savba.sk, tanal@juls.savba.sk

V tomto roku si slovenská jazykovedná obec pripomína životné jubileum PhDr. Rudolfa Kuchara, DrSc., dlhoročného vedeckého pracovníka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Náš pracovitý, vitálny, priateľský a napriek mnohým nepriazňam osudu vždy dobre naladený kolega oslávil 9. septembra 2017 osemdesiatku.

Významné životné medzníky našich súčasných aj bývalých kolegov sú pre nás vždy vítanou príležitosťou pripomenúť si niektoré fakty podmieňujúce ich bohatú tvorivú vedeckú bádateľskú činnosť, ako aj príležitosťou pripomenúť zásluhy jubilanta pri vedeckom výskume slovenčiny.

Rudolf Kuchar sa narodil 9. 9. 1937 v Šuranoch v rodine železničiara. Po skončení Hospodárskej školy v Bratislave (1957) pokračoval v štúdiu slovenského jazyka a ruského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Po jeho ukončení v r. 1961 nastúpil do Ústavu slovenského jazyka SAV (od r. 1967 Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV) v Bratislave. Práci v tejto vedeckej inštitúcii zasvätil celý svoj život (študijný pobyt, odborný asistent, odborný pracovník, samostatný odborný pracovník, samostatný odborný pracovník špecialista, samostatný vedecko-technický pracovník, vedúci vedecko-technický pracovník, vedecký pracovník, samostatný vedecký pracovník). V ústave zotrval až do roku 2008, teda plných 41 rokov. Akademický titul PhDr. získal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1969. Vedecké kolégium jazykovedy Slovenskej akadémie vied ocenilo publikačnú činnosť Rudolfa Kuchara v roku 1971 pochvalným uznaním a v roku 1987 získal ocenenie Zaslúžilý pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. V roku 1995 po obhájení kandidátskej dizertačnej práce z oblasti vývinu slovenskej právnej terminológie získal vedeckú hodnosť CSc. a stal sa samostatným vedeckým pracovníkom. V roku 2005 úspešne obhájil dizertáciu *Slovenčina a právny jazyk 15. – 18. storočia* a dosiahol vedeckú hodnosť DrSc. V roku

2009 dostal Cenu SAV za vedeckovýskumnú prácu na 7. zväzku *Historického slovníka slovenského jazyka* a v roku 2010 Cenu Jednoty tlmočníkov a prekladateľov v Prahe za to isté dielo ako člen autorského kolektívu.

Rudolf Kuchar je známy hlavne ako odborník na historickú právnu terminológiu a špecialista na jazyk *Žilinskej právnej knihy*, ktorá ako celok zaujíma osobitné miesto medzi jazykovými písomnosťami z predpisovného obdobia slovenčiny. Táto problematika sa stala predmetom jeho viacerých vedeckých štúdií. Venoval sa v nich stredovekej právnej terminológii, lexikálnej stránke právnych termínov, vývinu slovenskej právnej terminológie do vydania Bernolákovho *Slovára* i právnej terminológie. Oblasť výskumu dejín slovenského jazyka, jeho slovnej zásoby, obzvlášť právnej terminológie v predpisovnej slovenčine i v slovanských súvislostiach (v slovinškom, poľskom, ukrajinskom a ruskom jazyku) bola centrom jeho záujmu už od začiatku vedeckého bádania. Výsledky svojich vedeckých výskumov z tejto sféry publikoval v početných štúdiách a článkoch.

Okrem *Žilinskej právnej knihy* R. Kuchar analyzoval jazyk aj iných historických pamiatok, ako napríklad *Knihu výdavkov mestečka Štítnik*, Gavlovičovo dielo *Valaská škola mravov stodola* či Bernolákov *Slovár*. Významné sú aj jeho popularizačno-vedecké publikácie, napríklad *K Chaloupeckého prepisu Žilinskej knihy*, *K vývinu slovenskej právnej terminológie*, *Slovný základ pôd- v slovenčine a v iných slovanských spisovných jazykoch* (všetky 3 štúdie sú z r. 1969).

Rudolf Kuchar sa venoval aj onomastike, pričom sa sústreďoval na osobné mená z okolia Žiliny, zo *Žilinskej knihy* a z *Jelšavskej knihy* a na spôsob adaptovania nemec-kých osobných mien v slovanskom jazykovom prostredí v prácach *Spôsob pomenívania turčianskych zemanov v 18. storočí* (1972), *Adaptácia nemeckých osobných mien v slovenskom prostredí* (1976), *Prímená a priezviská z krstných mien v Jelšavskej knihe (1566 – 1710)* (1996). Pozornosť zamerail aj na staré chotárne názvy Liptovského Trnovca v štúdiu *Jazyková výstavba a vývin chotárnych názvov Liptovského Trnovca* (1976).

Od začiatku koncipovania *Historického slovníka slovenského jazyka* (ďalej HSSJ) sa zúčastňoval na prácach najprv ako autor (HSSJ 1, 2, 3), neskôr popri koncipovaní hesiel aj ako jeden z interných redaktorov (HSSJ 5, 6, 7).

Rudolf Kuchar prepísal a pripravil transliterované vydanie dvoch častí *Žilinskej právnej knihy*. *Preklad magdeburského práva. Zápisy právnych úkonov žilinských mešťanov* (1993, 2001, 2009 + obrazová dokumentácia). Všetky texty publikoval s ich úplným faksimile. Kompletná elektronická podoba je osobitnou prílohou tejto práce, ktorú zabezpečil Slovenský národný archív v Bratislave. Bádania nielen z oblasti jazykovedy, ale aj histórie a práva majú tak k dispozícii popri faksimile aj CD nosič. Zásluhou R. Kuchara má odborná a širšia verejnosť tieto vzácne texty k dispozícii bez podstatných zásahov. V osobitnej kapitole autor uvádza jazykovú charakteristiku diela s porovnaním oboch častí.

Svoje bohaté skúsenosti z transliterovania historických písomností uplatnil R. Kuchar aj ako jeden z editorov slovenských jazykových pamiatok z predpisovného obdobia v prvom a druhom zväzku *Prameňov k dejinám slovenčiny* (1992, 2002). Podieľal sa aj na zostavení tretieho zväzku (2008), ktorý obsahuje výbery rukopisných, doposiaľ nepublikovaných slovenských jazykových pamiatok.

Rudolf Kuchar sa pravidelne a aktívne zúčastňoval na rozličných vedeckých konferenciách, sympóziách, seminároch doma i v zahraničí – v Poľsku, Nemecku, Česku, ale najmä v Slovinsku, kde publikoval viacero vedeckých štúdií a recenzií. Významná je aj jubilantova publikačná činnosť vo vedecko-popularizačnej oblasti, ktorá zahŕňa napríklad diela *Poznávanie jazyka a kultúry slovinského národa* (1987), *Cudzia lexika v Gavlovičovom diele Valaská škola mravov stodola* (1989), *O slovenskej právnej terminológii v Miklošičovom etymologickom slovníku* (1992), *Poznámka k zapisovaniu a adaptácii priezviska etnického pôvodu v Žilinskej knihe (Polonus)* (2007), *Der slowakische Sprachraum im 14. bis 15. Jahrhundert und das Magdeburger Recht* (2008). Ani po odchode do dôchodku R. Kuchar neprestal aktívne pracovať. Magdeburské právo je preňho stále inšpiráciou na ďalšie výskumy, ktoré vo forme štúdií uverejňuje v časopisoch Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, napr. *Čo hovoria právne ustanovenia v stredovekom kódexe o slovenčine a Slovákoch* (2010) alebo *Sociálno-etický aspekt kódexu Magdeburského práva v oblasti zabezpečenia žien (Právne postavenie ženy v stredovekom práve)* (2013).

Aj touto cestou by sme chceli nášmu váženému kolegovi a milému priateľovi pri príležitosti jeho vzácneho jubilea do ďalších rokov popriať hlavne pevné zdravie, veľa životného optimizmu a radosti v kruhu rodiny a najbližších priateľov!

K NEDOŽITÝM DEVÄŤDESIATINÁM IZIDORA KOTULIČA¹

Siniša Habijanec

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: sinisah@juls.savba.sk

Tento rok si pripomíname nedožité 90. narodeniny slovenského jazykovedca Izidora Kotuliča. Narodil sa 5. januára 1927 v šarišskej obci Sedlice (okr. Prešov). V rokoch 1947 – 1952 študuje na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu SASPRO *Fonologický vývin slovenčiny vo svetle súčasného stavu historickej jazykovedy*, ktorý získal finančný príspevok z programu Ľudia (Akcie Marie Curie) 7. rámcového programu Európskej únie na základe grantovej zmluvy REA č. 609427. Výskum bol ďalej spolufinancovaný Slovenskou akadémiou vied.

v Bratislave, kombinácia slovenský jazyk – história. Ešte počas štúdií spolupracuje s vtedajším Ústavom slovenského jazyka (vtedajšej) SAVU pri výskume slovenských nárečí na východnom Slovensku, vďaka čomu ihneď po absolvovaní štúdia do ústavu nastupuje a v rokoch 1953 – 1956 absolvuje vedeckú aspirantúru v odbore slovenský jazyk (špecializácia: dejiny slovenského jazyka a historická dialektológia). Pod vedením školiteľa univ. prof. Eugena Paulinyho, DrSc., vypracúva náročnú kandidátsku prácu *Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí*, ktorú úspešne obhajuje v r. 1957. V nasledujúcom roku získava vedeckú hodnosť kandidát filologických vied (CSc.) a kvalifikačný stupeň vedecký pracovník, v r. 1966 kvalifikačný stupeň samostatný vedecký pracovník, v r. 1967 hodnosť doktor filozofie (PhDr.) a v r. 1987 kvalifikačný stupeň vedúci vedecký pracovník.

I. Kotulič naštartoval svoju vedeckú dráhu prácami z historickej dialektológie (vrátane kandidátskej práce), no po obhajobe sa venoval predovšetkým budovaniu prameňnej základne pre výskum dejín slovenčiny, t. j. excerpcii zhromaždených fotokópií a transliterovaných textov s cieľom budovania kartotéky pre Historický slovník slovenského jazyka (HSSJ). Aktívne sa zúčastnil na vypracúvaní jeho základnej koncepcie a bol členom redakčnej rady prvých štyroch zväzkov (až do odchodu do dôchodku). Dve desaťročia venované diachrónnemu výskumu slovnej zásoby slovenčiny zákonite viedli k čoraz hlbšiemu záujmu o historickú lexikológiu. Od šesťdesiatych rokov minulého storočia ohnisko svojho vedeckého zamerania upriamil predovšetkým na otázky formovania a vývinu predpisovných „kultúrnych“ jazykových útvarov slovenskej národnosti – oblasti, z ktorej zanechal svoje možno najkvalitnejšie práce. K ďalším tematickým okruhom jeho vedeckého záujmu patrila onomastika, najmä antroponomastika, v rámci ktorej sa venoval jednak historickej problematike osobných mien, jednak výskumu živých mien v súčasných východoslovenských nárečiach.

Okrem vedeckej činnosti I. Kotulič zastával viaceré vedecko-organizačné funkcie. Od roku 1959 alebo 1962 (pramene sa rozchádzajú) po r. 1968 zastával funkciu vedúceho oddelenia dejín slovenčiny a tú istú funkciu vykonával aj v rokoch 1981 – 1983. Medzi rokmi 1959 a 1965 bol zástupcom riaditeľa vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka SAV, v rokoch 1959 – 1970 pôsobil ako výkonný redaktor Jazykovedného časopisu. V r. 1992 odišiel do zaslúženého dôchodku a 15. januára 2012 sa jeho životná púť navždy uzavrela.

Dnes je už väčšinou zabudnuté, že I. Kotulič dlhý čas pripravoval monografiu *Formovanie a vývin kultúrnej slovenčiny*, ktorú plánoval prinajmenšom od roku 1977, keď ju spomína Š. Peciar vo svojom príspevku venovanom jeho päťdesiatinám (In: Jazykovedný časopis, 1977, roč. 28, č. 1, s. 86), no pre profesionálne povinnosti, predovšetkým pre dlhodobú prácu na príprave HSSJ, sa tejto problematike

mohol hlbšie venovať až pri samom konci svojej aktívnej vedeckej činnosti. Monografia, ako sa dozvedáme z nepodpísaného interného ústavného dokumentu pravdepodobne z konca 80. rokov, ktorý nám láskavo poskytla jubilatova rodina, mala podať syntetický a teoreticky prehĺbený pohľad na zložitú problematiku formovania a vývinu kultúrnej slovenčiny v období 10. (sic!; S. H.) až 18. storočia. Okrem pripraveného konceptu mal autor spracované dve kapitoly, ktoré uverejnil ako vedecké štúdie (*Význam trnavskej univerzity pre rozvoj kultúrnej slovenčiny*, 1987; *K otázke úzu kultúrnej slovenčiny*, 1988). Monografiu plánoval dokončiť „do konca tejto päťročnice“, no tomuto zámeru sa postavili do cesty dve objektívne okolnosti. Tou prvou boli pravdepodobne jeho zdravotné problémy, ktoré ho v podstate sprevádzali väčšiu časť jeho vedeckej kariéry. Trvalé ťažkosti a komplikácie so zdravím spomína už Š. Peciar (ibid.) pri príležitosti jeho päťdesiatin. Tou druhou bola azda skutočnosť, že posledná päťročnica sa, ako vieme, skončila predčasne pádom režimu a zmenou spoločensko-politického zriadenia. Táto udalosť I. Kotuliča natoľko zasiahla, že po odchode do dôchodku úplne zastavil vedeckú a publikačnú činnosť a utiahol sa do ústrania. Je to obrovská škoda, lebo sme presvedčení, že prinajmenšom v prvom desaťročí po odchode do dôchodku mal dostatok síl na dokončenie monografie o predpisovnej kultúrnej slovenčine, o ktorú slovenská jazykoveda, žiaľ, zostala ukrátená. V dnešnej ére každodenného „obracania kabátov“ a rozsiahleho morálneho relativizmu mu aspoň nemožno uprieť zásadovosť a dôslednosť, čo uznáva napr. J. Doruľa (In: Slavica Slovaca, 2007, roč. 42, č. 1, s. 73). V poslednom jubilejnom príspevku vydanom za jubilatovho života M. Majtán sklamané uvádza, že autor po odchode do dôchodku „[c]elkom nečakane sa však potom úplne odmlčal“ (In: Slovenská reč, 2007, roč. 72, č. 1, s. 54), optimisticky dodajúc: „Autorský kolektív Historického slovníka slovenského jazyka by ho s radosťou privítal medzi sebou pri finišovaní štyridsaťročnej práce na diele, ktoré aj on začínal realizovať a na ktoré aj on pritisol pečať svojej osobnosti“ (ibid., s. 55). Nevieme, či táto výzva bola dopadla na úrodnú pôdu, nie je však vylúčené, že jubilant po odchode do dôchodku ani raz neprekročil prah ustanovizne, v ktorej predtým pracoval 40 rokov.

To, čo I. Kotuliča poznačilo ako vedca, je azda nešťastná kombinácia profesionálnych zásad a nepriaznivých životných okolností. Svedectvá jeho súčasníkov a všetky jemu venované jubilejné príspevky sa zhodujú v jednom: I. Kotulič bol svedomitý a systematický bádateľ, „známy vysokou náročnosťou na vedeckú prácu a kritickosťou k dosiahnutým výsledkom“ (Peciar, ibid.), prípadne „čestný, pracovitý a húževnatý človek. Vyznačuje sa zmyslom pre presnosť a kritickosť vo vedeckej práci, čo sa prejavilo aj vo viacerých kritických recenziách a diskusiách o monografických a iných jazykovedných prácach. Je náročný voči sebe i voči svojim spolupracovníkom. V práci je disciplinovaný a svoje pracovné i organizačné povinnosti si vždy plnil a plní načas a svedomite“ (interný dokument JÚLŠ SAV). Uvedené vlast-

nosti by sme dnes zastrešili spoločným menovateľom „perfekcionizmus“ a ten má vždy dve strany. Tou negatívnou je príliš vysoká sebakritickosť, s ktorou pristupoval k vlastnej vedeckej tvorbe; tá sa v konečnom dôsledku podpísala pod pomerne skromný počet vedeckých prác, ktoré vydal za života.

Okrem nedokončenej monografie o predpisovnej kultúrnej slovenčine v autorovej bibliografii figuruje aj jedna dokončená, no nikdy nevydaná monografia. Ide o jeho už zmienenú kandidátsku prácu *Historické hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí* z r. 1957, ktorú sme dosiaľ poznali takmer výlučne z referencií v monografiách E. Paulinyho *Fonologický vývin slovenčiny* (1963) a *Vývin slovenskej deklínácie* (1990). V prvom diele E. Pauliny na s. 10 uvádza: „V tejto práci využívam výsledky prác dvoch svojich aspirantov, C. Sc. Izidora Kotuliča a C. Sc. Rudolfa Krajčoviča. I. Kotulič spracoval vývin hláskoslovie a tvaroslovie východoslovenských nárečí a R. Krajčovič spracoval zase vývin hláskoslovie časti južných západoslovenských nárečí. Ich práce nie sú doteraz vydané. Používal som ich v rukopise.“ Nedlho po vydaní Paulinyho monografie vyšla Krajčovičova práca v krátkom čase až dvakrát, najprv vo dvoch častiach v Sborníku Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Philologica, potom aj knižne v r. 1964. Kotuličova práca však dosiaľ nebola publikovaná. Okolnosti takéhoto priebehu udalostí sú zahalené rúškom tajomstva, z nepriamych svedectiev Kotuličových súčasníkov a spolupracovníkov však vyplýva, že na autora bol vyvíjaný veľký nátlak, aby text pripravil na vydanie, čo on pre stupňujúce sa profesionálne, pravdepodobne aj rodinné povinnosti nikdy nedokázal. Oveľa konkrétnejšie informácie poskytuje autorova odpoveď oponentom dizertácie prof. J. Stanislavovi a prof. J. Štolcovi, zachovaná v jeho pozostalosti. Ako z nej vyplýva, uvedení oponenti vyjadrili ku kandidátskej práci početné pripomienky, niekedy aj vecného charakteru, z čoho možno usúdiť, že príprava knižného vydania by si bola vyžadovala nielen nové formálne usporiadanie textu, ale aj dôkladné premyslenie všetkých výkladov, ba celých koncepcií, no predovšetkým by nepriamo implikovala ďalší rozsiahly výskum. Keďže, ako sme uviedli, nedlho po obhajobe bol I. Kotulič poverený budovaním pramennej základne pre vypracovanie HSSJ, k čomu pribudli viaceré vedecko-organizačné funkcie, a vzhľadom na vysoké nároky, ktoré ustavične kládol na svoju tvorbu, sa ku kandidátskej práci, žiaľ, potom už nevrátil. Dnes možno predpokladať, že po pripomienkach oponentov nebol so svojou prácou úplne spokojný, z tohto dôvodu exemplár kandidátskej práce (v pozostalosti sa našli až tri!) nikdy neodovzdal do ústavnej či inej knižnice. Preto by nás nemala prekvapiť informácia, že jedinou inštitúciou, ktorá disponovala exemplárom jeho dizertácie, bola dlhý čas knižnica kanadskej Albertskej univerzity (!), kam ho autor poslal v r. 1994 na žiadosť kanadského slavistu Terencea R. Carltona.

Mnohé desaťročia Kotuličova práca vôbec nefigurovala v (česko)slovenskom vedeckom živote ani v zahraničnej slavistike a ako ťažko dostupný prameň (alebo

dokonca prameň úplne nedostupný) po čase upadla do zabudnutia, až sa v ostatnom čase stala takmer nezvestnou. Takýto nepriaznivý stav zmenilo už tento rok jej knižné vydanie, ktoré sme pripravili v rámci projektu *Fonologický vývin slovenčiny vo svetle súčasného stavu historickej jazykovedy* (SASPRO 0014/01/03). Publikácia vyšla vo vydavateľstve Veda. Dlho očakávané knižné vydanie pri príležitosti nedožitých 90. narodenín autora a 60. výročia obhajoby jeho kandidátskej práce je azda najlepším spôsobom, ako možno vzdať hold tomuto významnému, no nedocenenému slovenskému jazykovedcovi.

ZA DOCENTOM PAVLOM ROHÁRIKOM

Vladimír Patráš

*Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: Vladimír.Patras@umb.sk*

V jarnú nedeľu 21. mája 2017 odišiel do večnosti doc. Pavel Rohárik, CSc. – dlhoročný učiteľ, zodpovedný vedec, ústretový spolupracovník, taktný kolega a chápavý priateľ. Jeho životné putovanie bolo na viac desaťročí späté s Banskou Bystricou a s vysokým školstvom v tomto meste. Pred rokmi sa fyzicky vzdialil z rodnej dolnozemskej roviny a napohľad sa odpútal od nej. Aj po zakorenení na Slovensku však v hĺbke svojej osobnosti prirodzene, vytrvalo, s dejinne odskúšanými črtami svojho kolektívneho genofondu, v sebe i so sebou nosil príbehy, ducha i mentalitu odvážnych a pracovitých krajanov. Medzi nimi vyrástol a v ich spoločenstve dozrieval a k nim sa s potešením a rád navracal, pokiaľ mohol a vládal.

Spoločenské a zároveň individuálne, pracovné a ľudské pôsobenie jazykovedca slovakistu s etnografickým videním Pavla Rohárika bolo i ostane natrvalo prepojené so slovenskou krajaňskou komunitou v dnešnom Rumunsku a s učiteľským povoláním. Narodil sa 8. júla 1930 v Nadlaku – pohraničnom mestečku v západnom cípe Aradskej župy dnešného Rumunska. Na začiatku 50. rokov krátko pôsobil na tamojšej slovenskej menšinovej škole ako učiteľ. V rokoch 1954 – 1958 na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave vyštudoval učiteľstvo slovenského jazyka a dejepisu. Po absolvovaní nastúpil na Strednú všeobecnovzdelávaciu školu v Banskej Bystrici ako stredoškolský učiteľ. Od roku 1960 až do dôchodku v roku 2000 bol zamestnancom Katedry slovenského jazyka a literatúry vtedajšej samostatnej Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici a po vzniku Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (1992) jej Fakulty humanitných vied (od roku 2014 Filozofickej fakulty). Rozvážne putoval po kariérnom oblúku vysokoškolského učiteľa – najprv v postavení odborného asistenta, od roku 1980 docenta s pedagogickým, ve-

deckým a spoločenským zameraním na slovenský jazyk. V rokoch 1970 – 1983 vykonával funkciu zástupcu vedúceho katedry a tajomníka katedry, od r. 1983 do rozhrania 80. a 90. rokov vedúceho oddelenia slovenského jazyka.

Docent Pavel Rohárik celý svoj akademický život venoval slovenčine, jej diachrónnym črtám a synchrónnej komunikácii v rodnej reči. Odborno-pedagogicky sa sústreďoval na vývin a teóriu jazyka, na dejiny slovenského jazyka, súčasnú lexicológiu a najmä na tradičné zemepisné dialekty. Bol účastným na vzdelávaní a výchove stoviek študentov slovenčinárov. Aj dve tretiny terajšieho vedecko-pedagogického osadenstva slovackistických katedier na Filozofickej fakulte UMB v Banskej Bystrici utvárajú jeho niekdajší študenti, ktorých svojho času spolutváril a podporoval v ich odbornom, osobnostnom a ľudskom raste. Vedeckú pozornosť zameriaval na život, miesto a osudy slovenčiny; špeciálny záujem prejavoval o dorozumievanie v podmienkach dolnozemskej Slovákov. Prirodzene, najviac ho pútalo nadlacké prostredie, miestny areál s tradične významným slovenským osídlením, ktorý dokonale poznal a ktorý trpezlivo, s osobným zaujatím a pozorovateľským zápalom skúmal. Jeho pozorovateľský cit a detailistické bádania v zmysle zásady vedeckej objektivity faktograficky nasýtené, interpretačne presvedčivo a čitateľsky pôsobivo sledujú predovšetkým vedecké jazykovedné ciele. Netaja sa však ani oprávneným úsilím naplňať a podporovať dôležité poznávaco-vzdelávacie, národno-uvedomovacie a kultúrno-spoločenské poslanie.

Rohárikov viacúrovňový záujem o Nadlak, o pestré životné osudy a enklávnu slovenčinu tamojšieho komunikujúceho spoločenstva teda neväzil len v osobných pohnutkách. Autor bol dobre oboznámený aj s koncepciou vtedy pripravovaného *Slovníka slovenských nárečí* a jej nosnou ideou zachytiť slovnú zásobu jednotlivých slovenských dialektov vrátane lexiky zachovaných nárečových ostrovov mimo územia Slovenska. V základe jeho bádateľských úsilí preto programovo spočívalo odborné názvoslovie – terminológia viac než troch desiatok tradičných remesiel, ktoré od svojho príchodu na Dolnú zem na začiatku 19. storočia vykonávali miestni nadlackí majstri zväčša so svojimi rodinami a pomocníkmi. V 60. rokoch, v období prvých výsledkov „paulinyovských“ koncepčne pripravených a systematicky uskutočnených výskumov hovorenej podoby spisovnej slovenčiny metodologicky rozpracoval výskumný program a vlastné zámery rozvinul priamo medzi „svojimi Nadlačanmi“. Navštevoval tamojších ľudí v ich autentických enklávných prostrediach i pracovných pôsobiskách, pozoroval ich počínanie a komunikoval s nimi. S oporou o vybrané metódy terénnych výskumov získaval, zhromažďoval, triedil a overoval vzácne údaje a usúvzťažňoval hodnotné poznatky. Zmysel a cit pre remeselnícku precíznosť a názornosť, nadobudnutú v rodinnom prostredí, vedno so stovkami pomenovaní potvrdzoval aj fotokolekciami, previazanými s jednotlivými pracovnými odvetviami. V 70. a 80. rokoch a napokon až do ukončenia svojho aktívneho pedagogického pôsobenia sa k nadobudnu-

tým prameňom navracal, dopracúval ich a minuciózne dopĺňal. Poctivý faktografický pôdorys zobrazovanej skutočnosti však nikdy nezastieral, neupravoval či neprikrášľoval. Nezvýrazňoval emotívny rozmer výskumov, hoci bol ním prirodzene ovplyvňovaný; prejavy kolektívnej pamäti a osobné spomienky vsádzal do dokumentov na podfarbenie, ale nadovšetko si ctil pôvodnosť ako argumentačný základ poznania. Tým presvedčivo potvrdzoval myšlienku filozofa Karla Poppera: „Hoci sa pravda skrýva v hĺbke, máme schopnosť svojimi sondami do tejto hĺbky prenikať.“

Nadobudnuté poznatky a skúsenosti z uskutočnených výskumov P. Rohárik publikoval v niekoľkých príspevkoch venovaných koncepcii, profilu terénnych bádaní a vybranej čiastkovej problematike. Pripomeňme najmä štúdiu *O výskume niektorých hláskoslovných javov slovenského nárečia v Nadlaku* (In: Slovenská reč, 1979, roč. 44, č. 2, s. 105 – 112). Etymologický prístup k témam priblížil a dokladoval v štúdiu *Niekoľko poznámok k pôvodu, pravopisu a výslovnosti názvu dolnozemskeho mestečka Nadlak* (In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Spoločenské vedy. 8. Red. J. Findra a kol. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1987, s. 53 – 62). Skelet a výsledky svojho výskumného projektu predstavil v štúdiu *Remeselnícka terminológia štúrovského obdobia slovenskej enklávy v Nadlaku na Dolnej zemi (Rumunsko)* (In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 4, s. 215 – 225). Súbežne už pripravoval prvú veľkú knižnú prácu.

Úvodná časť Rohárikovho programu – syntetického monografického diela vyšla s názvom *Terminológia remeselníckej výroby v Nadlaku. I. časť. Remeslá zamerané na potreby poľnohospodárskej výroby* (Martin: Matica slovenská 1988. 480 s.). Autor po rozsiahlej národopisne koncipovanej štúdiu *Z dejín Slovákov v Nadlaku* a metodologických úvahách *Cieľ práce a metóda pracovného postupu* predostrel sústavu remeselníckej terminológie viažucej sa na roľnícky spôsob života nadlackého ľudu. Ďalšie pozoruhodné tezaury nadlackého remeselníckeho názvoslovia v krušných poprevratových časoch v 90. rokoch museli nezaslúžene odpočívať v autorovom depozitári a trpezlivo vyčkávať na svoje edičné spracovanie a knižné zverejnenie. Až na sklonku prvého decénia v novom storočí tlačou vyšla *Terminológia remeselníckej výroby a jazyk štúrovského obdobia Slovákov v Nadlaku. II. a III. časť* (Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied 2010. 420 s.). Jej teoretické predmostie utvorila rozmerná štúdia *Systémová charakteristika jazyka Slovákov v Nadlaku*. Autor v II. časti knižnej publikácie predstavil remeslá zamerané na výstavbu obydlia a jeho údržbu (murárstvo, tesárstvo, elektrikárske remeslo, vodoinštalatérsťvo, maliarstvo, kominárstvo). V III. časti sú zachytené remeslá zamerané na výrobu domácich spotrebných predmetov (stolárstvo, košíkárstvo, hrnčiarstvo, kamenárstvo, čalúnnictvo, klampiárstvo). Napokon sa podarilo vydať aj dve záverečné časti projektu, opäť v spoločnej monografickej publikácii *Terminológia remeselníckej výroby a život Slovákov v Nadlaku. IV.*

a V. časť (Eds. V. Patráš – M. Arvensisová. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, Katedra slovenského jazyka a komunikácie 2016. 458 s.). Vstup utvára multidisciplinárna, drobnokresbovo pripravená štúdia *Život Slovákov v Nadlaku* so zameraním pozornosti na bývanie Nadlačanov, hospodárenie, stravovanie a rodinný život, na obyčaje, spoločenský a kultúrny život. Štúdiu koloruje súpis miestnych rodných mien a prezývok s nárečovým slovníkom bežnej komunikácie miestnej enklávnej komunity. IV. časť prináša remeslá zamerané na výrobu odevov a obuvi a na oblasť služieb (krajčírstvo, čižmárstvo a obuvníctvo, papučiarstvo, klobučníctvo, kožušníctvo, garbiarstvo, farbiarstvo, holičstvo). V. časť približuje terminológiu remesiel zameraných na výrobu potravín (mäsiarstvo, pekárstvo, cukrárstvo).

Publikačným prejavom mnohoročných Pavlových snáh i obetavosti jeho rodiny neboli početné vedecké a odborné príspevky, ako sa dnes nezriedka s prídavkom administrovania hovorí „výstupy“ či „výkony“. Pravdaže, mohol i mal uverejniť viac čiastkových textov; presvedčivých podkladov a hodnotných zistení bolo poruke naozaj dosť. Predsa len: obdivuhodný je výsledok. Ním sú tri veľkolepé knihy, v ktorých je na spolu 1 350 tlačených stránkach uložených päť zväzkov monumentálnej „nadlackej epopie“. Jeden z odborných posudzovateľov jeho monografií PaedDr. Miloslav Smatana, CSc., v recenzii na druhú knihu (*Žirna ratolesť slovenčiny z Nadlaku*). In: Slovenská reč, 2013, roč. 78, č. 3 – 4, s. 212 – 224) oceňujúco uviedol: „Je nesporné, že publikovaný materiál slúži ako dôkaz o jazykovej samostatnosti a životaschopnosti našich národných enkláv žijúcich mimo územia Slovenska a v neposlednom rade aj v súčasnosti pomáha, podľa autorovho vrúcneho želania, posilňovať a ďalej rozvíjať naše jazykové povedomie“ (s. 223).

Pri kontúrovaní spomienky si dovoľujem byť jemne osobnejším. Mal som nekaždodennú príležitosť sústredene spolupôsobiť pri náročnom zabezpečovaní všestrannej podpory, pri spracovaní a napokon aj vydaní ostatných dvoch kníh a povznášajúco som pobudol vedľa doc. Rohárika či nezriedka vedno s ním. Necelé dva mesiace pred jeho odchodom do nenávratna som mu v jeho domácich podmienkach odovzdával do vlastných rúk hotové exempláre finálnej monografie. Teraz i neskôr mi ostáva už len ďakovať dobrotivému osudu, že tvorivý oblúk svojich odborných, osobnostných a ľudských úsilí symbolicky uzamkol sám autor. Etnograf, znalec dejinných osudov slovenského etnika v krajanských podmienkach prof. PhDr. Ján Botík, DrSc., v osobnej korešpondencii uviedol: „[...] takýto výskum by v Nadlaku nemal kto urobiť. Publikácie Pavla Rohárika sú vzácnym dokladom o jazykovej svojbytnosti a kultúrnej jedinečnosti Nadlačanov.“ A po prijatí správy o autorovom úmrtí uznanlivo dodal: „[...] jeho bádateľský odkaz môže naplňať poslanie v celostnej a uzavretej podobe“.

Pavel Rohárik vždy vedel zasvätené zaujímať postoje v akýchkoľvek diskusiách. Bol vnímavý, citlivý a komunikatívny k slovenským národným, krajanským

a kultúrnym motívom. Mal prehľad o záležitostiach aktuálneho spoločenského života a výstižne, kompetentne sa o nich vyjadroval. Do posledných chvíľ si zachoval obdivuhodnú pamäť. *Dalo sa s ním hovoriť o všetkom*, radi poznamenávali a dodnes zdôrazňujú jeho kolegovia, najmä generační spolupútnici. Ako ich a Pavlov voľakedajší študent sa prikláňam k tejto mienke. Mal som totiž príležitosť poznať ho viac než 35 liet, z toho posledné roky jeho aktívneho zamestnaneckého života na katedre ako spolusídliaci v jednej pracovni. Vytvorili sme si jedinečný časopriestor nielen na odborné, ale aj na osobné debaty. Stelesňoval dve súbežné stránky osobnosti a ľudského ducha. Bol človekom racionálnym a praktickým, zároveň i citlivým a citovo prístupným. Dával nenápadne najavo, že je v nás mnohé, v čom je vhodné či prínosné pokračovať, ale i také, čo by malo zostať privreté v každom ako prirodzené tajomstvo. Tak ako v dobrom texte, ktorý síce nikdy nepovie všetko, ale ktorý znie a ktorý inšpiruje.

Vážime si, že sme mohli obohacujúco byť s docentom Pavlom Rohárikom spoločne, vo vzájomnej blízkosti. Že sme mohli s ním jestvovať, tvárniť súčasnosť, ale i tvarovať perspektívy. Že sme i vďaka nemu mohli vnímať priamky, zákruty, výšiny i údolia svetov.

Češ' jeho svetlej pamiatke.

ADJEKTÍVNE OKAZIONALIZMY S FORMANTOM *-OIDNÝ*¹

Jana Hašanová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Panská 26, 811 01 Bratislava, e-mail: janah@juls.savba.sk

V bežnej komunikácii sa stretávame aj s príležitostne utvorenými slovami, okazionalizmami. V minulosti bolo možné skúmať túto lexikálnu vrstvu prakticky len v tlačných textoch, najmä v dielach umeleckej literatúry a v publicistike (porov. napr. Buzássyová, 1980). Tejto zložke slovnej zásoby je venovaná aj monografia Ľ. Liptákovovej *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (2000). Konštatuje sa v nej, že okazionálne slová sa najčastejšie tvoria v oblasti pomenovania osôb a vecí, na druhom mieste v oblasti pomenovania dejov, najmä pri tvorení dynamických slovies. „Okazionálne pomenovanie vlastností a okolností sme v hovorenej komunikácii zaznamenali v nepatrenej miere.“ (Liptáková, 2000, s. 106). Práve v oblasti okazionálnych adjektív sa v súčasnosti často využíva tvorenie slov s formantom *-oidný*. Vďaka internetu a korpusovej lingvistike sa uchováva ich hovorený komunikačný charakter v textovej forme, aj keď vznikajú príležitostne, spontánne pri výmene krátkych písaných replík prostredníctvom počítača počas čítania, internetovej diskusie a pod. Slovník cudzích slov. Akademický (Kraus a kol., 2005; ďalej SCS) uvádza výklad tohto segmentu takto:

-oidný <g> v zloženinách druhá časť s významom niečo podobné tomu, čo označuje základ (prvá časť slova)

Okazionálne adjektíva s formantom *-oidný* majú slovotvorný základ motivovaný neutrálnym substantívom (napr. *mrkva*, *mydlo*, *reťaz*), ale tiež expresívnym, subštandardným či slangovým substantívom (napr. *opacha*, *šuter*, *popík*). Z textového korpusu Omnia Slovaca² (ďalej korpus OS) je náhodne vybratá táto vzorka: *chladničkováoidný*

¹ Príspevok je súčasťou riešenia výskumnej úlohy grantového projektu VEGA č. 2/0017/17 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

² Omnia Slovaca 15.05 je interný korpus slúžiaci pre potreby pracovníkov oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, korpus vznikol zlúčením všetkých slovenských korpusových dát dostupných v roku 2015. Jeho súčasťou sú korpusy prim-6.1-juls-all, s-hovor-4.0, legal-1.1, web-1.2, Wanda, skTeTen a Araneum Slovaca 15.01 a jeho veľkosť je 3,59 miliardy slovných tvarov.

(vzhľad predmetu), *lyžičkoidný*, *mydloidný* (tvar), *imidžoidný*, *bábkoidný* (poslanec), *slimákoidný* (tvor, obor), *teplákoidný* (typ), *prostituidný*³ (politický biznis), *myšoidný* (systém písania na klávesnici počítača), *popíkoidný* (rock), *denníkoidný* (charakter blogu), *šutroidný*, *pralesoidný* (úsek), *šansónoidný* (folk), *čízkejkoidný* (koláč), *šalátikoidný* (obed), *gumoidný* (syr), *punčoidný* (nápoj), *klobáskoidný* (párok), *zápočtoidný* (utorok), *zebroidný* (odznačik so zebrou), *trapasoidný* (výkon), *termoskoidný* (hrnček), *rúžoidný* (kozmetický produkt), *reťazoidný* (náhrdelník), *raňajkoidný* (charakter jedla), *skriňoidný* (bielizník), *rančoidný* (motorest), *princooidný* (prejav), *pončoidný* (kabátik), *ponorkoidný* (život), *opachoidný* (barový pult), *mrkvoidný* (odtieň, tvar), *jazvečíkoidný* (psík). Na internete je možné vyhľadať aj kuriózne utvorené slová, v ktorých sa do slovotvorného základu dostávajú napr. aj vlastné mená, obchodné názvy výrobkov alebo citoslovčia: *truck-oidný* (sedan), *windows-8-oidné* (stránky), (má v sebe niečo) *marilyn-oidné* (ako Marilyn Monroe), (dobrá) *tuc-tuc-oidná* (odrhovačka) a pod.

Niektoré slová sú použité v korpuse OS viackrát, napr. *klišoidný* (89 dokladov, ale *klišéoidný* 7 dokladov; ďalej D), *hmyzoidný* (46 D), *krabicoidný* (26 D), *telenovelooidný* (10 D), *panelákoidný* (7 D), *tehloidný* (6 D), *tankoidný* (6 D), *gýčoidný* (6 D), *teniskoidný* (5 D), *narcisoidný* (4 D), *kofoloidný* (4 D).

Sú doložené aj ďalšie deriváty od týchto adjektív, najčastejšie príslovky, príp. abstraktá, napr. (pôsobí to) *klišoidne*, *sliepkoidne* (sa pošťazovať), *omáčkoidne* (kecať o ničom), (film sa dostáva na svoju vlnu) *klišoidnosti*.

Dokladov na adjektíva s formantom *-oidný* je v súčasnosti pomerne dosť, dajú sa vyhľadať v korpuse, na internete alebo ich počujeme v bežnej komunikácii. Krátky slovník slovenského jazyka (2003; ďalej KSSJ) uvádza len dve lexikograficky prihniezdované adjektíva – *hemoroidný*, *koloidný* – ako deriváty utvorené sufixom *-ný* od substantív *hemoroid*, *koloid*. Viac ich uvádzajú doteraz vydané tri zväzky Slovníka súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006; H – L, 2011; M – N, 2015; ďalej SSSJ), napr. *antropoidný*, *cykloidný*, *elipsoidný*, *haploidný*, *kortikoidný*, *mongoloidný*, *neandertaloidný*, *negroidný*. Ešte viac podobných adjektív nájdeme v slovníkoch cudzích slov. Sú odvodené sufixom *-ný* od substantívneho motivanta (*antropoid*, *cykloid*, *mongoloid*), v ktorom komponent *-oid-* funguje ako sufixoid, morféma s črtami koreňa i derivačnej morfémy. Je to pôvodne grécky komponent, ale dostáva sa k nám prostredníctvom angličtiny, v ktorej sa pomocou neho tvoria substantíva, ale často zároveň i adjektíva pomenúvajúce podobnú vlastnosť, ako je obsiahnutá v slovotvornom základe, napr. *ellipsoid*, *negroid*, *paranoid* (Online Etymology Dictionary⁴).

³ Adjektívum *prostituidný* je tvorené pomocou *-idný*, čo možno považovať za variant formantu *-oidný*, napr. *sušiidný* (losos), *kupéidné* (auto).

⁴ Dostupný na: <http://www.etymonline.com/index.php?term=-oid> [cit. 21. 8. 2017].

M. Sokolová – M. Ivanová – K. Vužňáková (2005, s. 122) konštatujú, že: „Suffixoidné radixoidy, pri ktorých je výrazná systematizačná funkcia, tvoria hlavne substantívne pomenovania [...] nepravé, nevlastné Z_{SUBST} [substantívne motivovaný slovo-
tvorný základ; pozn. J. H.] + -oid (*prefixoid*, *afixoid*, *koloid*, *sféroid*, *celuloid*) [...]“ SSSJ. M – N (2015) uvádza napr. tieto dve súvzťažné heslá vo funkcii slovo-
tvorného motivanta a motivátu:

mongoloid -da pl. N -di m. <VM + gr.> 1. antrop. ► príslušník etník z východnej a juhovýchodnej Ázie vyznačujúci sa žltkastou pleťou, rovnými čiernymi vlasmi, pomerne plochou tvárou, šikmými očami, útlou, obyč. nízkou postavou, napr. Číňan, Tibetan, Japonec, Indián, Inuit (podľa etnika Mongolov): *Čierne vlasy odlišia černocho od svetlovlasého „nordika“, ale zlyhajú v prípade mnohých mongoloidov.* [M. Thurzo]

2. i star. lek. ► človek s Downovým syndrómom, mongolizmom, vrodenu anomáliou prejavujúcou sa oneskoreným mentálnym vývojom a typickým vzhľadom postihnutého (šikmé oči, nízky vzrast, priečna ryha na dlaniach): *ich syn je m.; mongoloidovi sa ťažko dá uhádnuť vek; dievčatko vyzeralo ako všetci mongoloidi*

mongoloidný -ná -né príd. 1. antrop. ► súvisiaci s mongoloidmi, príslušníkmi etník z východnej a juhovýchodnej Ázie, vyznačujúcimi sa žltkastou pleťou, rovnými vlasmi, šikmými očami a pod.: *m. kmeň; m. typ; mongoloidná tvár; mongoloidná skupina ľudí*

2. i star. lek. ► majúci znaky charakteristické pre Downov syndróm, mongolizmus, prejavujúci sa oneskoreným psychickým vývojom a typickým vzhľadom postihnutého (šikmé oči, nízky vzrast, priečna ryha na dlaniach): *jedinec s mongoloidnými črtami*

„Pri adjektívach sú kvázikompozitami similitívne adjektíva: Z_{ADJ} [adjektívne motivovaný základ; pozn. J. H.] + -oidný *skleroidný*, *schizoidný* [...]“ (Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 122)⁵.

V korpuse OS sú najpočetnejšie zastúpené adjektíva ako deriváty substantívnych odborných termínov, napr. *humanoid* → *humanoid-ný* (199 D), *koloid* → *koloid-ný* (165 D), *steroid* → *steroid-ný* (90 D). Účastníkmi diskusií na internetových fórach, ktoré sú zdrojom vyššie uvedeného výberu okazionalizmov, bývajú predovšetkým mladí ľudia. Je málo pravdepodobné, že ich k tvoreniu takýchto slov motivujú cudzie odborné termíny. Sú utvorené skôr analógiou, napodobením.

Podľa J. Furdíka (1970) okrem pravidelného tvorenia derivátov, ktoré majú rovnaký vzťah k fundujúcemu slovu (napr. *učiť* – *učiteľ*, *písať* – *pisateľ*), sa uplatňuje v oblasti slovo-
tvorby aj „analógia založená na rovnakej morfológicko-slovo-
tvornej štruktúre derivátov“ (op. cit., s. 57)⁶. Z adjektív, ktoré majú komponent -oidný, je v korpuse OS početne najviac zastúpené adjektívum *paranoidný*. Toto slovo, aj

⁵ K. Vužňáková (2012, s. 30) pristupuje ku kvázikompozitám takto: „O kvázikompozitách uvažujeme vtedy, keď: Jeden z komponentov kompozita je prevzatý a zároveň sa nenachádza ako samostatná lexéma v slovnej zásobe jazyka, napr. *prefixoid* [...]“

⁶ Ako príklad autor uvádza slovo *nádrž*, ktoré sa typovo radí k slovám *výplň*, *náplň*, *príťaž* a pod. Toto slovo nemá svoje motivujúce sloveso (**nadržat*), ako je to pri podobných slovách (*vyplniť* – *výplň*, *naplniť* – *náplň*, *príťažliť* – *príťaž*). Slovo *nádrž* je utvorené napodobnením štruktúry slov typu *výplň*, *náplň*, *príťaž*.

vzhľadom na vysoký počet výskytov, mohlo (popri terminologických a iných slovách so zakončením na *-oidný*) spĺňať úlohu vzoru, podľa ktorého analogicky, napodobením jeho slovotvornej štruktúry začali vznikať iné adjektívne neterminologické (teda i okazionálne) pomenovania vlastností osôb, zvierat, vecí a javov.

V SCS (2005) je heslo *paranoidný* lexikograficky spracované prihniedzovaním k lekárskeму a psychologickému termínu *paranoja*. KSSJ (2003) a Pravidlá slovenského pravopisu (2013) uvádzajú pri tomto lekárskom termíne adjektívum *paranoický*. Obe slová – *paranoidný* a *paranoický* – fungujú prvotne ako vzťahové adjektíva, napr. *paranoidný blud*, *paranoidná schizofrénia*, *paranoidná porucha osobnosti*, *paranoická psychóza*, *paranoické stavy*, *rôzne formy paranoidného ochorenia*.

Slovo *paranoidný* však nemá v súčasnej slovnej zásobe slovenčiny len charakter odborného termínu. Často sa vyskytuje napríklad v prekladoch zahraničnej beletrie, môžeme ho ďalej počuť v prekladových dialógoch k zahraničným filmom. V korpuse OS má lema *paranoidný* 4 833 výskytov⁷, pričom najvyšší počet podľa frekvenčnej distribúcie je v prekladovej beletrii, na druhom mieste je publicistika, na treťom sú výskyty na internetových stránkach. Adjektívum sa nepoužíva len ako termín na označenie vlastnosti človeka trpiaceho na paranoju, duševnú chorobu prejavujúcu ako poruchu osobnosti, ale aj na vyjadrenie stavov zdravého človeka, ktorý je za istých okolností prehnane podozrievavý, nedôverčivý, vzťahovačný. Jeho duševný stav sa niektorými prejavmi **iba podobá** vážnej poruche. Adjektívum je v týchto prípadoch kvalifikačné⁸ a napriek tomu, že jeho slovotvorný základ má súvis s terminologickým pomenovaním *paranoja*, je skôr synonymom slov *vzťahovačný*, *podozrievavý*. Objavuje sa aj v komparatíve a superlatíve (*paranoidnejší*, *najparanoidnejší z nás*). Uvádzame niekoľko príkladov z korpusu OS a internetu: *Vedela som, že by mi najradšej vykričala, že to trochu prehánam a že som paranoidná, ale ovládla sa.*⁹; *Nebud' paranoidný, – utáhovala si z neho.*¹⁰; *Niekedy mám máličko paranoidné predstavy o veľkej konšpirácii technológií sveta s cieľom dôkladne nám pozmeniť štruktúru života.*¹¹

Ustálenosť v systéme potvrdzuje aj tvorenie príslovky *paranoidne*, napr. *Zelená farba ženu zrejme upokojila, lebo si prestala hundrať vyhrážky, ktoré Igor paranoidne vzťahoval na seba.*¹²

⁷ Po odfiltrovaní príslovkových dokladov; vyčíslené programovým nástrojom Word Sketch Engine spoločnosti Lexical Computing, Ltd., určeným na vyhľadávanie a selekciu dokladov podľa zvolených parametrov.

⁸ „Nadobúdanie a ustáľovanie kvalifikačného významu pri pôvodne vzťahových adjektívach vedie k reštruktúracii systému adjektív, k obohacovaniu jednotlivých sémantických skupín kvalifikačných adjektív [...]“ (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 172).

⁹ FURJELOVÁ, Ivana: Až keď bude mama trizva. Bratislava: Evitapress 2013. 247 s.

¹⁰ ŠTEFÁNIK, Ondrej: Bezprsté mesto. Bratislava: Tatran 2012. 344 s.

¹¹ HYBENOVÁ, Katarína: Čo by som robila, keby som nemala mobil. Dostupný na: <https://hybenova.blog.sme.sk/c/4643/Co-by-som-robila-keby-som-nemala-mobil.html> [cit. 10. 7. 2017].

¹² KLIMÁČEK, Viliam: Námestie kozmonautov (generácia IO). Levice: Koloman Kertész Bagala & literarný klub s. r. o. 2012.

Podľa dokladov adjektívum *paranoidný* v kvalifikačnom význame prevyšuje počtom výskytov (približne 4 000 D) používanie domácich pomenovaní *vzťahovateľný* (286 D), *podozrievavý* (66 D). Môže sa pokladať za prevzaté, ale do veľkej miery už za zdomácnené slovo. Formant *-oidný* sa pripája k rôznym substantívnym slovo-tvorným základom, vznikajú okazionalizmy s významom podobnosti (*gyčoidný*, *tankoidný*), ktoré majú analogickú slovo-tvornú štruktúru ako typ *paranoidný*. Tieto substantívne slovo-tvorné základy nie sú kvázikompozitami cudzieho pôvodu s komponentom *-oid* (typ *mongol-oid*, *elips-oid*), ale ide o bežné domáce či zdomácnené substantíva. Tento slovo-tvorný typ sa uplatňuje aj v adjektíve *fašizoidný*, lexikograficky zachytenom v SSSJ. A – G (2006). Slovník neuvádza motivujúce substantívum **fašizoid*, ani odborný kvalifikátor:

fašizoidný -ná -né príd. <tal. + gr.> ► majúci základné znaky, ráz fašizmu: *f. režim*; *fašizoidná propaganda*; *fašizoidné živly*; *Ani po polstoročí myšlienkam i prejavom fašizmu a fašizoidným tendenciám neodzvoniło*. [Pravda 1995]

Pri lexikografickom výklade heslových slov pomenúvajúcich vlastnosti substancie, napr. *balón-ovitý*, *klas-natý*, *hrebienk-ový*, zakončených na bežné adjektívne slovo-tvorné prípony, sa v lexikografii využívajú rôzne výkladové perifrázy – „majúci znaky, ráz, vlastnosti, farbu, chuť, tvar, podobu, charakter niečoho“. Význam „pripomínajúci niečo, podobný ako niečo“ je vyjadrený sufixom *-ovitý*, napr. adjektívum *balónovitý* (porov. v SSSJ. A – G, 2006):

balónovitý -tá -té príd. ► majúci podobu balónu, pripomínajúci balón: *b. rukáv*; *balónovité vydúvanie chlopne*; *ryby majú b. plynový mechúr*; *rosnička, malá zelená žabka, nafukujúca balónovitý mechúrik na hrdielku* [VNK 2000]

Popri bežných adjektívach so sufixom *-ovitý* (*uhrovitý*, *kvapkovitý*, *esovitý*) nájdeme v korpuse aj zriedkavé slová. Tie však nevznikajú príležitostne (ako okazionalizmy s formantom *-oidný*), ale najčastejšie slúžia na taxonomickú klasifikáciu rastlín a živočíchov, napr. *koral mozgovitý*, *repíček repíkovitý*, *lajniak skrabeusovitý*, *chvostík vlasovitý*.

Pri hľadaní odpovede na otázku, prečo je slovo-tvorný typ s formantom *-oidný* dnes obľúbený, zaváži snaha používateľov jazyka o originalitu, humor, ale tiež o úspornosť vyjadrovania. Výrazné je to napr. pri adjektívach, ktorých slovo-tvorný základ tvoria substantíva s abstraktným významom, napr. okazionálne spojenie *reklamoidný článok* znamená, že v článku sa nachádzajú prvky (skrytej) reklamy, článok je podobný reklame. Adjektívom *reklamný* sa vyjadruje vzťahový význam, teda *reklamný článok* je vlastná reklama, jedna z jej foriem. Podobne napr. *komunistický* – *komunistoidná strana*, *džezový* – *džezoidné hudobné sólo*. Niekedy nie sú zaužívané prípony priliehavé, výstižné. Napr. tvory, monštra z počítačových hier podobné hmyzu nie sú **hmyzovité*, **hmyzové*, **hmyznaté* a pod., ale skrátka *hmyzoidné*.

Slová tohto slovotvorného typu nezriedka počuť aj v priamej hovorenej komunikácii. Väčšinou spĺňajú status okazionalizmu, pri niektorých je však tendencia používať ich opakovane. Nie je vylúčené, že niektoré z nich nadobudnú v budúcnosti charakter neologizmu.

Podobná situácia v oblasti využívania formantu *-oidný* je v súčasnosti aj v českom jazyku: „V současné češtině se tvoří hybridní adjektiva (*revmatoidní, améboidní, lymfoidní, fašistoidní*), zčásti jen příležitostná. Řadu takových adjektiv nalezneme v neologickém materiálu: *bačkoroidní, skřítkoidní, slizoidní, šiškovidní, švejkovidní, věžoidní, vysavačoidní*“¹³. Na druhej strane sa stáva i to, že sice pôvodca má dojem, že tvorí nové slovo, ale ono sa môže „během historie – a dokonce během jednoho dne či jedné chvíle – u různých mluvčích či pisatelů mnohokrát, nezávisle na sobě, opakovat“ (Štícha a kol., 2013 s. 75).

Okazionálne adjektíva s formantom *-oidný* (*mrkvoidný, opachoidný, džípoidný*) sa v súčasnosti vyskytujú v hovorenej komunikácii a najmä na diskusných internetových fórach. Sú príkladom vplyvu angličtiny, ktorá preniká nielen do oblasti slovotvorného základu slov, ale aj do systému slovotvorných prípon slovenčiny. Pôvodne grécky komponent *-oid-* sa doteraz využíval najmä v odborných termínoch preberaných do slovenčiny prostredníctvom angličtiny (*mongoloid – mongoloidný, kortikoid – kortikoidný*). Obsahujú ho aj niektoré neterminologické slová z angličtiny, napr. názvy obchodných produktov alebo výrobkov (*android – operačný systém pre mobilné telefóny, polaroid – fotografický prístroj okamžite poskytujúci snímky*). Vysoký počet použitia adjektíva *paranoidný* v korpuse OS, pôvodne ako lekársky a psychologický termín, naznačuje jeho vplyv na využívanie formantu *-oidný* napodobňovaním jeho slovotvornej a morfématickej štruktúry. Prispelo k tomu aj formovanie nového kvalifikačného významu adjektíva *paranoidný*, synonymného s významom slov *vztáhovачný, podozrievavý*.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, Klára: Okazionalizmy v slovenskej literatúre. In: *Studia Academica Slovaca*. 9. Bratislava: Alfa 1980, s. 91 – 108.
- FURDÍK, Juraj: Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba. In: *Jazykovedný časopis*, 1970, roč. 21, č. 1, s. 54 – 59.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
- KRAUS, Jiří a kol.: *Slovník cudzích slov*. Akademický. 2., dopln. a upr. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo – Mladé letá, s. r. o. 2005. 1054 s.

¹³ Slovník afixů užívaných v češtině, heslo *-oidní* (2016; dostupný na: <http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-oidní> [cit. 8. 6. 2017]).

- LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Okazionalizmy v hovorenej slovenčine. Prešov: Vydavateľstvo Náuka 2000. 146 s.
- Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. [2. zv.]. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N. [3. zv.]. Hl. red. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2015. 1104 s.
- SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos slovníka koreňových morfémy v slovenčine k charakteristike kompozit. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.
- ŠTÍCHA, František a kol.: Akademická gramatika spisovné češtiny. Praha: Academia 2013. 974 s.
- VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Kompozitá v slovenčine. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta 2012. 190 s.

Internetové odkazy

- HYBENOVÁ, Katarína: Čo by som robila, keby som nemala mobil. Dostupný na: <https://hybenova.blog.sme.sk/c/4643/Co-by-som-robila-keby-som-nemala-mobil.html> [cit. 10. 7. 2017].
- Online Etymology Dictionary. Dostupný na: <http://www.etymonline.com/index.php?term=oid> [cit. 21. 8. 2017].
- Slovník afixů užívaných v češtině. Ed. J. Šimandl. Praha: Karolinum 2016. 654 s. Dostupný na: <http://www.slovníkafixu.cz/heslar/-oidní> [cit. 8. 6. 2017].

BLAHOSLAVENÍ TÍ, KTORÍ HOVORILI, ALE NEPOVEDALI VIACEJ, AKO POVEDAŤ MOHLI V DŇOCH SVIATOČNÝCH

Rozhovor s Jozefom Mlackom¹

Miloš Horváth

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, 814 99 Bratislava, e-mail: milos.horvath@gmail.com*

Prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc., sa za dlhé roky svojho vedeckého i pedagogického pôsobenia v mysliach lingvistov – ale nielen ich – vyprofiloval ako neúnavný polemik a prominentný frazeológ a paremiológ s medzinárodnými skúsenosťami. Narodil sa 30. júla 1937 v Tepličke nad Váhom v okrese Žilina. Vyštudoval učiteľstvo v dvojkombinácii slovenský jazyk a história na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave. Výskumu slovenského jazyka sa začal programovo venovať už počas svojho prvého pôsobiska na Strednej priemyselnej škole textilnej a papiernickej

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0118/15 *Premeny jazyka a jazykovedy očami slovenských jazykovedcov*.

v Ružomberku, neskôr na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, krátko aj na Inštitúte prekladateľstva a tlmočníctva pražskej pobočky Univerzity 17. novembra v Bratislave a napokon ako člen Katedry slovenského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Práve na pôde Filozofickej fakulty UK v Bratislave prežil väčšinu svojho pracovného života a tu vznikli aj jeho najcitovanejšie monografické práce. V rokoch 1992 až 2004 bol riaditeľom Letnej školy slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca, fungujúcej pod záštitou dekana Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Do Ružomberka sa však ešte vrátil, aby v rokoch 2002 až 2012 zastával post vedúceho katedry na novovzniknutej Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Meno profesora Jozefa Mlacka je v slovenskej lingvistike neodmysliteľne späté predovšetkým s výskumom frazém v slovenčine a komparatívnou frazeológiou. Od roku 1987 je členom Medzinárodnej komisie pre výskum frazeológie slovanských jazykov a predsedom paralelnej Slovenskej frazeologickej komisie, nehovoriac o tom, že jeho monografie *Slovenská frazeológia* (1. vyd. 1977, 2. vyd. 1984), *Tvary a tváre frazém v slovenčine* (1. vyd. 2001, 2. uprav. vyd. 2007) a kolektívne pripravená *Frazeologická terminológia* (1995) patria k fundamentálnym dielam slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie. Bližšie sa venoval aj otázkam syntaxe, štylistiky a špeciálne vydeľovaniu a ustáľovaniu náboženského štýlu v sústave jazykových štýlov, ako to vidieť v práci *Sedemkrát o štýle a štylistike* (2007) a najnovšie v *Štylistických otázkach náboženskej komunikácie* (2012), v ktorej aj na pozadí starších prác vymedzuje a špecifikuje sféru náboženskej komunikácie, resp. náboženského štýlu. Na vedeckých fórach i na akademickej pôde medzi študentmi sa profesor Jozef Mlacek vždy prezentoval ako človek s dokonalou dikciou, ktorý nerád kázal, ale skôr pripomínal a nabádal k polemike. Jeho spojenie s časopisom Slovenská reč je bytostné. Vyšiel tu nielen jeho prvý vedecký príspevok, ale celé desaťročia patril k najproduktívnejším autorom a zároveň k najpracovitejším a najžičlivejším posudzovateľom. V redakčnej rade Slovenskej reči pôsobil od roku 1967 do 2013, čo je neuveriteľných 46 rokov.

M. H.: Pán profesor, svoj profesijný život ste zasvätili jazykovede a skúmaniu slovenčiny. Čo pre vás predstavuje jazyk – vo vecnom i metaforickom zmysle?

J. M.: Je to predmet môjho ani v starobe nejako celkom neustávajúceho štúdia (už Cicero zbadal, že štúdium môže byť popri inom aj oblažením staroby – studia senectutem oblectant). Ale je to aj základný komunikačný nástroj, bez ktorého by sme boli, ako to už pred vyše storočím vyjadril J. Škultéty, ako rozviazaný snop. Predstavuje aj symbol, špecifický kód poskytujúci úžasné tvorivé možnosti spisovateľom, básnikom, rečníkom, novinárom, vedcom, popularizátorom vedy, esejistom. A okrem toho všetkého je jazyk celkom živý organizmus rozvíjajúci sa v každej

sfére podľa trochu iných zákonitostí a pravidiel. A to bolo asi to, čo ma k nemu celoživotne prilákalo.

Čo rozhodlo, že práve slovenčina sa stala vašim celoživotným predmetom záujmu?

Sám som sa vo viacerých etapách života zamýšľal nad otázkou, prečo práve jazykoveda, prečo práve slovenčina, prečo som sa po strednej škole vôbec orientoval týmto smerom? Nevedel som a možno ani doteraz neviem na ňu nejako jednoznačnejšie odpovedať. Pre mňa samého je to celé dosť nejasné. Viem, že to nebolo preto, aby som sa vyhol – ako to občas počuť od dnešných mladých ľudí – matematike, resp. všeobecnejšie prírodovedným disciplinám. Na gymnáziu či na JSS (jedenásťročnej strednej škole; to len tak na vysvetlenie, že tu bol aj takýto názov) som mával z matematiky aj fyziky či chémie rovnaké známky ako zo slovenčiny: ani tam, ani tam som nebýval jednotkárom, ale zasa som nemal nijaké väčšie problémy pri zvládaní príslušného učiva ani v jednom z uvedených predmetov. Prečo teda zvíťazila u mňa (navyše človeka s jazykovým kazom) práve slovenčina a konkrétne slovenská jazykoveda (býval som veľmi dobrý, školskými známkami merané vlastne ešte lepší ako v slovenčine aj v angličtine, nepredvídamo som však ďalšie vzdelávanie v nej celkom zanedbal), na to si neviem celkom presne odpovedať. Zaiste až neskôr, oveľa neskôr, som si začal uvedomovať pragmatické výhody takejto svojej voľby (jazyk je v každej komunikácii, a tak sa lingvista v istých situáciách cez názvoslovné, štylistické alebo aj formálne gramatické rozmery jazyka môže stať partnerom pre odborníka z hociktorej vednej či odbornej oblasti), pri východiskovom rozhodovaní to však ešte rozhodne nebolo. Muselo v tom teda byť niečo hlbšie, osobnejšie, čosi ako záujem, ako láska. Že k nemu či k nej mohli prispieť aj moji stredoškolskí profesori slovenčiny (obidvaja boli orientovaní na jazykovedu, najskôr J. Rešetár, neskôrší vysokoškolský učiteľ na fakultách v Martine a Banskej Bystrici, po ňom autor *Gramatiky slovenského jazyka* a *Kmeňoslovných úvah* B. Letz), o tom asi netreba pochybovať.

Zrejme vďaka nim u vás zvíťazila slovenčina nad angličtinou či inými, dozaista lákavými vedami. Koľko rokov sa programovo venujete lingvistike a aké boli vaše lingvistické začiatky?

Lingvistike sa venujem už vyše päťdesiatpäť rokov. Vysokoškolské štúdium slovakistiky (a histórie) som skončil v roku 1959. Študoval som na vtedajšej Vysokej škole pedagogickej. Už z jej názvu bolo zreteľné, že sa s nami počítalo predovšetkým ako s učiteľmi či stredoškolskými profesormi študovaných odborov. Jednako však viacerí z jej absolventov (a nielen slovakisti) sa neskôr výrazne zapísali aj v oblasti vedeckého výskumu svojich odborov. Ja som sa hneď po vysokej škole dostal

na vtedajšiu Strednú priemyselnú školu textilnú a papiernickú v Ružomberku a to bolo z hľadiska mojej ďalšej odbornej perspektívy asi celkom rozhodujúce. Mojm kolegom tam bol Vlado Uhlár, známy nielen ako autor veľmi úspešnej stredoškolskej učebnice slovenčiny, ale predovšetkým ako bádateľ vo sfére onomastiky, toponomastiky a dialektológie. Na jeho stole v školskej knižnici som ako začínajúci kolega vždy videl nejaké rozpracované príspevky, v jeho okolí bolo vždy cítiť úsilie o tvorivú prácu. A to nemohlo, pravdaže, u mladého adepta zostať bez povšimnutia. Aj ja som sa začal púšťať do ďalšieho štúdia a na nejasné otázky hľadať odpovede v knihách, ale aj uňho samotného. On mi vždy ochotne poradil, jednako však v momente, keď sa naše odborné záujmové polia vari až priveľmi líšili, zaznela z úst toho rozhládenejšieho, múdrejšieho priama rada: „Už si všeličo preštudoval, mal by si už aj voľačo napísať.“ A tak o niekoľko týždňov (možno skôr až mesiacov) som sa jemu, ale aj redakcii Slovenskej reči hlásil so svojim prvým vedeckým príspevkom.² Po ňom pribudli viaceré ďalšie. Tam kdesi možno klásť začiatky mojej odbornej a vedeckej práce v jazykovednej slovakistike.

Zo Strednej priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku ste odišli do Prešova, na tamojšiu Filozofickú fakultu, patriacu vtedy pod Univerzitu Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Ako ovplyvnilo toto pedagogické pôsobisko vaše ďalšie profesionálne a vedecké smerovanie? Ak sa nemýlim, práve tu ste prijali výzvu venovať sa frazeológii.

V predchádzajúcej odpovedi som naznačil, že moje začiatky odbornej práce sa spájajú so strednou školou. Už počas pôsobenia na nej som uverejnil niekoľko menších príspevkov. Hneď medzi (či skôr za) prvými som publikoval aj voľačo z oblasti syntaxe a to sa stalo rozhodujúcim momentom pre môj prechod na prešovskú Filozofickú fakultu UPJŠ. Po odchode iného kolegu potrebovali človeka na vedenie seminárov zo syntaxe. Prednášky tu mal vtedy ešte docent F. Miko – okrem syntaxe prednášal aj štylistiku: tam sme boli – ako sme si neskôr uvedomili – svedkami postupného budovania a rozvíjania jeho štylistickej koncepcie založenej na určovaní výrazových vlastností. Centrálné vlastnosti v jeho sústave sa ešte nevolali ikonickosť a operatívnosť, ale obrazovosť (takto – nie obraznosť!) a akčnosť. V celej sústave sa vtedy vydeľovalo ešte len niečo vyše 30 výrazových vlastností. Ak sa po tomto malom, ale dôležitom odbočení pre zachytenie vývinu jednej oblasti našej lingvistiky (myslím tým najmä štylistiku) vrátim k svojim začiatkom na fakulte, trajektória celého môjho ďalšieho výskumného aj didaktického smerovania bola

² MLACEK, Jozef: Poznámky k písaniu úvodzoviek. In: Slovenská reč, 1962, roč. 27, č. 6, s. 349 – 352. Úplne prvou bibliografickou položkou J. Mlacka však bol *Návrh úsekovej normy názvoslovnia pre bavlársku krosnú* z roku 1961 (podľa L. Dvonč: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov [1925 – 1975], 1987).

viac-menej vopred určená. Mala to byť syntax (podobne to bolo aj s orientáciou dvoch kolegov – J. Sabol fonetika a fonológia, J. Furdík morfológia a lexikológia). Takto som mal aj vopred určeného školiteľa – bol ním prof. J. Ružička. Keď sme sa však práve so školiteľom akosi dlhšie nevedeli zhodnúť na téme mojej „kandidátskej“ práce, doc. Miko, s ktorým som tiež o tejto veci voľnejšie diskutoval a ktorý tiež vedel, že katedra so mnou ráta ako so syntaktikom, navrhol: Syntax frazeologických jednotiek.

K frazeológii ako vašej doméne ste sa dostali takpovediac „okľukou“ cez syntax. Čím vám frazeológia tak učarovala, že ste jej zasvätili veľkú časť svojho profesionálneho života?

Téma dizertačnej práce, ktorú mi navrhol doc. Miko, sa mi zapáčila, hoci o frazeológii som v tom čase vedel žalostne málo. Trochu ma zneistila aj poznámka môjho vtedajšieho kolegu J. Furdíka: „A o tom sa dá napísať kandidátska práca?“ Táto pochybnosť nebola nijako náhodná. Frazeologická teória v tom čase tvrdila, že slovo po vstupe do frazémy prestáva byť skutočným slovom, a tak aj vzťahy medzi týmito „slovami-neslovami“ nie sú skutočné, syntaktické, sú len „akoby“. Pri téme som však zostal a zo všetkých strán som hľadal nejaké diela či aspoň štúdie, ktoré by sa dotýkali syntaxe frazém. A postupom času som naozaj všeličo také nachádzal (najmä u S. Skorupku, L. I. Rojzenzona), zároveň s tým som však objavoval aj množstvo zaujímavých prác, ktoré sa dotýkali iných stránok, ba aj samej podstaty frazeológie. Táto úžasná oblasť jazyka ma postupne a na dlhé roky celkom pohltila. A keďže som v tom čase väčšinu svojich prác venoval práve tejto problematike, začalo sa moje meno čoraz viac spájať s frazeológiou.

Väčšina z vašich najcitovanejších vedeckých prác vznikla pod hlavičkou Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Spomínate si na svoj odchod z Prešova na najstaršiu univerzitu na Slovensku? A ako ste sa dostali k spolupráci a neskôr i k vedeniu Studia Academica Slovaca – centra pre slovenčinu ako cudzí jazyk?

Politické otrasy 60. a 70. rokov ma ako nestránika nejako priamo nezasiahli, ale práve krátko po prelome uvedených decénií som sa z Prešova (najmä z rodinných dôvodov) pohol na západ. Profesor Mistrík (on vedel, že mám rodinné zázemie spojené so Sencom a že aj preto som sa mohol opakovane „vyskytnúť“ aj na letnej škole Studia Academica Slovaca) mi ponúkol miesto na práve v tom čase vznikajúcej pobočke pražskej Univerzity 17. novembra. Konkurzom som sa na ňu dostal, ibaže J. Mistrík tam už nebol. Na tejto škole a konkrétne na jej odbore prekladateľsko-tlmočníckom som bol iba rok, ona totiž z rozličných, najmä spoločensko-politických príčin ako osobitná ustanovizeň zanikla. Jej prekladateľsko-tlmočnícky odbor sa s množstvom po-

slucháčov a s niekoľkými učiteľmi pripojil k Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Tak som sa akoby „zadnými dvierkami“ dostal na najstaršiu fakultu tohto typu na Slovensku. Filozofická fakulta UK sa potom stala pracoviskom, na ktorom som prežil väčšiu časť svojho pracovného života. Pôsobil som na nej v rokoch 1974 – 2002, pravda, s výnimkou tri a polročného obdobia na lektoráte v Novom Sade (apríl 1987 – september 1990). Práve na nej vznikla väčšina z mojich prác. Krátke pôsobenie na uvedenej pobočke pražskej univerzity však nebolo pre mňa nijakou stratou. Otvorilo mi ďalšiu dôležitú dimenziu skúmania slovenčiny, konkrétne problematiku porovnávacieho a prekladateľského prístupu k nej. Preto som aj v pedagogickom pôsobení na FiF UK zväčša zotrval pri výučbe slovenčiny v prekladateľských kombináciách. S takouto mojou profiláciou do istej miery súviselo aj trinásťročné účinkovanie vo funkcii riaditeľa spomenutej letnej školy Studia Academica Slovaca (1992 – 2004).

Aké boli vaše ďalšie pedagogické a vedecké pôsobiská?

Ak by som mal uzavrieť výpočet pracovísk, na ktorých som sa usiloval rozvíjať nejaký výskum jazyka, treba tu znova pripomenúť môj pobyt na lektoráte v Novom Sade. Už vtedy išlo a aj doposiaľ ide o trochu osobitné lektorské miesto – lektor je tam vždy prednášateľ zaisťujúci podľa potrieb katedry či ústavu aj podľa vlastnej profilácie niektoré literárnovedné alebo lingvistické disciplíny. Špecifická situácia slovenčiny vo Vojvodine naučila aj našinca trochu ináč sa dívať na celý náš jazyk, na jeho rozvoj aj fungovanie v jazykovom spoločenstve a zároveň s obdivom oceňovať nielen pozoruhodné výsledky vedeckých výskumov našich vojvodinských kolegov, ale aj ich občiansku a národnú statočnosť, ba aj rozličné drobné hrdinstvá spojené s menšinovým postavením Slovákov a slovenčiny v niekdajšej Juhoslávii. Sám som z týchto podnetov nevytvoril nejaké ucelenejšie dielo, bol som však rád, že som popri svojej priamej lektorsko-prednášateľskej činnosti mohol v duchu onoho turčanyovského hesla „aj most som ja“ približovať aspoň niečo z nášho domáceho odborného pohybu vojvodinskej odbornej societe. A naopak, o všeličom z tamojších odborných aj širších kultúrnych pohybov informovať naše odborné a širšie kultúrne spoločenstvo. Nuž a ostatnou štáciou môjho pracovného pôsobenia sa stala ružomerská Katolícka univerzita. Celkom sa tak naplnila myšlienka, s ktorou ma do Ružomberka (ešte pred vznikom samostatnej univerzity) lákal môj niekdajší prešovský kolega prof. J. Sabol: „Ty si v Ružomberku začíнал, môžeš v ňom aj končiť.“ Moje tamojšie zaradenie ma priviedlo k tomu, že som sa popri svojej orientácii na frazeológiu trochu viac venoval aj štylistike a v jej rámci najmä skúmaniu otázok vymedzovania a špecifikácie náboženského štýlu.

Vaše prednášky v mnohom ovplyvnili aj moju lingvistickú špecializáciu. Vedeli by ste bližšie vysvetliť, ako fenomén pragmatizácie zasiahol práve teoretickú a prak-

tickú štylistiku? Nemáte pocit, že od 90. rokov minulého storočia štylistický výskum na Slovensku akoby stagnoval a rozplýval sa v mnohých čiastkových pragmaticky orientovaných koncepciách a teóriách?

Začnem známym konštatovaním, že prednedávnom sa zásadne zmenila celá situácia okolo štylistiky. Dovtedy práve ona bola tou disciplínou, ktorá skúmala celý nadvetný priestor a uplatňovanie jazykových jednotiek v ňom, v súčasnosti sa touto problematikou zapodieva celý rad vedných odborov. V takejto situácii sa niekedy (trochu jemnejšie, ako ste to formulovali vo vašej otázke) hovorí o stagnácii štylistiky, inokedy sa naplno ozýva postoj, podľa ktorého štylistika vo sfére naznačenej problematiky akoby už celkom stratila svoj zmysel. Zotrvávanie na jej tradičných pozíciách, rozvíjanie jej výskumných prístupov je vraj prejavom akéhosi staromilstva, je teda čímsi celkom prekonaným. Mne samému je v naznačených širších súvislostiach (a to nielen preto, že som donedávna štylistiku, ako ste správne uviedli, stále prednášal) blízke chápanie, ktoré práve s vedomím mnohorakých kontaktov, ba aj prekrývania predmetu štylistiky a náplne početných nových disciplín formulovala pre daný okruh česká bádatel'ka prof. J. Hoffmannová. Vo svojej odpovedi na otázku k sérii *Štylistyka* S. Gajdu smerom k autorom veľmi výstižne píše: „[...] neměli bychom se vzdávat stylu a své stylistické výzbroje; pro nás styl může představovat určitý záchytný bod, bez něhož bychom se v rozbouřeném moři textů, intertextů, žánrů, ale i lingvistických a pomezních disciplín, asi úplně utopili.“. Myslím si, že nové výskumné smery a princípy nemusia znamenať stagnáciu tradičnej štylistiky.

Platí to aj o situácii v súčasnej slovenskej štylistike?

Ak by sme chceli charakterizovať špecificky situáciu v slovenskej štylistike, treba okrem tých niekoľkých všeobecných daností počítať aj s týmito skutočnosťami. Prednedávnom sa odmlčali predstavitelia dvoch koncepcií, ktoré určovali podobu a smerovanie našej štylistiky v poslednej tretine 20. storočia, najskôr J. Mistrík, po ňom F. Miko. Už tento fakt môže na istý čas pribrzdiť ďalší rozvoj danej disciplíny. Na druhej strane však treba brať do úvahy aj to, že v sledovanej sfére máme hneď niekoľko osobitných a inšpiratívnych koncepcií, ktoré môžu byť zárukou nasledujúceho rozvoja. Napríklad úsilie prof. D. Slančovej o tzv. interaktívnu štylistiku a o integráciu podnetov z inonárodných koncepcií (u nej samej aplikovanú v domestikácii leechovskej teórie). Alebo findrovské dotváranie a precizovanie mistríkovských podnetov odvíjajúcich sa od teórie štýlotvorných činiteľov, či Pavlovičovo domýšľanie niektorých otvorených otázok aplikovania Mikovej výrazovej koncepcie textu a štýlu. Ďalej napríklad Dolníkové podnety z oblasti až trojakej štruktúrovanosti textu, Bosákove aplikácie komunikologickej paradigmatiky, Dudkove intertextové inšpirácie pre jeho textiku, alebo Ruščákove myšlienky o kognitívnej štylistike. Je tu teda viacero špecifických prístupov, z ktorých azda každý ponúka isté podnety na

prehlbovanie tradičných štylistických prístupov. Naozaj je tu toho viac, nemyslím si však, že by to bol prejav nejakého chaosu; všetko uvedené, ale zaiste aj všeličo tu nespomenuté sa mi skôr ukazuje ako výraz hľadania, dynamiky, hádam aj nových perspektív tejto kráľovskej disciplíny.

Od počiatku nového milénia ste teda pedagogicky a vedecky pôsobili na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Aký je podľa vás jazyk súčasnej žurnalistiky? Čím môže výskum masmediálnej komunikácie ovplyvniť lingvistiku a, naopak, lingvistický výskum masmediálnu komunikáciu?

Aj v celkom bežných, laických rozhovoroch o médiách sa často reč zvrtné na ich jazyk, na úroveň ich jazyka. A tu dosť jednoznačne prevládajú negatívne hodnotenia. Aj laický čitateľ, poslucháč či divák totiž dosť ľahko a zároveň aj dosť často v médiách postrehne rozličné problematické, resp. aj celkom chybné prvky z jednotlivých rovín jazykovej stavby. Najčastejšie tie zo slovnej zásoby, pri zvukových nosičoch tie, ktoré narušajú ortoepické pravidlá. Rozhľadenejší adresáti zbadajú aj výraznejšie tvarové, syntaktické alebo aj štylistické nedôslednosti. To je zväčša pravda, nie však úplná pravda o úrovni jazyka médií. Fundovanejší čitateľ či divák vie totiž aj o tom, že jazyku novín viac ako hociktorej inej sfére jazykovej komunikácie vždy hrozí akútne nebezpečenstvo osúchanosti vyjadrenia, jeho stereotypnosti a že práve preto novinári často siahajú po istých aktualizáciách, inovovaní svojho vyjadrovania. Tieto inovácie nebývajú vždy len úspešné, časté sú pri nich aj nepodarky, teda výrazy, slová, tvary či aj konštrukcie, ktoré nie celkom zodpovedajú prijatým normám alebo ktoré nejakým spôsobom sťažujú celú príslušnú komunikáciu. Na jednej strane stojí úsilie o tvorivé inovovanie jazyka, na druhej strane zasa nie celkom zvládnuté poznanie príslušnej normy. A práve evidovanie takejto dvojpoľovosti mediálneho vyjadrovania priviedlo našu lingvistiku už dávnejšie k poznaniu, že práve jazyk médií, žurnalistiky patrí spolu s jazykom popularizačnej literatúry k tým sféram, v ktorých sa najvýraznejšie prejavuje súčasný vývin jazyka. V jednej zo svojich ružomerských štúdií (súvisiacej s mojím pôsobením na tamojšej Katedre žurnalistiky) som tento poznatok trochu špecifikoval v tom duchu, že spomenuté dve sféry (žurnalistika a popularizačná literatúra) nie sú v naznačenom smere celkom rovnocenné, že aj popularizačná spisba je v daných súvislostiach účinná najmä vtedy, ak sa realizuje v médiách, a že teda mediálny priestor je tu rozhodujúci či aspoň dominantný. Aj po takýchto zisteniach sa však nazdávam, že lingvistický výskum nemôže nejako výraznejšie alebo účinnejšie a priamo ovplyvniť masmediálnu komunikáciu, resp. aspoň jej jazyk. Vnímavejší novinári však v ňom môžu zaiste nájsť podnety pre stvárnenie svojich textov či aj oporu pre vlastné inovácie. Na druhej strane, v bežnej praxi asi aj naďalej treba rátať s možným výskytom problematických jazykových javov.

Zostaňte ešte na chvíľu vo sfére masmediálnej komunikácie. Ako podľa vás ovplyvňuje jazykovú situáciu na Slovensku prax súčasných masových médií? Aký vplyv majú masové médiá na úroveň jazykovej kultúry? A musí/má vôbec dnešný novinár ovládať kodifikovanú normu jazyka?

Už z rámcového vymedzenia pojmu prestížny používateľ jazyka, do ktorého sociolingvistika počíta popri iných práve aj žurnalistov, logicky vyplýva, že reč médií – či si to sami novinári pripúšťajú alebo nie, či s tým súhlasia alebo nie – patrí medzi činitele dosť výrazne určujúce úroveň jazykovej praxe a následne teda aj jazykovej kultúry. Pre veľkú časť svojich adresátov sú médiá, predovšetkým tie tzv. mienkotvorné, istým vzorom, modelom jazykového správania. Iná vec je, že viaceré najmä spomedzi tzv. bulvárnych, a to aj tých najrozšírenejších, médií na tento rozmer svojej pôsobnosti celkom zabúdajú, nijako osobitne ho nesledujú, alebo naň možno aj cielene rezignujú. A v takejto situácii je naozaj namieste otázka, či dnešný žurnalista má/musi ovládať kodifikovanú normu jazyka. Dosť jednoznačne sa prikláňam k širšie akceptovanému názoru, že kvalifikovaný a širšie aj každý dobrý žurnalista by mal podobne ako iní prestížni používatelia jazyka veľmi, naozaj veľmi dobre ovládať spisovnú normu, lebo len tak bude môcť vo svojich textoch uplatňovať nielen vlastné spisovné prostriedky, ale primerane, teda funkčne a zároveň odstupňovane využiť aj rozmanité nespisovné výrazy, prvky z hociktovej sféry jazyka. Poznanie, dobré poznanie spisovnej normy otvára teda novinárovi možnosti pesterjšieho, diferencovanejšieho a hádam aj tvorivejšieho uplatňovania jazyka v jeho práci.

Ako vnímate čoraz silnejší príklon ku kolokvializácii jazyka vo verejnom diskurze, a to nielen vplyvom spomínaných masovokomunikačných prostriedkov a tzv. nových médií?

Proti kolokvializácii asi netreba a hádam ani nemožno nič namietat'. Tá je daná mnohostranným rozvojom technických možností komunikácie, človek môže ústne komunikovať aj s neprítomným adresátom, a tak sa výrazne oslabuje nadštýlová opozícia ústnosť – písanosť. S narastaním ústnej komunikácie sa zreteľnejšie prejavujú znaky hovorovosti, a to azda vo všetkých oblastiach jazykových kontaktov. S jej prejavmi sa môžeme stretnúť v mnohých umeleckých dielach, pričom k ich umeleckej špecifickosti často prispievajú práve kolokvializmy. Všeličo z nej nachádzame už aj v žurnalistickom spravodajstve, v niektorých administratívnych žánroch, svoje miesto získava aj v rozličných textoch z náboženskej komunikácie, napríklad dokonca aj v liturgických textoch, v nich však s pripomenutím, že to nemajú byť prejavy jazyka ulice, teda predovšetkým nejaké nižšie hovorové, výrazne expresívne prostriedky. Kolokvializácia je teda asi v celom verejnom diskurze vlastne čímisi celkom prirodzeným, štandardným, pravdaže, niekde je silnejšia, inde slabšia.

Nemáte pocit, že jazyk, resp. súčasný postmoderný diskurz sa čoraz viac banalizuje?

Proces banalizácie sa hádam týka ani nie jazyka, ale len niektorých (a to dosť početných) jazykových komunikátov. Ani pri nej však nejde iba o význam „robiť niečo bežným, všedným, vyjadrovať sa o niečom bežne, všedne“, ale skôr o sému neoriginálnosti, sériovosti, bezduchého opakovania, niekedy až primitivizácie v komunikácii. To všetko zaiste nie je len záležitosťou masmediálnej komunikácie ani iba tzv. nových médií. Na druhej strane nemožno nevidieť, že niektoré médiá viacerými svojimi textami alebo aj celými reláciami k týmto procesom veľmi výrazne prispievajú. Niektorí novinovedci popri vyššie uvedených pojmoch spomínajú ešte jeden výrazný trend, ktorý sa prejavuje tiež oveľa širšie, ale v jazyku médií najviac „kričí“, a to sklon mnohých používateľov jazyka uplatňovať (neviem, či v tomto prípade vôbec možno hovoriť v pravom zmysle toho slova o skutočnom uplatňovaní) vulgarizmy. Napríklad profesor A. Tušer v jednej zo svojich najnovších úvah na pozadí tvarovej aj vecnej analógie slov *bulvárny* – *vulgárny* pritvoril k trochu príznakovému druhému významu slova *bulvár* okazionálne pomenovanie *vulgár* a mieri ním práve na nadmerné a nefunkčné využívanie týchto veľmi expresívnych prostriedkov, na médiá, resp. mediálne produkty, v ktorých už nejde len o bulvarizáciu, ale v ktorých sa tento trend ešte umocňuje tým najprimitívnejším spôsobom, totiž hromadením, nadužívaním vulgarizmov. Takéto výrazy médií poslucháčov, čitateľov alebo divákov učiť naozaj nemusia. Narúšajú, resp. posúvajú tým však hranice prípustnosti či primeranosti ich uplatňovania vo verejnom diskurze.

Dlhodobo ste sa zaoberali aj otázkami náboženskej sféry komunikácie, resp. vymedzovania náboženského štýlu. Je náboženský štýl z hľadiska jazyka skôr petrifikovaným útvarom alebo dokáže etablovať aj prvky živého jazyka vrátane súčasných módných výrazov?

„Zásluhou“ pretrvávajúcich pozostatkov otvorených protináboženských postojov bývalého spoločenského systému u nás, ako aj účinným pôsobením novších liberalizačných tendencií, prevláda v celom súčasnom verejnom diskurze predstava o petrifikovanosti alebo až istej zakonzervovanosti a zároveň akejsi okrajovosti, periférnosti problematiky celej náboženskej komunikácie. Preto sa ani vo väčšine stylistických koncepcií bežne s nejakým osobitným štýlom z tejto sféry nepočíta. Je však trochu paradoxné, že práve nositelia základných koncepcií v našej stylistike – F. Miko a J. Mistrik – o ňom, o jeho základných znakoch, dokonca aj o jeho vnútornej členitosti expressis verbis vo viacerých svojich prácach hovoria a s takýmto štýlom aj pri svojich systemizáciách štýlov zreteľne počítajú, keď ho nielen vymedzujú, ale zároveň aj hľadajú jeho miesto v sústave štýlov. Keď sa potom podnety z ich prác neeklekticky prepoja na jednej strane so široko akceptovanými všeobecnými pra-

vidlami vymedzovania štýlov (ako sa formulovali napríklad v kolektívnej práci *Stylistika češtiny* – Chloupek a kol., 1991), prípadne aj s výsledkami iných stylistických škôl, ktoré na základe niektorých odlišných prístupov s osobitným štýlom z tejto sféry komunikácie počítajú (napríklad Wojtková, 2011), a na druhej strane zasa so zisteniami širšieho, možno až filozofického, resp. sociologického diskurzu konštatujúceho v súčasnej epoche trend k postsekulárnosti (niekedy sa tu hovorí – napríklad u T. Halíka – o evidentnom návrate k posvätnu), k vyhľadávaniu a preferovaniu pojmu arcanum, tajomno aj v celkom profánnej komunikácii či aspoň v niektorých jej sférach (pripomeňme si tu mimoriadny úspech Pána prsteňov alebo zasa čarodéjníckeho učňa Harryho Pottera), javí sa vydeľovanie náboženského štýlu ako čosi celkom prirodzené, logické. Potom aj celá táto komunikačná sféra sa ukazuje nie ako nejaká petrifikovaná skutočnosť, ale ako oblasť s mnohorakými prejavmi živosti (najmä v tejto sfére sa v reči mladých uplatňuje zreteľne deformované slovo *stretko*, práve v tejto sfére špecifikuje M. Bodnárová žáner náboženského svedectva – 2015), ba dokonca ako sféra, z ktorej aj v súčasnosti čerpajú niektoré ďalšie sféry (predovšetkým, pravdaže, tá umelecká – porovnaj napr. Zamborovo vymedzovanie pojmu literarizovaný žalm alebo analogický Juhásovej pojem literarizovaná modlitba). V takomto duchu som na položenú otázku hľadal odpoveď aj vo svojej monografii *Štylistické otázky náboženskej komunikácie* z roku 2012.

Bolo možné venovať sa tejto problematike aj pred rokom 1989?

Systematicky alebo cielene sa jej mohli venovať asi len bádatelia, ktorí pôsobili priamo na teologických fakultách. Na ostatných akademických pracoviskách sa takto orientované témy riešiť nedali. Napriek tomu celkom základný pohľad na otázku vymedzovania náboženského štýlu aj na otázky jeho vnútornej členitosti formuloval spomínaný F. Miko práve na začiatku povestného normalizačného obdobia (1973, resp. už 1971). Pravda, jeho uverejneniu zaiste pomohli viaceré textové okolnosti – daný rozbor tvorí len časť väčšej autorovej štúdie, tá je sama ako celok zameraná primárne na otázky literatúry a jej názov *Štýlové kríženie v barokovej poézii* tiež nie je v naznačenom smere nijako výrazne explicitný. Oprávnenosť takejto interpretácie potvrdzuje neskoršia priam okridlená Mistríkova formulácia zo začiatku jeho vlastnej nevel'kej štúdie o náboženskom štýle v zborníku *Studia Academica Slovaca* z roku 1991, kde sa píše: „Doteraz neskúmaný a neformulovaný a nezaradený“ – vidieť, že autor aj pri všetkej svojej precízności v práci s literatúrou Mikovu štúdiu a jeho vymedzovanie daného štýlu pri formulovaní vlastného prístupu asi ešte vôbec nepoznal. Pravdaže, už aj predtým a aj u iných autorov sa príležitostne vo výpočte štýlov spomenul aj náboženský štýl, jeho exaktný a najmä systematický výskum však po celé naznačené obdobie chýbal. A tak dlho u nás zostávali jedinými príspevkami k jeho téme len Paulinyho skôr popularizačný výklad z obdobia vojnovnej Slo-

venskej republiky a rovnako viacej popularizačný (a viac teologicky orientovaný) článok kňaza a literárneho vedca J. Kútnika Šmálova z polovice 60. rokov. Aj takéto konštatovania patria do obrazu spracúvania náboženskej sféry v našej vede, aj ony totiž všeličo naznačujú o pretrvávajúcich prístupoch odborného diskurzu k celej sledovanej problematike.

Do akej miery je náboženská sféra komunikácie podnetným zdrojom pre slovenskú frazeológiu?

Biblia a kresťanské motívy sa už dávno stali jedným z najproduktívnejších zdrojov nielen našej, ale prakticky celej európskej (a teda v mnohom aj celosvetovej) frazeológie, to netreba nijako osobitne dokladať príkladmi. Ak sa môžem ešte vrátiť k predchádzajúcej vašej otázke, bude azda užitočné pripomenúť, že v bývalom režime sa u nás zdalo, že je takto motivovanej frazeológie až priveľa a že ju, resp. jej využívanie treba nejako limitovať či obmedzovať. Keby to nebolo vo svojej podstate až priveľmi vážne, priam úsmevne by pôsobili napríklad spomienky autorky *Malého frazeologického slovníka* E. Smieškovej, ako jej z vydavateľstva odporúčali vynechať aspoň niečo z takýchto jednotiek, alebo ich uvádzať v akože „variantnej“ podobe bez inkriminovaných zložiek. Povestná tu bola rada, aby z prirovnania *chudobný, biedny ako kostolná myš* vynechala motivačne priamo kľúčové slovo *kostolná*. Pravdaže, do obrazu fungovania takto motivovanej frazeológie patrí aj konštatovanie, že mnohé z nej v súčasnej komunikácii ustúpilo (ktože si spomenie napríklad na prirovnanie *blúdiť ako Ahasver?*), a to nielen u nás alebo širšie v tých tzv. postkomunistických krajinách, ale asi celkom všeobecne. Po spoločensko-politických zmenách z prelomu 80. a 90. rokov minulého storočia sa očakávala výrazná revitalizácia mnohých podobných frazeologických jednotiek, no štúdie z medzinárodných frazeologických konferencií však tento predpoklad prakticky nikde nepotvrdili. Uvedené skutočnosti dovoľujú konštatovať, že istá časť z takto motivovanej frazeológie je aj v súčasnej komunikácii celkom bežná, že iná časť z nej zasa celkom ustúpila, alebo sa aspoň dostala na perifériu, a že nové takto motivované frazémy nevznikajú.

Myslíte si, že prostredníctvom interview (aj tohto nášho) je možné získať relevantné informácie o premenách jazyka a jazykovedy? Čo považujete za výhody i nevýhody tejto metódy pri získavaní vedeckých poznatkov?

Interview, rozhovor, dotazník, to sú už dosť dlho bežné spôsoby získavania poznatkov o jazyku a hádam aj o jazykovede. Práve preto ich už dávnejšie využívala dialektológia a mnohokrato ich uplatňujú aj súčasné sociolingvistické a prípadne aj ďalšie výskumy. Pravdaže, vždy tu bude veľmi záležať na tom, ako sa formulujú príslušné otázky, aký je počet aj výber respondentov a, pochopiteľne, ešte viacej na tom, ako sa dáta získané týmto spôsobom interpretujú. Každá z uvedených zložiek

tohto postupu nesie so sebou viaceré výhody, ale aj isté úskalia svojej realizácie. A ak mám osobne hodnotiť tieto vlastné výpovede, zdá sa mi, že je v nich až priveľa toho osobného a že len kde-tu azda prinášajú aj niečo také, čo môže byť cez môj príbeh s jazykovedou aj drobným príspevkom k poznaniu vývinu našej lingvistiky v ostatnom polstoročí.

Pán profesor, ďakujem vám veľmi pekne za rozhovor a na záver si dovoľím položiť vám ešte dve tradičné, aj keď nemenej dôležité otázky. Máte nejaké životné motto? A čo by ste poradili, pripomenuli začínajúcim lingvistkám, začínajúcim lingvistom v ich úsilí o poznávanie jazyka?

Myslím si, že od Dekalógu ľudstvo nevymyslelo nič lepšie a produktívnejšie. Sú tam princípy, ktoré sa s istými obmenami uplatňujú alebo aspoň odporúčajú aj v tých najsekularizovanejších ľudských spoločnostiach. Pokiaľ ide o pracovné motto, spojené napríklad aj s publikovaním vlastných textov (ktorýsi z mojich takmer rovesníkov v rokoch, keď som bol asi najproduktívnejší, ma zaradil medzi tzv. psavcov), tu som si často pripomínal myšlienku, ktorá sa spája najmä s Kraskom: Blahoslavení tí, ktorí hovorili, ale nepovedali viac, ako povedať mohli v dňoch sviatočných. A k vašej druhej otázke: Želám im, aby nezanevreli na jazyk a jazykovedu, ktorá v súčasnosti nepatrí k tým „najvyčytenejším“ vedám.

Poznámka redakcie:

V prvom čísle Slovenskej reči 2017 sme v záverečnom odseku na s. 23 uverejnili nesprávnu textovú formuláciu. Za spôsobenú chybu sa autorovi ospravedľujeme. Správna podoba textu mala byť nasledujúca:

Nazdávam sa, že mám teda právo vysloviť svoj názor aj o nekvalifikovanom a nekorektnom vnímaní Jozefa Ružičku ako najväčšieho (neo)puristu v 60. rokoch minulého storočia. Takéto hodnotenie bolo podľa mňa motivované najmä tým, že viaceré otázky jazykovej kultúry vykladal – prirodzene aj v mnohých prednáškach iniciovaných a „gestorovaných“ práve *Združením* – inak než pragmatické echo svetovej lingvistiky v súčasnej slovenskej jazykovede často nástožčivo hľadajúci niektorí moderní bádatelia.

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia **Slovenskej reči**, časopisu pre výskum slovenského jazyka, uverejňuje recenzované, dosiaľ nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik **Štúdie a články** a **Diskusie a rozhľady** je preklad názvu príspevku, abstrakt (asi 100 slov) a kľúčové slová (3 – 10) – všetko v anglickom jazyku. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Príspevky prijímame na adrese: **slovenska.rec@gmail.com**.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty prosíme predkladať v elektronickej podobe vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačený.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, slová na konci riadka sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadka sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- **Polotučné písmo** sa spravidla používa pri nadpisoch, podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- *Kurzíva* sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií a pod.
- Na poznámky v texte prosíme používať automatickú funkciu textového editora „poznámka pod čiarou“ (uvádzané na každej strane, nie súhrnne na konci textu).
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú v zátvorke v podobe: priezvisko autora, rok vydania a číslo strany, napr. (Ďurovič, 1999, s. 102). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania uvádzať malé písmeno, napr. (Ďurovič, 1999a, b).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky. V zozname je iba literatúra, ktorá sa v článku cituje alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

Bibliografické odkazy:

- **knižná publikácia:**
DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. 2. dopln. vyd. Bratislava: Veda 2013. 432 s.
- **článok v časopise:**
HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes *ísť* a *chodiť*. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.
- **štúdia v zborníku:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi purizmom a glocalizmom. In: Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca. 8. Eds. J. Wachtarczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2015, s. 25 – 32.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- **korpusový odkaz:**
Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- **internetový odkaz:**
JAMRICHOVÁ, Petra: Poznámky z družiny. Dostupný na: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html> [cit. 4. 11. 2011].
- ostatné pramene (mapy, kartotéky a pod.) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry.